cogito

# CHRISTOPHER BOLLAS

## anlam ve melankoli

### şaşırtıcı bir çağda hayat

Çeviren: Şahika Tokel

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

# ANLAM VE MELANKOLİ:
# ŞAŞIRTICI BİR ÇAĞDA HAYAT

**Christopher Bollas (1943, Washington, DC)** İngiliz psikanalist ve yazar. Çağdaş psikanalitik teorilerin öncülerinden biri. Kaliforniya Üniversitesi'nde aldığı eğitimden sonra kariyerine otizmli ve şizofreni hastası çocuklarla başladı. Yaşanmış olaylarla yazılı eserler arasında aykırılıklar olduğunu görerek, psikanalitik çalışmalar yapmak yerine klinik dünyaya yöneldi ve psikanaliz üzerine yoğunlaştı. Kırk yıldan fazla süredir çeşitli kliniklerde çalışmalarını sürdürmekte, deneyimlerini kitaplaştırmaktadır.

**Eserlerinden bazıları:** *The Shadow of the Object – Psychoanalysis of the Unthought Known* (1987), *Being a Character: Psychoanalysis and Self Experience* (1992), *China on the Mind* (2012), *Catch Them Before They Fall* (2013), *When the Sun Bursts: The Enigma of Schizophrenia* (2015; *Güneş Patladığında – Şizofreninin Gizemi*, YKY, 2018).

**Şahika Tokel** İstanbul'da doğdu. 2002'de İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünü bitirdi. 2006'da Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden yüksek lisans derecesi aldı. 2007'den beri çeviri yapıyor.

Christopher Bollas'ın
YKY'deki kitapları

Güneş Patladığında – Şizofreninin Gizemi (2018)
Sonsuz Soru (2024)
Çağrışımlı Nesne Dünyası (2025)
Anlam ve Melankoli – Şaşırtıcı Bir Çağda Hayat (2025)

CHRISTOPHER BOLLAS

# Anlam ve Melankoli

## Şaşırtıcı Bir Çağda Hayat

Çeviren
Şahika Tokel

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 6650
Cogito - 293

**Anlam ve Melankoli: Şaşırtıcı Bir Çağda Hayat / Christopher Bollas**
Özgün adı: **Meaning and Melancholia: Life in the Age of Bewilderment**
Çeviren: **Şahika Tokel**

Kitap editörü: **Ümran Özbalcı**
Düzelti: **Serenad Demirhan**

Kapak ve sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Merve Çekiç**

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 44452

Çeviriye temel alınan baskı: Routledge, New York, 2018
1. baskı: İstanbul, Eylül 2025
ISBN 978-975-08-6656-2

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2023
Sertifika No: 44719
© 2018 Christopher Bollas
Bu kitap Taylor and Francis Group bünyesindeki Routledge tarafından yapılan İngilizce baskıdan çevrilerek Taylor and Francis Group izniyle yayımlanmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
**https://www.yapikrediyayinlari.com.tr**
e-posta: **ykykultur@ykykultur.com.tr**
facebook.com/yapikrediyayinlari
instagram.com/yapikrediyayinlari
x.com/YKYHaber

Anlatmam gereken hikâye gelecek iki yüzyılın tarihçesidir... Bütün medeniyetimiz artık uzun zamandır on yıldan on yıla artan azap verici bir şiddetle adeta bir felakete doğru sürükleniyor: Durup dinlenmeden; şiddetle; fırtına gibi; düşünmek için durmayan, aslında düşünmekten korkan, yolculuğunun sona ermesini arzulayan kudretli bir nehir gibi... Yaşadığımız yerde çok yakında kimseler var olamayacak.

(Friedrich Nietzsche)

# İçindekiler

İçindekiler • 7
Sunuş • 9
Teşekkür • 15
Önsöz • 17
1. Anlam Arayışı • 31
2. Büyük Savaş ve Manik An • 36
3. Parçalanma • 42
4. İnsan Karakterindeki Değişimler • 50
5. Parçalanmış Kendilikler • 57
6. Normopati ve Güvenli Bölge Sendromu • 67
7. Aktarıcı Kendilikler • 73
8. Yeni Düşünce Biçimleri • 82
9. Canlandırma • 90
10. Küreselleşme Karşıtlığı • 95
11. Demokratik Akıl • 101
12. "Duyduğuma Göre..." • 114
13. Paranoya • 119
14. İdeoloji • 132
15. Bulmacanın Parçaları • 137
Kaynakça • 147
Dizin • 155

# Sunuş

Donald Trump'ın Amerika'daki rahatsız edici zaferi, Birleşik Krallık'taki Brexit oylaması, Fransa ve Almanya'da sağcı popülizmin, Polonya'da beyaz milliyetçiliğinin yükselişi her siyasi görüşten uzmanı şaşkına çevirdi. "Biz" sağın güçlendiğini –bu durum ABD'de ordu hariç devletin tüm veçhelerine son verilmesini açıkça savunan Koch Kardeşler gibi milyarderlerin başı çektiği özgürlük yanlısı koalisyonlar yoluyla perdeleniyordu– onyıllardır bilmemize rağmen belli ki yeni "yaldızlı çağ" bizi gafil avladı. Basit mali gerçekler –ABD'deki üç milyarderin ülkenin daha düşük gelirli yarısının toplamı kadar zengin olması[1] ya da dünyanın en zengin sekiz kişisinin dünyanın daha yoksul yarısının toplam servetine sahip olması[2]– artık halkın hayal gücünü şaşırtıcı derecede etkiliyor.

Haklı olarak bilim ve teknolojideki çarpıcı ilerlemeleri kutlayabileceğimiz bir çağda –milyarderler ile dünyanın geri kalanı, demokrasiye katılanlar ile demokrasinin değerlerine zarar vermeye çalışanlar, toplumsal vicdanı olanlar ile olmayanlar arasındaki– bu "bölünmeyi" nasıl anlamalıyız?

Freud, sevginin zıddının nefret değil kayıtsızlık olduğunu yazmıştı. Ama eğer toplumsal bilinci olan her sınıftan kişi apaçık ekonomik dengesizliğe ve insan hakları ihlallerine kayıtsız kalıyorsa –böylece dünya nüfusunun önemli bir kesiminin açgözlülük, yolsuzluk ve nefret cehennemine düşmesine imkân tanırlar– bu atalete müsaade eden, bir tür nefret olmasın?

---

1 Bkz. Institute for Policy Studies in Rupert Neate Wealth. "Bill Gates, Jeff Bezos and Warren Buffett are wealthier than poorest half of US", *Guardian* (çevrimiçi), 8 Kasım 2017. guardian.com/business/2017/nov/08/bill-gates-jeff-bezos-warren-buffett-wealthier-than-poorest-www.thehalf-of-us.

2 Bkz. Oxfam raporu, Larry Elliott. "World's eight richest people have same wealth as poorest 50%", *Guardian* (çevrimiçi) içinde, 16 Ocak 2017. theguardian.com/global-development/2017/jan/16/worlds-eight-richest-people-have-same-wwwwealth-as-poorest-50.

Bu eğilim –sosyal adaletin açık ihlalini görmezden gelmek– pek yeni değildir. 19. yüzyılda, işçi sınıflarının ya da bütün dünyadaki sömürgeleştirilmiş kişilerin, yoksulluğu ses çıkarmadan kabul etmelerinde görürüz bunu. Fakat 1980'ler itibarıyla Batılı liderlerin hemen hemen hepsinin serbest kapitalizm ve sağ liberteryenizm uğruna sosyal adaleti terk ettiği açıktır. Reagan'ın "damlama" "*trickle-down*) ekonomisine "halkı kazıklama" ekonomisi de demek mümkündür; Margaret Thatcher da "Toplum diye bir şey yoktur"[3] sözüyle sosyal adalete bağlılığı terk etmiş bir "önce ben" kültürüne göz kırpıyordu.

Bu çalışma, geçtiğimiz iki yüzyılda Batı'daki düşünce yapılarının tarihçesinin izini sürerek psikolojimizin yönlerini ve kendimizi içinde bulduğumuz ruh hallerini –neden bu noktaya geldik ve bu konuda ne yapabiliriz?– ele almayı amaçlıyor. Grup psikolojisindeki değişen bilinçdışı faktörlere odaklanınca tarihimizdeki diğer pek çok şey kaçınılmaz olarak kapsam dışında kalacak ve bu kitap Batı'nın fikir tarihini özetlemeye kalkışmayacaktır. Ama yine de Batı'daki ve bütün dünyadaki krize katkıda bulunan temel psikolojik meseleleri tespit edip izini sürmeye ve tartışmaya gayret edecektir. Amaç, içinde bulunduğumuz zor duruma yönelik farklı türden diyaloglar için zemin hazırlayabilecek bir söz dağarcığı ve bir dizi bakış açısı sunmaktır.

Dolayısıyla bu kitap ben kültürel olgulardan çoğu zaman eksiksiz ve ayrıntılı tarihsel mütalaalardan uzak gibi görünen bir biçimde bahsederken, okurdan, inançsızlığını kendi isteğiyle askıya aldığı bir olumsuz beceri talep eder. Kapsamlı fikir tarihleri genelde "Bir dakika, peki X nedir?" sorusunun cevabını da aydınlatır ve her genellemenin mutlaka istisnaları vardır. Bu nedenle okurdan sunulan fikirlere odaklanmasını ve dahil edilmeyenleri mazur görmesini isteyeceğim.

Zaman zaman "bizlerin" –Batı dünyasının üyeleri olarak– nesiller boyu neler hissettiğimize değineceğim. Buradaki "biz", kraliyet üyelerinin kendilerinden bahsetmek için kullandığı çoğul "biz"

3 Bkz. Charles Moore. "No such thing as society: a good time to ask what Margaret Thatcher really meant", *Telegraph* (çevrimiçi), 27 Eylül 2010. www.telegraph.co.uk/comment/columnists/charlesmoore/8027552/No-Such-Thing-as-Society-a-good-time-to-ask-what-Margaret-Thatcher-really-meant.html.

gibi görünebilir ama elbette değil. Bu sözcüğün *Zeitgeist* –Batı kültüründeki hayata dair meselelerin halkta yarattığı hisler– için mecazen kullanılması amaçlandı. John Stuart Mill'in *Özgürlük Üzerine*'de ortaya koyduğu demokratik süreç görüşünü, "düşünen kişi"nin dünyasına uygulanabildiği ölçüde takip edeceğim. Söz konusu kişi, yaşantılar ve zihinsel yaşamın sunduğu muammalar üzerine düşünen her toplumsal cinsiyetten, sınıftan ya da etnik gruptan biri olabilir.

Böylece, geçtiğimiz iki yüzyılda bize neler olduğunu düşünürken –önce geç 19. yüzyılın manik sarsıntılarına kapılmamız, sonra da Büyük Savaş'ın ardından insani değerlere inancımızı katastrofik biçimde yitirişimiz– aklımızda vicdanlı sıradan erkek ve kadınlar vardır; elbette yanılabilirler, ayrıca dünya olaylarının seyrini ve her kendiliğin Arthur Lovejoy'un "büyük varoluş zinciri" dediği şeyde oynadığı rolü merak etmeye mahkûmdurlar.

Elbette hiçbir bireyin ömrü söz konusu dönemdeki değişen ruhsal durumları kapsayacak kadar uzun sürmedi. 20. yüzyılın ortalarında doğan biri, geç 19. yüzyılın çılgınlığına hiç dahil olmadı. O halde "bizlerin" kayıp, yas, parçalanma ve ne yapacağımızı şaşırdığımız mahcubiyetin pek çok evresinden geçtiğimizi iddia etmek mümkün müdür? Bu dönemlerdeki bahsi geçen deneyimlerin kadınlar ve erkekler; beyazlar ve beyaz olmayanlar; zenginler ve yoksullar için farklı olacağını da belirtmeye gerek yok.

O halde bir şeyi baştan aydınlığa kavuşturmak çok önemlidir. Her toplum baskın bir kültür ve aynı zamanda pek çok karşı kültür üretecektir; farklı zihniyetler gibi düşünebileceğimiz çok sayıda kültürel durumu destekleyecektir. Bir kültürel zihniyet nesiller boyu varlığını sürdürebilir, oluşumunun başlarında etrafta olanlardan çok daha uzun ömürlü olabilir. Örneğin Britanya İmparatorluğu'nun tarihçesinde bunu görürüz: İngiliz sömürgeciliğinin 17, 18 ve 19. yüzyıllarda ürettiği düşünce yapıları imparatorluk çağı bitmiş olmasına rağmen 20. yüzyılın ortalarında varlığını hâlâ açıkça sürdürüyordu.

Kültürün psikodinamikleri –bu kitapta tartışılan düşünce yapıları silsilesi– bütün halkı kasıp kavuran o tuhaf kitle psikolojisi "hayallerine" değinecektir. Örneğin Büyük Savaş'ın ardından önceki yüzyılların hümanist-akılcı dayanaklarına inancın trajik

biçimde yitirildiği savunulacaktır. Bazı yazarlar bu değişimi tespit etse de herkesin böyle hissettiğini savunmuyorlar, ancak bir toplumun hayalleri –kültür tarihi– psikolojik durumların hareketini kaydeder. Bu psikolojik durumlar, yurttaşları bireysel olarak takip etmeyi bıraksa da sosyal hayal kurma dinamiğini oluşturan bilinçdışı süreçlerde korunur ve geliştirilirler.

"Milenyum" kuşağı, iletişimin büyük ölçüde kısa kesildiği bir dünyada doğdu, örneğin bu kuşak *tweet*'leri mektuba yeğliyor. Genel olarak iç dünyanın irdelenmesiyle ilgilenmeyen bir kültürdür bu, daha çok uygulama teknolojilerinden ve sosyal ağ oluşturmaktan keyif alıyorlar. Büyük ihtimalle, doğumlarından önceki onyıllarda Batı bilincinde nelerin yitirildiğinin pek farkında değiller. Ama tıpkı Amerikan anayasasının "Kurucu Babalar" denilen kişilerin zihniyetini taşıması gibi, her toplum da kendinden önceki nesillerin kanaatlerini ve ruhsal durumlarını taşımaya devam edecektir, Jung'un bilgelikle "kolektif bilinçdışı" adını verdiği kavram da bunu içerir. Dolayısıyla kayıp biçimleri, kaybedilenler için üzüntü ya da intikam durumları bilinçdışı özdeşleşim eylemleri yoluyla miras alınabilir. Yeni nesiller toplumlarının açıkça ya da üstü kapalı bir biçimde vaat ettiklerinin gerçekleştirilmediğini bıkkınlıkla hissedebilirler.

Günümüzde Amerikan Rüyası'nın güvenilirliğine dair büyünün bozulması buna basit bir örnektir. Amerikan Rüyası, Amerikan vatandaşlığının bir hakkı gibi görünse de öğrenci kredi borcu elini kolunu bağlayan ya da doğru düzgün iş bulamayan birine bir hayli imkânsız görünür. Nitekim, milenyum kuşağı bir tür otopsi için medeniyetlerinin kalıntılarını gün yüzüne çıkararak bir "aile tarihçesi" hazırlasaydı, molozların içinde yaşadıkları havası kirli çevreden çok daha farklı bir dünyanın hayallerinin ve taslaklarının gömülü olduğunu görürlerdi.

Peki gerçekliği tamamen farklı gören kişiler ne olacak? Burada bir "biz"den bahsedebilir miyiz?

Bireysel deneyimleri arasında dağlar kadar fark olan kişiler söz konusu olduğunda bile toplum üyelerinin ortak ruh hallerini paylaştığını görürüz. Trump'ın zaferi Amerika'nın yarısını çok üzerken diğer yarısı zafer sarhoşuydu. Bu kitap, mağlup olanın ruhsal hakikatin yükünü taşıdığını, aslında tüm insanların muhafaza ettiği

bir kaybı kaydettiğini savunuyor. Dolayısıyla bu örnekte Trump destekçileri anlaşılan daha geniş kapsamlı hislerden koparılmış, kısmi kendilikler olarak hareket etmektedir. Öte yandan kısmi kendiliklerden oluşan herhangi bir grubun toplumun herhangi bir kesimi için sabit bir kimlik sunduğu da doğru değildir. Hepimiz aynı gemideyiz; Trump'ın ya da Brexit'in her destekçisi tüm kendiliklerin yönlerini temsil eder.

Artık milyonlarca kişi fiilen "yeraltı dünyasında" yaşıyor. Bu kişiler büyük servetin ve iktidarın bir avuç kişinin elinde toplanmasının yolunu açmak için devletin ortadan kaldırılmasını savunan liberterler; katliamlarda kullanılacağını bile bile saldırı tüfeklerini üreten ve dağıtımını yapan Ulusal Tüfek Birliği destekçileri; hepimizin muhtaç olduğu yaban hayatını öldürecek böcek ilaçlarının üreticileri; ruhsal değerimizi ve kimliğimizi hissizleştirerek psikolojik acıları "iyileştiren" ilaç sektörü; bütün dünyada küçük devletlere kitle imha silahları tedarik eden uluslararası silah ticaretini destekleyen hükümetler. Söz konusu son derece bencil teşebbüslere dahil olanları yerebiliriz, ama öyle ya da böyle hepimiz bu yeraltı dünyasını destekliyoruz.

Dolayısıyla çalışmamız aynı zamanda insan haklarına ve gezegenimizin güvenliğine karşı kayıtsızlığı besleyen bir bencilliğe yönelişi de ele alıyor. Politika Çalışmaları Enstitüsü'nün 2017'de ilan ettiği gibi, bizimki bir "ahlak krizi":[4] Kendimize olan inancımızı nesilden nesle gitgide daha çok yitirişimiz ve bu durumun artık yaşamlarımızın ruhsal bir gerçekliği haline gelmesi.

İnsan davranışının her psikolojik analizi kendiliklerin psikotik ve psikotik olmayan tarafları, cinayete meyilli ve yapısal yönleri, cinsiyetçi ve ırkçı eğilimleri, ayrıca daha kapsayıcı ve hoşgörülü düşünce biçimlerimiz hakkında hükümler vermemizi içerir. Kendi sıkıntılı yönlerimizi tespit etmek kişilere hastalık teşhisi koymak değildir, tıpkı Delhi ya da Pekin'deki ölümcül hava kirliliği seviyelerini tespit etmenin havayı hastalıklı kılmaması gibi.

Nitekim, bu kitabın iddialarından biri de hepimizin aynı unsurları paylaştığı ve her birimizin iyiye ya da kötüye doğru değişime yatkın olduğudur. Şimdi olumlu bir değişim yaratabilmek için

4 *Bkz.* 1. Not.

kültürdeki sıkıntıları özgürce tespit etmemiz her zamankinden de önemli.

Geç 19. yüzyıla manik bir coşku hâkim olmasına rağmen milyonlarca bastırılmış kendilik büyük bir buhran içindeydi. Bazıları kendiliğin bölünmesi sonucu baskıcılarının neşesiyle özdeşleşse de (özellikle Sanayi Devrimi'nin işçileri arasında son derece yaygın olan bir gözlem) söz konusu maninin motoru, bunalımın ezilenlere yansıtılması üzerine inşa edilmişti: Mağlup olanlara, kolonilere ve işçi sınıfına. Baskıcı ile kurbanın ilginç bağlar kuracağı gerçeği –Amerika'nın beyaz yoksul işçilerinin Fox News ve Trump yanlısı milyarderlerle özdeşleşmesi gibi– sosyo-ekonomik analizden çok psikolojik açıdan daha iyi anlaşılabilir.

Dünyanın –bu çalışmanın da tanıklık ettiği gibi– yavaş yavaş yıkıma doğru ilerlemesi bütün insanlığı kolektif deneyimin ortak evreninde buluşturuyor. Bu çıkmazda kazanan ve kaybeden yok: Hem milyarderler hem de evsizler kendilerini şaşkınlık içinde ve köksüz bulacak. Sadece iktidarın gücü için servet biriktiren oligarklar, rehabilitasyon merkezlerinin olmadığı nihilistik bir boşluğa doğru süratle ilerliyorlar.

Toplumları anlamanın ve yeniden düzenlemenin yollarına acilen ihtiyacımız var, böylece kültür –düşünce yapıları– daha üretken yollara sevk edilebilir. Fakat elli yıllık bir psikofobi bize köstek oluyor: Bulacağımız şeyden korktuğumuzdan zihnin içine bakmaktan nefret ediyoruz. "Psikanaliz" sözcüğüne karşı duyulan semptomatik korku, hatta onun yok edilmesini arzulama ("Psikanaliz öldü – hem zaten dalavereydi") sadece buzdağının ucudur. İçgörüleri ve konuşma terapilerini reddetmek bir zihin (zihin, bilinci de içerir) sahibi olmaktan korkmayı ifade eder. Ama kendimizi (piyasaya, teknolojiye, seçimlere dair) insan-dışı "güçlere" teslim etmeye yönelik bilinçdışı çözüm son derece öz yıkıcıdır.

Dolayısıyla bu kitap "politik psikoloji" gibi düşünebileceğimiz bir şeyi –kültürün mevcut psikodinamiklerini analiz edecek bir psikolojiyi– ele alma girişimidir.

Christopher Bollas
Santa Barbara, California
Kasım 2017

# Teşekkür

"Şaşkınlık Çağında Psikanaliz: Ezilenin Geri Dönüşü Üzerine" ("Psychoanalysis in the Age of Bewilderment: On the Return of the Oppressed", Cilt 96, Sayı 3, Haziran 2015, s. 535-51) isimli makalemden pasajları kullanmama izin verdikleri için *International Journal of Psychoanalysis*'e ve John Wiley & Sons, Inc.'e teşekkür ederim. The Provost and Scholars of King's College'a (Cambridge) ve E.M. Forster Estate'in haklarını temsil eden The Society of Authors'a, E.M Forster'ın *Howards End* romanından alıntı yapmama izin verdikleri için teşekkürler. *Fear and Fantasy in a Global World*'de yayımlanan "Küreselleşme Çağında Aktarıcı Kendilik ve Aktarıcı Nesneler" ("The Transmissive Self and Transmissive Objects in the Age of Globalization", yay. haz. Susana Araujo, Marta Pinto ve Sandra Bettencourt. Leiden, Rodolpi/Brill, 2015) makalemin (kısmen gözden geçirilmiş halinin) burada yeniden yayımlanmasına izin veren Rodolpi/Brill yayıncılarına ve Susana Araujo'ya teşekkür ederim.

Bu kitabın farklı bölümleri yıllar içinde sunuldu ve tartışıldı. 2011'de beni konuk konuşmacı olarak davet eden New York Şehir Üniversitesi'ndeki İnsani Bilimler Merkezi'ne, 2012'de Lizbon'daki konferanslarında beni bir hafta misafir eden Hermes Edebi ve Kültürel Çalışmalar Konsorsiyumu'na, 2015'teki toplantılarına beni ana konuşmacı olarak davet eden Uluslararası Psikanaliz Derneği'ne, 2016'da beni bir hafta süren seminerlerde misafir eden Singapur'daki INSEAD'a, 2016'da beni Avenali Konuşması yapmak üzere davet eden Berkeley'deki California Üniversitesi'ne ve Townsend Merkezi'ne, 2017'de demokrasi psikolojisi üzerine dersler vermek için beni davet eden Londra'daki Freud Müzesi'ne ve California Üniversitesi, Santa Barbara'daki Disiplinlerarası İnsani Bilimler Merkezi'ne teşekkürler. Susana Araujo, Nancy Yousef, John Brenkman, Sergio Nick, Kay Young, Susan Derwin ve Ivan Ward'a da teşekkür etmek istiyorum. Beraber saatler geçirip önemli

yeni bakış açılarını öğrendiğim ev sahiplerine teşekkürler; UC Berkeley'den Alan Tansman ve Whitney Davis'e, ayrıca INSEAD'dan Roger Lehman ve Erik Vanderloo'ya minnettarım.

Bu kitap defalarca kez yeniden doğdu, yıllar içinde beni destekleyen ve önemli eleştiriler sunan dostlarım ile meslektaşlarıma teşekkür etmeliyim. Maggie Murray, Arne Jemstedt, Teija Nissinen ve Jacqueline Rose'a özellikle teşekkürler.

Kuzey Dakota'daki Tolna ve Pekin halkına bu kitaba katkılarından ötürü teşekkürler."L&J's"teki Julie ve Leyland'a, Rhoda ve Roger Messner'a ve ailesine özellikle teşekkürler. Fargo'daki Prairie Kamu Radyosu'nun ilham verici kişilerine, özellikle de zekice soruları için "Main Street" programının sunucusu Doug Hamilton'a teşekkürler.

Routledge'daki (Birleşik Krallık) kıdemli yayıncı Kate Hawes'a bu kitabı kabul ettiği ve Routledge'daki kıdemli yayın asistanı Charles Bath'e kitabı hemen yayımlamak için gösterdiği çabalar için teşekkürler.

Son olarak yorumları ve kitabı yayına hazırlamaktaki yardımları için Sarah Nettleton'a minnettarım.

# Önsöz

*Of Plymouth Plantation*'da[1] [Plymouth Kolonisi] Vali Bradford (*Mayflower* gemisiyle gelmiştir), davacı Thomas Granger'ın hayvanlarla seri cinsi münasebetle suçlandığı rahatsız edici bir davanın neticeleriyle yüzleşir. Duruşmada çeşitli hayvanlar duruşma salonuna getirilir ve Granger'dan "iğrenç tabiatlı" (355) eylemlere ve masum eylemlere kalkıştığı hayvanları tespit etmesi istenir.

Granger suçlu bulundu ve Eylül 1642'de idam edildi. "Çok hazin bir manzaraydı" diye yazar Bradford. "Kutsal Yasa'ya, Levililer'in 15. Bölümü'ne göre önce kısrak, sonra inek, sonra da daha küçük çiftlik hayvanları gözlerinin önünde öldürüldü; sonra da Granger idam edildi" (356). Hayvanlar büyük bir çukura gömüldü, Granger da bir mezara.

Bradford "Kötülük Öne Çıkıyor" başlıklı bölümde kendi inancından insanların nasıl böyle eylemlere kalkışabildiklerini anlamaya çalışır. "Kâfir"lerin (356) göçmenlerle karışmış olabileceğini düşünür, birkaç olası neden daha ileri sürer ama Tanrı korkusu olan insanların neden kontrollerini yitirip suç işleyebilecekleri konusunda psikolojik analize de başvurur. Bradford şöyle yazar:

> Bu durumda bir başka neden de akıntılar bir engelle durdurulduğunda sulara olana benzer. Sular akacak bir yol bulduğunda kendi kanallarında sakince aktıklarından daha şiddetli akar, daha çok gürültü ve kargaşa çıkarır; o halde burada kötülük katı yasalarla daha fazla durdurulmuş denebilir. (352)

Bradford'a göre insanların "ortak bir özgürlük yolunda" koşmaları yasaklandığında kötülük "her yeri arar ve bir delik bulduğunda sonunda patlar" (352).

Püriten dostlarının arasında sapkın davranışların baş göstermesi Bradford'ı açıkça sarsmıştı. Kötülük Avrupa'ya aitti; orada

1 Bradford, William. *Of Plymouth Plantation 1620–1647*. New York, Modern Library, 1981.

kalmış olması gerekiyordu. Onları nasıl buraya kadar takip edebilmişti?

Bradford'ın insanın noksanlığını tamamen Şeytan'a bağlamaması çarpıcıdır. Avrupalıları suçlayabilirdi, Amerikan Yerlisi Kızılderililere ya da çevresel zorluklara (uzun yolculuk, kış havası) işaret edebilirdi. Oysa yapmadı. Onun yerine Püriten geleneğini izleyip kendiliğin *içine* baktı. Kendi ruhuna baktı ve şunun farkına vardı ki insan psikolojisinde müstesna, inanç kaynaklı bir hareket idealizmini gerçekleştirmeyi imkânsız kılan genel bir şey vardı.

Başka bir deyişle 21. yüzyıldaki "Amerikalı dostlarının" görünüşe göre nefret ettiği bir şey yaptı: İnsan tabiatındaki sorunun ne olduğunu sordu.

Püriten zihniyet, ideal bir kendiliğe dayanıyordu, amaç dünyayı marazlarından kurtaracak örnek bir yaşamın ışıltılı gösterisiyle insanlığı kurtarmaktı. Buna karşılık büyüklenme ve kendini idealleştirmenin birleşimi şiddet dolu bir masumiyeti besledi: Toplum umut ışığı konumunu korumak için saf olmalıydı; kötülük güçlerine karşı temel silah örnek yaşamdı. İnananların şevkinin kaynağı buydu ve hiç kuşkusuz pek çok hareket, benzer bir insanın kendi seçtiği büyüklenme ruhuyla başlıyordu. Fakat bu taşınması olanaksız bir yüktür ve bir bedeli vardır: Gidilecek tek yer aşağısıdır.

Herman Melville, *Billy Budd*'da böyle bir şiddet dolu masumiyeti ele alır. Onun yakışıklılığını ve nazik yaradılışını kıskanan gemi çalışanı Claggart, masum bir genç adam olan Billy'ye zorbalık yapar. Billy ani bir öfkeyle Claggart'ı öldürür ve gemi tayfası dehşete düşse de kaptanın onu idamla yargılamaktan başka seçeneği olmadığını bilir. Billy asılmadan saniyeler önce celladını kutsar –"Tanrı, Kaptan Vere'yi kutsasın"– böylece saf iyiliğiyle olayın tanıklarını mağlup eder. Ama kutsama bir lanettir: Billy ölür ve tayfanın ruhları da onunla birlikte can verir.

Nathaniel Hawthorne da *Kırmızı Leke*'de aynı şiddet dolu masumiyeti ele alır. Azizleri andıran bir kadın olan Hester Prynne, bölge papazı Arthur Dimmesdale'le gayrimeşru bir ilişki yaşar ve bir çocuk doğurur –Pearl–, çocuk açıkça evlilik dışıdır. Zina suçuyla yargılanır ve giysisinin üzerinde kırmızı "A" harfini taşımaya zorlanır. Hester'in bu cezayı kabulü yavaş yavaş bir kefaret öyküsünden fazlasına dönüşür: Pişmanlığı onu diğer köylülerden

ayıran muazzam bir iyiliği ortaya çıkarır. Hawthorne öyküyü ustalıkla bir ahlak anlatısına dönüştürür; sözde bir günahkârı mahkûm edenlerin nasıl fevkalade riyakâr olabileceğini gözler önüne serer.

Püritenler hiçbir zaman günahsız olduklarını iddia etmediler ve şiddet dolu masumiyetlerini yere kapanma ritüelleriyle desteklediler – kendilerini toprak zemine atıp kötülüklerini ilan ettiler ve Tanrılarına aşağı konumda olmayı nasıl kabul ettiklerini gösterdiler. Bu taktik bir tür duygusal güçtü ve psikolojik açıdan başarılıydı. Takip eden iki yüzyılda dindar görünümlü dürüstlükleri bütün ülkeye yayıldı ve başka dini itikatlara, nihayet de ulusal bilinçdışına ulaştı.

21. yüzyılın başlarında Batı medeniyetinin[2] psikolojik sıkıntı içinde olduğuna karşı çıkan pek olmayacaktır. 2016'daki Brexit ve Trump'ın zaferi kolektif ruhsal acıyı hem ortaya çıkardı hem de ona sebep oldu, ama yazarlar ve uzmanlar genelde Bradford tarzı bir içe bakıştan kaçınarak siyasi olayların sancısını açıklamak için ekonomiye, göçe, jeopolitik eğilimlere ya da servet eşitsizliğine baktılar.

Şayet Bradford, devletin yanlış yönlendirdiği dostlarının ruhları için endişelendiyse günümüzün dünyası da bu ruhların bekası için aynı şekilde endişelenmelidir. Acil bir sorumlulukla karşı karşıyayız: Toplumdaki ruhsal acıya güçlü katkıları olan –hem bireylerdeki hem de gruplardaki– bu psikolojik örüntülerle yüzleşmeyi ve onlardan ders almayı artık reddedemeyiz.

21. yüzyılın ikinci onyılında birey ve grup psikolojisinde belirgin olan eğilimleri incelemek için bazılarının kökenlerine bakmalıyız. Batı'nın benimsediği bir dizi ruh halinin kısa bir tarihçesiyle başlayacağız, özellikle de 19. yüzyılda başlayan kolektif insan psikolojisinin belirli yönleriyle. Nitekim güçlü psikolojik kuvvetler sadece elli yıl önce tasavvur edilemeyecek yollarla dünya sahnesine girdiğinde söz konusu psikolojinin Avrupa'dan Amerika'ya, ardından da bütün dünyaya yayıldığına şahit olacağız.

Kendi çağlarımızın çalışmaları arasında ilerlerken ister istemez bir çağın pek çok inceliğini görmezden gelecek, onun yerine beşeri

2 Bazı okurlar "Batı medeniyetinin" varlığı fikrinin kendisini sorgulayabilir. Batı medeniyeti tam olarak nedir? Böyle bir anda –ve bu kitabın ilerleyen bölümlerinde benzer itirazlar göreceğiz– olumsuz bir şeye yanıt olmasa bile itiraz edilebilir olanı belirteceğim: Kanıtlanması mümkün değil.

toplumlardaki psikolojik temalara odaklanacağız. Dolayısıyla hem gerçek hayattaki olaylarla bağlantısı olan hem de onlardan tuhaf bir biçimde ayrılmış bir alana odaklanacağız.

Tıpkı bir kişinin altta yatan bir depresyondan mustarip olduğunu fark edemeyebileceği gibi, bir grup da –bir köy, kent, bölge, ulus ya da küresel topluluk– farkında olmadan kronik ruhsal stresten mustarip olabilir. Çoğu zaman gördüğümüz ise bu depresyonun nasıl tedavi edildiğine dair kanıtlardır. Kendi kendine tedavinin yaygın kimyasal türlerinin –ağrı kesiciler, alkol– kişiye zarar verdiği açıkça görülebilir, ama kendine yardımın fiziken daha az toksik yöntemleri –zayıflama diyetleri, doğal reçeteler, popüler psikoloji– bizi kendi kendimize yön verdiğimiz bir varoluşu terk edip, ister köktendinci ister modaya uygun olsun, ideolojilere veya dinlere boyun eğmeye teşvik ederek acımızı dindirmeyi amaçlar.

Bir ruh hali değişmeyen ve uzun süreli bir durumun sonucu olduğunda artık bir duygudurum olarak yaşanmayabilir. Onun yerine iç dünyada yapısallaşıp bilinçdışı bir aksiyoma dönüşebilir. Hepimizde var olan sıradan psikolojik özelliklere dayalı bu tür aksiyomlar belirli koşullarda düşünce kalıplarına ya da geleneklerine dönüşebilir, sonunda da bir toplumda kendiliğinden zihniyetler ya da davranış biçimleri üretecek düzenleyici yapılar haline gelirler.

Bu tür işgalci varsayımlar varlığı sakatlar. Kölelik döneminde (ve o gün bugündür) Afrikalı Amerikalılarda görebiliriz bunu, yapısallaşmış bir depresyon kendiliklerin yaşaması gereken bilinçdışı bir ilke olarak bir nesilden ötekine aktarıldı. Benzer biçimde New England Püritenliğinin yarattığı sahte faziletin kişilik aksiyomu önce Amerikalı Protestanların zihinlerine yerleşti, oradan da dallanıp budaklanarak kendi haklılığına inanan şiddet türünde kendini gösterdi. Bireylerin görünüşte illa aşırı sofu olmaları gerekmeksizin zaman içinde yayıldı.

Sosyal bir grup içindeki ruh halleri hem içsel faktörlere –her kişiliğin oyun çalışmasına– hem de dışsal güçlere bağlı olarak değişme eğiliminde olacaktır. Yani bu ruh halleri gelir ve gider. Fakat uzun dönemler boyunca devam ettiklerinde artık sadece bir toplumu etkileyen ruh halleri olmaktan çıkıp yaşamın tüm yönleriyle ilgili yaklaşımlara derinden işleyebilirler. Diğer bir deyişle psikolojik aksiyomlar grubu tanımlayan bir zihniyet olarak toplumun kültürünü

oluşturmaya başlar. Belirli bir aksiyom onyıllar hatta yüz yıllar boyunca toplumun ruh halini etkileyen bilinçdışı bir düşünce yöntemi olarak uykuda kalabilir. Onu yaratan duygulanım fırtınasına asla ihanet etmez ama zamanı geldiğinde o fırtına yeniden canlandırılabilir.

Altta yatan bu ruh hallerini Brexit ve Trump'ın zaferinde görülenler gibi daha spesifik grup psikolojileriyle karşılaştırabiliriz. Her iki olayda da her iki nüfusun önemli bir kesimi daha önceki seçimlerde görülmedik biçimde ya zafer sarhoşu oldu ya da büyük bir bunalıma girdi. Böyle durumlarda sadece seçimlerde aksi sonuç elde edilmesi ya da siyasi durumun değişmesi insanların sıkıntılarını "tedavi etmek" için yeterli olabilir. Öte yandan insanlar arasında son derece birbirinden farklı ve çelişen ruh hallerinin ortaya çıkması, "günümüzün mantığı" diyebileceğimiz ve geleceğe örüntüler yansıtacak bir şeyin yerleşmesine yol açabilir. Yani aynı ülke vatandaşları arasındaki böyle bir ayrılık, bir nüfusun gelecekte devlet yönetimi için büyük önem taşıyan türden fikir birliklerine varma kapasitesini tehdit eden vahim bölünmelere işaret edebilir.

Geleceği düşünmek için geçmişi gözden geçirmemiz gerekir. 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan geçişlere hâkim olan psikolojik noktaları birbirine bağlarsak çarpıcı bir örüntü görürüz.

19. yüzyılın sonları, Batı'nın sanayi ve teknoloji devrimlerinin başlattığı nefes kesici bir enerji çağıydı, toplum düzeninde ve işlevinde benzersiz bir değişimi destekleyen kolektif bir tutkunun[3] açığa çıkmasını sağladı. Neredeyse her bilgi sahasında patlama yaşanıyordu, bu da kim olduğumuza dair kuvvetli bir merak yarattı. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru 19. yüzyılın toplumsal devrimlerinin beslediği iyimserlik sarsıldı. O çağın yazarları ve sanatçıları kendilerini "kayıp nesil" olarak tanımlıyorlardı; hümanist ideallerden, kahraman kendiliğin romantik vizyonlarından ve toplumun, milyonların paylaştığı derin bir tasarının yaratıcı sonucu olduğu hissinden kopmuşlardı.

Ernest Hemingway 1926'da bu kaybı *Güneş de Doğar*'da olağanüstü bir biçimde tasvir eder. Cinsel organından yaralanan Jake

3 "Kolektif tutku" ile tüm Avrupalıların bu ruh haline kapıldığını söylemek istemiyorum. Nitekim halkın çoğu eziliyor ve korkunç bir yoksulluk içinde yaşıyordu. Fakat bunun için yeterince kanıt olmasa da –üst sınıfların ezdiği– ezilmişlerin, çoğu zaman kendilerini ezenlere saygı duyduğunu ve onları göklere çıkardığını ileri sürüyorum.

Barnes artık uzatmalı âşığı Brett'le yakınlaşamamaktadır. Jake yarasını şakaya vurmaya kalktığında Brett şaşırır ve Jake'in ona dokunmasına dayanamaz – şakanın yol açtığı cinsel tutkuyla ne yapacağını bilemez ve bu zor durum karşısında Jake'in elinden de bir şey gelmez. Jake, Büyük Savaş'ın sakatladığı Batılı kendiliğin somutlaşmış halidir.

Ama İkinci Dünya Savaşı ve atom bombasının geliştirilip kullanılması kaybı hissetme kapasitesini yok etti. Bu şokla birlikte kaybın yerini yasın varoluşçu hareketi besleyen, acayip biçimsizleşmiş bir hali alacaktı. Albert Camus geriye kalan tek gerçek soruyu sordu: İntihar edecek miyiz, etmeyecek miyiz?

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bu biçimsiz tepki, milyonlar için tanınmamış ve bilinçdışı bir melankoli haline gelmişti: Çözümsüz kalan yas, çaresizliğe, yönünü şaşırmaya ve öfkeye dönüşmüştü.[4]

21. yüzyılın ilk yılları, hümanist kendiliğin son kalıntılarının hissettiği yön kaybına bilinçdışı bir çözüm talep ediyor ve bilgi teknolojisi çağı yeni düşünce, oluş ve ilişki tarzları sunuyordu. Bunlar anlam arayışının çoğu Avrupalı için insani varlığın hayati bir yönünü oluşturduğu 21. yüzyıl öncesinden bir kopuştur, bir yandan rekreasyon uğraşları kültürel merakların yerini alırken bir yandan da mümkün olduğunca sıkıntısızca yaşama arzusuna teslim olundu. Bir zamanlar kendimizle dopdoluyken içimiz boşaltıldı, önceki yüzyıl bunun işaretçisiydi. 1925'te T.S. Eliot'a göre sazdan yapılma "kof adamlar" idik; 1953'te *Godot'yu Beklerken*'de Samuel Beckett için tutarsızlık estetiğiyle iştigal eden aptallardık; 1950'de Eugène Ionesco için *Kel Şarkıcı*'da tramvayda karşımızda oturanın eşimiz olduğunu anlayamayan yolculardık.

Öngörüsüz faydacılık bize fazla soru sormadığımız sürece hayatlarımızın yolunda gideceği hissini verdi. İlgi, kolektif bir el çabukluğuyla bilimsel düşünce yetisi ya da yeni teknolojiler icat edebilme becerisi gibi belirli insan becerilerine yönlendirildi.

Sıradan kendiliğe inanç askıya alınırken insanlığa inanmak gitgide zorlaşıyordu. Rönesans sonrası dönemde kim olduğumuza,

4 Göreceğimiz gibi Batı'daki herkes bu yasa kapılmamıştı. Nitekim yüzyıl ortalarındaki yaşamın sunduğu ikilemlere normopatik çözümle baktığımızda hiçbir şeyin kaybının açıkça kedere yol açmadığını görürüz.

aslında yaşam mucizesinin kendisine duyduğumuz büyük merak, söz konusu entelektüel iklim değişiminde zayıfladı; onun yerine insanlığa karşı belirli bir güvensizlik belirdi. Edebiyat bölümleri,[5] roman, şiir ve Batı edebiyat tarihine karşı gitgide artan ilgisizlikle başa çıkabilmek için "medya çalışmaları" gibi yeni kimlikler ve markalar arayışına girdi. Artık iç dünyamızı ve temsillerini incelemeye fazla çaba harcamazken iletilenin içeriğinden çok iletişimin araçlarına odaklandık.

Pek çok politikacı zaferleri kendisine mal etti ve iltimaslar dağıttı ama vizyondan yoksundular. Milyonlar büyük dinlere bağlı kaldı ama insanlığın evrimine inancı yansıtan ilerici teolojik düşünce gitgide yerini insanlığın kadim ve öfkeli bir Tanrı'ya geri döndüğü köktencilik türlerine bıraktı. Kör inanca doğru sapma, bireysel insan aklına duyulan güven kaybına işaret ediyordu.

Yeni girişimcilik, anlamlı bir yaşam yerine alternatif bir büyüme potansiyeli biçiminde kararlı görünüyordu. 1980'lerden itibaren neoliberalizm yavaş yavaş insanların kendi geleceklerini yönlendirebilecekleri düşüncesini terk ediyor, toplumun kolektif şevkini içinde yaşadığımız dünyanın doğasını, değerini ve akıbetini belirlemeye başlayan "pazar güçlerine" aktarıyordu. İtimat edilir aracılar olarak kendi varlığımızdan vazgeçtik, çoğumuz hiç kuşkusuz bizler için gerçekliği algılayıp üstesinden gelecek yeni uygulamaları beklemeye koyulduk ve beyinlerimizin teslimiyet narkozuyla kurumasına izin verdik.

2008'e gelindiğinde kapitalist girişimlerin salt ilerleme hızı, yoğunluğu ve miktarı, uluslararası finansın kendi yarattığı bu canavarı kontrol etme becerisinin önüne geçti; dünyayı Freud'un altbenlik görüşüyle çarpıcı derecede tutarlı olan bir psikolojiye uygun olarak yöneten bir canavardı bu. Altbenlik ve benlik kuramı kısmen kendiliklerin ilkel dürtülerini nasıl düzenlediğinin bir formülasyonudur, düzenlenmiş ve düzenlenmemiş kapitalizm arasında bir ayrım yapmak için bu kurama geri dönebiliriz.

Siyasetçiler düzenlenmemiş bir dünya mı yoksa halkın çıkarı için düzenlenmiş bir dünya mı tercih ediyor diye düşününce geleneksel

5 Bkz. David Masciotra. "Pulling the plug on English departments", *Daily Beast*, 28 Temmuz 2014. www.thedailybeast.com/pulling-the-plug-on-english-departments.

siyasal "muhafazakârlar" ve "liberaller" kategorileri artık daha iyi anlaşılabilir. Büyük Britanya'daki Muhafazakâr Parti ya da ABD'deki Cumhuriyetçiler incelenince çok sayıda taraftarının benlik kapitalizmini ve ekonomik sistemin düzenlenmesini tercih ettiği görülür, öte yandan deregülasyonu ve toplumu piyasa güçlerine terk etmeyi rasyonelleştiren altbenlik kapitalistleri de vardır. Sağcıların "düzenlemeyi" popüler bir nefret kelimesi olarak kullanması öz denetimin (öz regülasyon) terk edilmiş olmasının üzücü bir yansımasıdır; eğer altbenlik kapitalistleri baskın çıkarsa insanların dünyayı etkileme kapasitesini reddeden bir toplumda yaşayacağız. Tıpkı psikanalistlerin bunalmış ve umudunu yitirmiş kişilere yardım etmeye çalışması gibi, bu trajik durumu değiştirmek istiyorsak altta yatan ve bizi kendimizden vazgeçmeye iten felci inceleyip anlamalıyız.

İyi Vali Bradford ve diğer Püritenler, kolonilerinin "tepede kurulan kent"* olacağına, saf ışığıyla Atlantik'i aydınlatacağına inanıyordu. Bu vizyon o devir bağlamında gündelik zorlukları aşmak için gerekli olabilir, ama yüzyıllar içinde Amerikan bilinçdışına yerleşmiş, öyle ki 2016 seçimlerinde Trump'ın seçim kampanyasında ulusal bir gerçeğe dönüşmüştür: Trump, "Amerika'yı tekrar büyük yapacak"tır. Rahatsız edici derecede çok Amerikalı bu iddianın saldırgan küstahlığından ve başkalarını nasıl etkileyebileceğinden bihaber görünüyordu. Sadece bir slogandı bu, "Amerikan Rüyası" gibi Amerikalı olmanın bir parçasıydı.

Hiçbir toplumun psikolojik aksiyomlarını yeniden değerlendirmesi kolay değildir ve bir ulus ya da medeniyetin gerçeklikleri hayallerinin gerisinde kaldığında, bu durum –bilinçdışı ve nesiller ötesi bir yas formunda yüzyıllarca sürebilecek bir inkâr, öfke dolu intikam ve derin bir kayıp hissinin dahil olduğu– karmaşık bir psikolojik tepkiler dizisini başlatabilir.

Roma ve Atina bir zamanlar büyük medeniyetlerin merkeziydi, Batı dünyasının onlara olan entelektüel borçlarını kabul edip ödemeleriyse imparatorluklarının kaybını hafifletiyor. İmparatorlukları bıraktıkları mirasa saygı duyan milyonlarca kişinin zihinlerinde hâlâ yaşıyor; Atinalı ve Romalı inanışlar ile başarılar, Batılı varoluş ve düşünce biçimlerine yerleşmiş durumda.

---

* "Dünyanın ışığı sizsiniz. Tepeye kurulan kent gizlenemez." (Matta 5:14). (ç. n.)

Aynı şey İslam dünyasının katkıları için geçerli değil. Ortaçağ'da İslam medeniyetleri Avrupa'ya ve diğer yerlere sayısız icat ve ilerleme getirdi, yüzyıllar önce gerçekleştirilen büyük hayallerin farkındalığı günümüzdeki Müslümanların zihninde güçlü bir içsel nesne olarak varlığını sürdürmektedir. Fakat kültürel kazanımları Batı'da büyük ölçüde tanınmıyor; Batı inkârının yarattığı oyuk İslami kolektif bilincine işlemiş durumda. Bu şiddetli kayıtsızlık yüzyıllar içinde evrilen karmaşık bir dizi zihinsel olayı içeriyor ve diğer kültürlerin takdir etmekteki derin başarısızlığı, Müslümanların acı çekmesiyle sonuçlanıyor.

Bu kayıpların mazisi uzun ve derindir, ancak modern zamanların psikososyal krizini anlamak için bu nesiller ötesi aksiyomların gücünü kavramak zaruridir. Bir medeniyet ruhsal acı içindeyse –bu konuya daha sonra döneceğiz– bir nüfus buna çeşitli yollarla yanıt verebilir. Durumu inkâr ediyor olabilir; paranoid bir tutumla yanıt verip düşmanca bir tavır takınabilir; olayların seyrini değiştirme konusundaki yetersizliği sonucunda felce uğrayıp otistik kapalı bölgelere çekilebilir.

20. yüzyıldaki büyük felaketten önce, zulüm görenler bile daha iyi, daha özgür bir dünyanın mümkün olduğu inancından hareketle daha iyi bir gelecek hayal edebiliyordu. Gelecek, canlı bir zihinsel nesne olarak mevcuttu, yol gösteren esinleri hem üreten hem de alan, kendiliğin dünya macerasını gerçeğe dönüştürebilecek içsel kaynakları uyandıran içsel bir yapıydı. Günümüzde bu hayal gitgide zayıflıyor.

Burada sunulan savlardan biri insanlığa inancın yitirilmesiyle Batılı toplumların bireysel ve kolektif anlam arayışını terk etmiş olmasıdır. Aranan anlam muhtemelen o arayışın kendisindedir. Zihnin kalıbı, yani "anlam arayışı" bin yıldan fazla bir sürede oluştu; din, aile ve kültür dahil pek çok akışın kesişim noktasından doğan son derece yoğun bir zihinsel yapıya dönüştü. Bu akışın gücü ve görünmezliği –görünmezliğinde içkin olan *oradalık*– Tanrı'ya atfettiğimiz niteliklere çarpıcı derecede benzer.

Nietzsche'nin Tanrı'nın öldüğüne dair meşhur sözü de aslında Batı'nın Tanrı'ya değil medeniyete yüzyıllar boyunca rehberlik eden düşünce akışlarına inancını yitirmesiyle alakalı bir yorum olabilir. Tanrı'ya inanç, belki de varoluşumuz için bir anlam bulabilmemizi simgeliyordu.

Belki de Tanrı inancına indirilen son ölümcül darbe olan 20. yüzyılın ilk yarısındaki savaşlar, (varoluşçu düşüncenin zayıf teselli-lerinde kendini gösteren) başarısız bir yas sürecinin ve aynı zamanda maneviyat odaklı bir yaşamın materyalist odaklı bir yaşamla ikamesinin habercisiydi. Buna karşılık materyalizmin eksiklikleri de kaybı mazur göstermiş, böylece melankoliyi derinleştirmiş, belki de arkada bıraktığımız şeylere bilinçdışında nefret duymamızı teşvik etmişti.

Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde büyük gruplar –özellikle de uluslar– ruhsal acıdan kaçınmaya çalıştığında işin içine giren psikolojik güçleri inceleyeceğiz. Her ne kadar artık altı Amerikalıdan biri anti-depresan ya da kaygı giderici ilaçlar kullanıyor olsa da bu belirtilerin sadece bireysel olduğunu düşünmeye meyilliyiz; kolektif bir rahatsızlıktan mustarip olma olasılığımızı kabul etmeye isteksiziz. Aslında toplumsal bir ruhsal acı salgınına ve kültürümüzdeki bu krizi ele alma konusunda korkunç bir başarısızlığa tanıklık ediyor olabiliriz.

Görünüşe göre Brexit ve Trump'ın zaferi sadece ABD ve Birleşik Krallık'ta değil, genel olarak Batı'da yaygın bir kaygı, depresyon ve yön kaybına yol açtı. Bu ortak belirtilerin toplumları psikolojik içgörülere dönmeye ikna etmesini umabiliriz, böylece acıdan kaçınmaya yeltenerek işleyişlerini nasıl zayıflattıklarını ve zaman zaman son derece tehlikeli his ve düşünce yollarını benimsediklerini anlayabilirler. 21. yüzyılın başlarında yaşanan zihinsel olaylar zinciri, fikirsel somutlaştırma talep eder. Eğer yıkıcı süreçleri bilinçdışında değiştirecek ve körlüğe eşlik eden felaketlerden kaçınacaksak acilen daha kapsamlı bir insan psikolojisi anlayışına ihtiyaç var. Her psikolojik analiz kendi içinde kusurlu olabilir –aynı şey bu eser için de geçerli– ama daha ferasetli bir kültürel analiz geliştirebilmek için siyasi psikoloji geliştirme teşebbüslerine devam etmeliyiz.

Ulusal ve uluslararası ilişkilerde psikolojik içgörünün gelişmesi jeopolitik çalışmalar, ekonomik analizler ya da siyaset düşünen ve yapan kurumsallaşmış filtrelerin ikamesi olarak teklif edilmiyor. Ama kolektif ruhsal meselelerimizi ele alacak bir politik psikoloji olmadan istihbarat ajanslarımız, düşünce kuruluşlarımız, bölgesel birliklerimiz ve (BM dahil) uluslararası örgütlerimiz karşı karşıya olduğumuz görev için hazırlıklı olmayacak. Nitekim, ulusal ve

uluslararası meselelere dair grup tartışmaları masasında psikolojik kavrayışa yer vermeyi reddetmek hepimizi tehlikeye atan bir tür lobotomidir.

Bush ve Blair, Irak'ı işgal etmek ve dünyayı kitle imha silahlarından arındırmak için birlikte harekete geçtiğinde Saddam Hüseyin'in değil kendi ellerindeki muazzam silah depolarından tamamen bihaber gibiydiler. Güle oynaya savaşa giderken dünyayı tehdit eden kitle imha silahlarının kendilerine ait olduğu akıllarına gelmedi mi? Onlar sadece maharetli yalancılar mıydı yoksa bu güç sarhoşu biraderler zihinlerinin iyi tarafını devre dışı bırakmayı mı başarmıştı?

Psikanalistler kişinin kendi ruh halini bir başkasına atfettiği zihinsel eyleme "yansıtmacı özdeşleşim" adını verir ve bu, hem bireyler hem de siyasi varlıklar tarafından kullanılan bir manevradır. Bir tür tahliye işlevi içerir: Örneğin kendi öldürme potansiyelimizi bir yansıtılana atarak öldürmeyi kendi açımızdan meşrulaştırabiliriz. Ancak yansıtılan kişi güven veriyorsa bu mekanizma işlemeyecektir. Söz konusu kadın ya da erkek o role uygun olmalıdır ve Saddam yeterince iyi bir kötü adamdı, milyonlarca Avrupalının şaşkına dönmüş hayal gücü zorlansa da izleyiciler, Blair ve Bush prodüksiyonunun Saddam'ı savaş filmi "Şok ve Dehşet'te oynatmasını engelleyemedi.

Psikolojimizin öldürmekten, özellikle de katliamdan haz duyuyor olması hazin bir olgudur. Çoğu kişi böyle olmamasını tercih ederdi. Son bin yılda insanlar inzivaya çekildi, insan doğasından saklanmak için bir tür ruhsal nevrasteni yarattılar, ama bu anoreksik yanıt şiddet barındıran parçamızı reddetmeye hizmet ediyor.

Yansıtmacı özdeşleşimin ironik etkisi, yansıtana (birey ya da grup) kendisini bir nevi yalnız ve tecrit edilmiş, ötekine yansıtılan şeyden mahrum bırakılmış hissettirmesidir. Şimdi işler karmaşıklaşır: Savaşın galibi, savaşı kaybetmiş gibi davranır. Heybesini boşalttıysa hedefini öldürmekten ne kadar sevinç duysa da cephanesi tükenmiştir. Peki çözüm? Kitlesel yeniden silahlanma – öteki çoktan ortadan kaldırılmış olsa da ve yeni bir silahlanma stratejik açıdan pek bir anlam ifade etmese de.

Yansıtmacı özdeşleşim burada bitmeyecektir. Yeniden silahlanma iştahı şimdi de başka bir yansıtılanı hedef alır – 21. yüzyılın başlarında Batı'nın söz konusu yansıtmasının adayları İranlılar,

Kuzey Koreliler ve Çinliler idi. Bu hedef devletler benzer yansıtmacı süreçlere yakalanırken devletlerin (insanlar gibi) incelenmeyen kötücül bir psikolojik döngüye dayanarak silahlanmalarını ve savaşçı eğilimlerini nasıl tırmandırabildiklerini görmek kolaydır.

Yansıtmacı özdeşleşim ve diğer psikolojik manevralara, devletleri karmaşıklıklarından arındırmaya yeltenen zihinsel durumlara ya da eylemlere ileride geri döneceğiz. Karmaşıklığı kabul etmek ve karmaşıklık içinde çalışmak can sıkıcı ve talepkâr görünebilir. Örneğin Amerikan hükümeti, hızlı karar alınmasını engellemek için bir "kontrol ve denge" sistemine dayanır. Kongre bir başkanı engelleyebilir hatta yenilgiye uğratabilir, buna karşılık başkan da veto ederek ya da başkanlık emriyle Kongre kararlarını iptal edebilir. Bu arada Yüksek Mahkeme de hem kanunların hem de başkanlık kararlarının anayasaya uygunluğunu denetler.

Son onyıllarda büyük ölçüde 1960'lardaki John Birch Society'nin başarısı ve aşırı sağcıların tüm düzenlemelerden nefret etmesi sonucunda federal hükümet sistemi sık sık kilitlendiği için eleştiriliyor – Trump'a göre bu, "bir bataklık". Başkanlar ve siyasi partiler "Washington"a saldırıyor, ama belli ki sisteme yönelik bu saldırıların bizzat demokrasiyi hedef alan yeterince tetkik edilmemiş saldırılar olduğundan bihaberler.

Bunu yapmak kolaydır: Demokrasi, hayal kırıklığıdır. Eğer işliyorsa mükâfatları hemen görülmeyecektir çünkü tüm eylemler çeşitli uzlaşı süreçlerinden geçer. Demokratik süreçler muhtemelen son derece birbirine aykırı görüşler içereceğinden son derece karmaşıktır, ince ayrımlar barındıran düşünce iletişimi ve biçimleri talep ederler. İnsan içgüdülerine göre olmadığına şüphe yoktur.

Atinalılar demokrasi sistemini biçimlendirdiğinde sadece polis içinde bir hükümet ve yaşam biçimi yaratmakla kalmadılar; aynı zamanda bir akıl kuramı inşa ettiler.[6] İleride tartışacağımız gibi demokratik düşünce yapısı kişiler ya da gruplar söz konusu olduğunda ele alınan her konunun aşırı zıt noktalar içerebilecek, tamamen farklı fikirler doğurabileceği gerçeğine dayanır. Eğer bir kişi

6 Ama ne yazık ki aynı zamanda aklın son derece ön yargılı kısımlarını ifade ettiler. Kadınları ve köleleri demokratik süreçten dışlayarak günümüzde zihinsel yaşamı ve toplumsal süreçleri hâlâ etkileyen cinsiyetçi ve ırkçı varsayımları temsil ettiler. İşin tuhafı bu açıdan farkında olmadıkları kadar temsilciydiler.

kendi içinde çelişkili ruh halleriyle bölünmüşse bu fikirlerin seslendirilmesi ve çelişkili görüşlerin önce ayrı ayrı, sonra da birlikte temsil edilmesi ve ele alınması için bir psikanalisti ziyaret edebilir. Bu fikirler yavaş yavaş daha az karşıt bir formda bütünleştiğinde kendilik bu çıkmazı aşabilir ve işlevini sürdürebilir.

Aynı şey gruplarda da geçerlidir. Tavistock grup ilişkileri modelinin eğitimini alan klinisyenler, bir grubun üyelerinin (genelde sekiz ila on kişi) gruptaki diğer herkesin bir parçası, dolayısıyla grup aklı adına konuşacağını açıkça kabul ederler. Bu ilke doğrultusunda yorumlar yapmak üzere eğitilmişlerdir. Örneğin biri coşkulu ve sersemce hareket ederse grup lideri "grubun düşünmekten başı döndü" diyebilir. Bir grup üyesinden aşırı ya da kışkırtıcı bir yorum geldiğinde liderin görevi onu kabul edilebilir bir biçimde yeniden ifade etmektir; dolayısıyla liderin işlevi toksik fikirleri sınırlamak ve daha düşünülebilir olmaları için işleyerek gruba geri göndermektir. Nitekim Trump'ın Meksikalıların tecavüzcü ve katil olduğu konusundaki yorumlarına cevaben bir grup lideri "Grup, ABD'ye göçenlerin niyetleri konusunda endişeleniyor" diyerek Meksikalara yönelik yansıtmayı işgalci ve yaşamı tehdit eden bir korkuyla bağdaştırabilir.

Burada tartışılan eğilimler cesaret kırıcı görünebilir ama demokrasinin baştan beri zaman zaman hem bir hükümet sistemi hem de bir düşünce ve iş birliği modeli olarak gelişmekte olduğunu kabul etmek gerekir. Psikanaliz bu harekete hepimizin zihinlerinde aynı olumlulukları ve olumsuzlukları paylaştığı, en tiksinti verici kişinin ya da grubun bazı yönlerinin öyle ya da böyle kendi içimizde bulunabileceği idrakini kazandırabilir.

Düşman sayılanlarla konuşmak aynı zamanda kişinin kendisiyle konuşmasıdır; en zor olan da herkesin içindeki iyiyi bulmaktır. Ama bunu kendimize borçluyuz.

# 1
# Anlam Arayışı

Ortaçağ'da Avrupa kısmen tecrit edilmişti. Büyük ölçüde karaya hapsolmuş –Avrupalılar fazla deniz yolculuğu yapmazdı–, yakın diller ve Hıristiyanlık inancıyla birbirine bağlanan feodal bölgeler halinde düzenlenmişti. Köylüler ve tacirler malikâne yakınlarındaki mezralarda yaşar, iki odalı toprak zeminli evlerde oturur, ortak yaşam alanında bütün gün ateşin üzerinde geniş bir kazanda kaynayan basit yemeklerle hayatta kalırlardı. Malikâne efendisinin yaşam koşulları daha iyiydi. Çocukları aşağı yukarı yedi yaşında eğitime yollanabiliyordu: Oğlanlar şövalye hizmetkârı, sonunda da şövalye olmak için, kızlar ise nasıl eş olunacağını öğrenmeleri için.

Köyün merkezinde kilise ve han olurdu. Hayatlar kötü hava durumuna, kötü mahsule ve salgın hastalıklara bağlıydı. Kıtlık olduğunda insanlar aç kalır, bazıları açlıktan ölürdü. Bir kadın çocuk doğurup hayatta kalmayı başarırsa bebeği başaramayabilirdi; iltihaplar genelde ölümcüldü ve ortalama yaşam süresi otuz yıldı. Ama kilise inançlıların cennete gideceğini vaaz ederdi. Hıristiyanlığın tesellileri göz ardı edilemez; aslında insanlar çeşitli inanç türleri olmasaydı son iki bin yıl nasıl hayatta kalırlardı, hayal etmek zor.

O zamanlar anlamlı bir hayat tasavvur edilebilir miydi, edildiği takdirde insanlar onu gerçekleştirmek için neler yapardı?

Bu kolay bir mesele değil. Dinleri ve toplumdaki konumları farklı olan, farklı bölgelerde ve çağlarda yaşayan insanlar hiç kuşkusuz neyin anlamlı olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olacaktır. Ama işin özünde, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, anlamlı deneyim *arayışı* vardır.

Hıristiyanlık geleneğine göre anlamlı bir hayat sürmek, kişinin Hıristiyanlık değerlerine ne kadar yaraşır bir hayat sürdüğüne bağlıydı. Jürgen Osterhammel,[1] 19. yüzyıl Avrupası'nda dinin

1 Bkz. Jürgen Osterhammel. *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 2014.

"gündelik hayattaki en önemli anlam kaynağı" (873) olduğunu yazar. Din "toplulukların ve kolektif kimliklerin oluşumunu biçimlendirmeye hizmet ederek" insanları yönlendiriyordu (873). Aynı zamanda "toplumsal hiyerarşilerin örgütleyici bir ilkesi" ve "sıkı fikir tartışmalarının" merkeziydi (873).

İnançlılar, dindarlıkları karşılığında ilahlarının onları koruduğuna inanıyor ve bu sevginin işaretlerini görmeye çalışıyorlardı. Örneğin 17. yüzyılda Püritenler tabiattaki işaretleri Tanrı sevgisinin kanıtı olarak yorumluyordu: İyi mahsul, elverişli hava durumu, doğum oranlarında artış ve yeni göçmenlerin gelişi. Anlam arayışı gündelik bir maceraydı.

İnançlarıyla örnek olanların hayatlarında ve ölümlerinde de anlam aranıyordu. Önde gelen bir tarihçi olan R.W. Southern,[2] 1051'de Barselona'nın kuzeyinden Maastricht'e yürüyen, ardından Pireneler'deki küçük Cerdana bölgesinde yer alan Canigou Manastırı'na geri dönen isimsiz bir seyyahtan bahseder. Seyyah bu yolculuk esnasında yüzlerce manastırı ve kiliseyi ziyaret etmiş, her durakta Canigou Kontu Wilfred'in öldüğü haberini yaymıştı. "Elçimiz kontun ölüm haberini taşıyordu" diye yazar Southern. "Uzaklardan onun ruhunun esenliği için dua alıyordu" (22). İsimsiz seyyah, yolculuklarına dair bir kayıt bırakmadı ama sırtında bir parşömen taşıyordu ve haberlerini vermek için durduğunda ziyaret ettiği kişiler parşömene konta övgülerini yazıyordu.

Tarihçiye göre bu yazılar güneyin imgesel ve lirik mısralarından Cermen dünyasının daha veciz ve raporu andıran anlatılarına dek, o devirde Avrupa'daki farklı kültür gruplarının nasıl yazdığına dair eşsiz fikirler verir. Bu yolculukta sadece insanı derinden etkilemekle kalmayan, aynı zamanda bu çalışmayla alakalı, psikolojik açıdan öğretici bir şey de vardır. Bu kontun ruhu, hatırda kalan varlığı, tarihsel belleğe kaydedilmiş, böylece sonsuza dek muhafaza edilmiş olmalıdır. Seyyah kontunun yaşamının değerine inanıyordu, ama açıkça olmasa da kendi haç yolculuğunu da değerli buluyordu. Bu yolculuk onun için anlamlıydı.

2 Bkz. R.W. Southern. *The Making of the Middle Ages*. New Haven, CT, Yale University Press, 1953.

Bin yıl boyunca insanlara bir yaşamı neyin anlamlı kıldığı sorulsaydı muhtemelen çoğu varoluşçu anlamlara yönelirdi: Çocuk yetiştirmek, toplumun faydalı bir üyesi olmak, tanrısına elinden geldiğince iyi hizmet etmeye çalışmak, kendi topraklarını işgallerden korumak vs. Diğer bir deyişle anlamlı bir hayata giden yol sıradan amaçlardan geçiyordu.

Belki de Baudelaire şöyle yazarken anlam arayışının ardındaki esas dürtüsünü bulur: "Hiçbir şey amaçsız var olamaz. / O halde varlığımın bir amacı var. Bu amaç nedir? Bilmiyorum." ("Rien n'existe sans but. / Donc mon existence a un but. Quel but? Je l'ignore").[3] Dolayısıyla sadece var olma gerçeği "Neden buradayız?" sorusunu akla getirir ve bu soruya bilinçli ya da bilinçsizce bir cevap aramaktan alamayız kendimizi.

18. yüzyıldan itibaren anlam arayışı yavaş yavaş dinsel kurtuluş sistemlerinden uzaklaştı, çünkü insanın" kendisi bu arayışın nesnesi haline geldi. Artık arayışın amacı Tanrı'yı bulmaktan çok kim olduğumuzu ve neden bu kadar sorunlu göründüğümüzü keşfetmekti.

19. yüzyıl itibarıyla bu arayış daha sistematik bir hal aldı. Osterhammel'ın yazdığı gibi "düzenlenmiş belleğin ve aynı zamanda artan kendi kendini gözlemin" (4) çağıydı bu. Bu durum, Avrupa ve Amerika'da modern kütüphanelerin, müzelerin ve büyük sergilerin doğumuna, artık haritacıların düzgün bir haritasını çıkarmış olduğu dünyada demiryolu ve deniz ulaşımına şahitlik ederken bu çarpıcı toplumsal dönüşümün parçası olan yeni bir disiplinin, "sosyolojinin" gelişiminde kendini gösteriyordu. Sanat dünyasında –romanda, klasik müzikte, operada– kültürel bir patlama yaşanıyordu ve sanatlar bir bütün olarak yeni bir halk düşüncesi ve görüş alışverişinin parçası haline gelmişti. Artık anlam son derece yaratıcı toplumlarda üretiliyordu.

Bireyin yeni gelişmekte olan kapitalist ekonomilerdeki yerini yeniden yapılandırmayı amaçlayan büyük ideolojilerin doğduğu bir yüzyıldı bu. Hem Sanayi Devrimi'ni bir oldubitti olarak değerlendiren hem de bu devrimin alçaltıcı sonuçlarına karşı bir

3 Bkz. Charles Baudelaire. "My Heart Laid Bare" ("Mon coeur mis à nu") *Flowers of Evil and Other Works*, ed. Wallace Fowlie. New York, Dover Books, 1992, s. 256-57.

çıkış yolu öneren toplumsal yeniden yapılanma için sistematik bir formül sağlayan Marx elbette ana figürlerden biridir. Ama 19. yüzyılda Kant ve Hegel, erken 20. yüzyılda ise Husserl ve Heidegger de sadece sistemli felsefeler değil aynı zamanda bir sistem olarak felsefeyi kurmuştur. Onlarınki kapsamlı bir vizyondu, teknolojik devrimin ilerleyişi kadar cüretkâr ve iddialıydı.

Batı medeniyeti hep zorunluluklara göre yaşadı,[4] özellikle de Hıristiyanlığın özveri ve takva çizgisinden, ayrıca Rönesans'ta gelişen ve içsel dünyalarımızın sembolik tasvirlerinin insanî zaafları düzelteceğini vadeden hümanizmden doğan zorunluluklardı bunlar. Karakter oluşumunu konu alan kitaplar 19. yüzyılda kalın ve akıcı görünüyordu, kişisel gelişim kolektif davranışı değiştirmeyi vadederken bu kitaplar karanlık dönemlerde bile parlıyordu. Samuel Smiles'ın karakter gelişimi hakkındaki *Kendine Yardım* kitabı 1859'da basılmış ve ilk birkaç yılda 20 bin kopya satmıştı. Smiles 1904'te ölene dek 250 bin kopya satıldı.[5]

Batı, insan gelişiminin hep ileriye gideceği inancına dayanan hümanist idealleri teşvik etmeye devam etti. Teolog filozoflar, hükümdarlar ve diğerleri Yahudi-Hıristiyan aksiyomlarını akıl, bilim, ticaret ve bilimsel buluş aksiyomlarına işledi. Atinalıların polisini ve demokrasi fikrini yüzyıllar boyu gözden geçirdikten sonra demokratik yönetime inanç Avrupa ve Amerika'da yavaş yavaş ama emin adımlarla ilerledi. Kadınlar ve Afrikalı Amerikalılar nihayet oy kullanma hakkı kazanıp demokratik sürece dahil olunca bu durum insan kişiliğinin, demokratik idarelerin tam potansiyelini geciktiren (cinsiyetçi, ırkçı) yönlerini yendi ve böylece demokratik zihniyette açık fikirlilik ihtimali gerçek oldu.[6]

---

4 Uymamız beklenen zorunluluklar, bilinç akışının bir parçasıydı ve hem başarmadıklarımızı –ya da olmadığımız kişiyi– hem de inancın öncüllerinde saklı olan, arzu edilen sonuçları nesneleştiriyordu.

5 Bkz. Modris Eksteins. *Rites of Spring: The Great War and the Birth of the Modern Age*. Boston, MA, Houghton Mifflin Company, 1989, s. 128.

6 Demokrasiyi konu alan 11. Bölüm'de tartışılacağı gibi, kadınları ve siyahileri demokratik sürece dahil etmek cinsiyetçi ve ırkçı görüşlerin etkisiz kılınacağının teminatı değildir. Çünkü cinsiyetçilik ve ırkçılık, anti-Semitizm gibi zihnin hep var olan ve hiç kuşkusuz şu ya da bu biçimde hep var olacak yönlerinin talihsiz ifadeleridir. Bu açıdan yönetim biçimleri ya da her toplumun kültürü dinamik bir biçimde zihnimizin yönlerini yansıtacaktır.

18. yüzyılın ortalarından erken 20. yüzyıla doğru geleceğe kendinden emin bir ilerleme kaçınılmaz gibi görünüyordu. Batı'nın imtiyazlı nüfuslarının üzerinde bir hale parlıyor, başarıları toplumları bir ideolojiler öforisiyle ve ancak "açık kader"in ifadeleri olabilecek maddi kazanımlarla besleyen bir tür ilahi yardımın kanıtı gibi görünüyordu. Toplumsal eşitsizlik sonucu ezilen kişiler bile sınır tanımaz sömürgeciliğin ve emperyalizmin aşağı sızan kibrini hissediyordu.

Tüm medeniyetlerin rüyalarla ilgilendiği ve rüyaların verdiği mesajı anlamaya çalıştığı düşünülürse belki de Freud'un *Rüyaların Yorumu* eseri anlam arayışımıza bir ipucu sunmaktadır. Her birimiz gece gündüz içsel dünyamızdan son derece özel bir teslimat alırız; bilinçdışımızdan bilinçli kendiliğimize kafa karıştırıcı ve son derece ilgi çekici, şifreli bir mesaj. Rüya tek başına görülür ve eşsizdir ama diğerleriyle paylaşılan bir olaydır (ya da bazen bir içeriktir). O halde psikanalizi hem nesneyi hem de arayışın kendisini temsil eden, anlam arayışımızın zirvesi olarak görebiliriz. Belki de "Freudyen an"[7] gerçekleşmesi binlerce yıl süren filogenetik bir başarıydı. Freudyenler hiç kuşkusuz bu keşfin heyecanına kapılmış, anlaşılması güç bir arzu nesnesi arayışında mest edici bir anlam duygusu bulan diğer kurucuların –Darwin, Compte, Berlioz, Baudelaire, Renoir, Pasteur– sevincini paylaşmışlardı.

19. ve erken 20. yüzyıllarda her şey büyük ölçekliydi ve Avrupa düşüncesi de buna dahildi. Mütevazı bireyler bile –belki biraz dehşetle– her onyılın yeni heyecanlarına kapılıyordu, ama insani girişimin geniş ve gitgide büyüyen alanının liderleri geçici milliyetçilik öforisine dalarak kendilerini ve ülkelerini çok büyük gördüler. Birikerek artan heyecan, ilerleme kadar doğal görünmüş olmalı.

Bireylerin, kurumların, kentlerin ve ülkelerin hepsinin kendilerini böyle bir ruh halinin psikedelik tutkalıyla birbirine bağlı hissetmesi şaşırtıcı mı?

Ne var ki 20. yüzyılın ortalarında bu tutkal etkisini yitirmiş gibiydi. Albert Camus anlam arayışının bozulduğuna dair mide bulandırıcı hissi odağına aldı.

> Böylece ivedilikle yanıtlanması gereken sorunun, yaşamın anlamı olduğu yargısına varıyorum. Nasıl yanıtlamalı bunu?[8]

7 Bkz. Christopher Bollas. *The Freudian Moment*. Londra, Karnac, 2007.

8 Albert Camus. *The Myth of Sisyphus*. New York, Vintage, 1991 [1942], s. 4. [*Sisifos Söyleni*, çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul, 1997, s. 16.]

# 2
# Büyük Savaş ve Manik An

15. yüzyıldan 18. yüzyıla dek büyük Avrupalı güçler –Britanya, Fransa, İspanya ve Portekiz– birbirleriyle savaşa girer, barış yapar ve görece uyum içinde yaşar, sonra yeni bir barış ve iş birliği döneminden önce tekrar savaşa girerdi, Bismarck bu duruma ileride "Reel politik" adını verdi.

Barutun icadıyla şövalyelik çağı yara alsa da askerleri açık denizlerde, uzak ülkelerde ya da memleketlerindeki savaşlarda birbirlerini öldürürken bile bu ülkeler arasında hâlâ bir şeref yasasının mevcut olduğu düşünülüyordu. Nitekim bu yasa Büyük Savaş esnasında kendisini gösterdi; 1914 Noeli öncesinde savaşan ordular cephe hatlarında selamlaştı, muhabbetle şakalaştı, arada sırada resmi olmayan ateşkesler ilan etti, hatta siperlerinden çıkıp diğerlerini ziyaret ettiler. Meşhur Noel ateşkesinde bu durum zirveye ulaştı ve iki tarafın birlikleri (Alman, İngiliz, Fransız ve Rus) siperlerinden çıkıp birbirlerine hediyeler verdiler.[1]

Düşmanını sevmek bir tür gelenekti.

Hükümdarların stratejik avantaj elde etmek için çocuklarını diğer ülkelerin iktidarlarıyla evlendirmeleri siyasi gelenekti ve bu ulusal evlilik bağının etkileri krallık boyunca dallanıp budaklanırdı. Ve bütün Avrupa ülkeleri elbette Hıristiyan inancıyla birbirine bağlıydı. İster Katolik olsun ister Protestan, ortak bir kutsal kitabı paylaşıyorlardı; 18. yüzyıl itibarıyla okuryazarlığın artmasıyla birlikte halk güzel sanatlar, şiir, tiyatro ve roman yoluyla Avrupa değerlerinin etkisini gitgide daha çok fark eder hale geldi.

Ama ufukta şövalyelik geleneğini daha da tehdit edecek şeyler vardı; örneğin Kırım Savaşı.

Bu savaş Avrupa'ya ileride yaşanacaklar konusunda bir fikir vermiş olmalı. Genelde ilk modern savaş diye anılan Kırım Savaşı

1 Bkz. Modris Eksteins, *Rites of Spring: The Great War and the Birth of the Modern Age*. Boston, MA, Houghton Mifflin, 1989, s. 109-14.

–top mermileri, demiryolu ve telgraf ilk kez bu savaşta kullanılmıştır– Avrupa'da bin yıldan fazla süren sahte savaş soyluluğunu yok eden savaş olarak görülebilir. Fransa 95 bin asker kaybetti; İngiltere ise 21 bin, ama hastalıktan ölenler mermiden ölenlerden çoktu. Bu savaş Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı yazmasına sebep olmakla birlikte –savaşanlarla özdeşleşmek için muazzam bir çaba– aynı zamanda Tennyson'a "Hafif Süvari Birliğinin Hücumu" felaketinde farklı askeri strateji uzmanları arasındaki en tuhaf çatışmalardan birini anma konusunda ilham vermişti.

Peki bu ulusları sanayi, teknoloji ve bilgiyle mest olmuş, tıka basa dolu hayal güçlerini bile aşan bir savaşa, erken 19. yüzyılın savaş topundan 20. yüzyılın bulanık manzarasına ateş etmeye iten şey neydi?

Tek bir kelimeyle Almanya.

19. yüzyılın başında Almanya hâlâ yüzlerce prensliğe bölünmüş durumdaydı, merkezi idare yoktu. Ağırlıklı olarak kırsaldı ve sanayisi çok küçüktü. Ancak Prusya hegemonyası ve Bismarck'ın becerikli liderliği sayesinde ülke 1871'e giden beş yıl içinde kuruldu. Eksteins, *Rites of Spring: The Great War and the Birth of the Modern Age*'de [Bahar Ayinleri: Büyük Savaş ve Modern Çağın Doğuşu] Almanya'nın yükselişinin ustalıklı bir resmini sunar. 1800'den önce nüfusu 100 bin kişiyi geçen Alman kenti yoktu, ama yüz yıl içinde nüfus Büyük Britanya ve Fransa nüfuslarının artış hızını ve miktarını geçecekti. Çelik üretiminde son derece gerideyken yüzyıl sonunda Avrupa'nın lider çelik üreticisi haline gelip İngilizlere çelik satmaya başlayacaklardı.

"Temel özellikleri ezici bir hız ve buna bağlı olarak halkın arasında görülen bir şaşkınlık olan" (67) bu süratli gelişme, kırsal bölgelerde büyüyen çoğu Alman'ın artık kentlerde yaşaması anlamına geliyordu. Bu hızlı toplumsal değişimler, "maddi refahın silemeyeceği ya da düzeltemeyeceği rahatsız edici ölçüde bir kişiliksizleştirme" (69) getiriyordu. Kırsal yaşamdan kent yaşamına, tarıma dayalı bir ekonomiden sanayiye dayalı bir ekonomiye radikal geçiş, 19. yüzyıldaki işlerin manik ilerleme hızının iyi bir tasviridir.

Ama Eksteins'ın en çarpıcı noktası çoğu zaman göz ardı edilir. Almanya'da duyular ve maddi gerçeklik dünyasından ziyade içsel dünyaya ve ruhsal yaşama öncelik verme örüntüsü olduğunu ileri

sürer. İyi Lutherciler olarak değerleri mal üretimi ya da birikimiyle değil, inancın rehberliğinde bir yaşam sürüp sürmedikleriyle ölçülürdü. "Alman klasik hümanist görüşünde özgürlük toplumsal değil ahlaki idi; *innere Freiheit* yani içsel özgürlük, hürriyet ve eşitlikten çok daha önemliydi" (67). Manik değişim hızının Alman idealistlerinin neyin anlamlı bir yaşam oluşturduğuna dair anlayışını yıkabileceğini görmek zor değildir.

Eksteins bizi yüz binlerce coşkulu Alman'ın savaş ilanı çağrısı yaptığını okuduğumuz, Berlin'in merkezine götürür. Birden bütün Alman toplumu –çocuklar, iş insanları, polis, memurlar, avukatlar– sokaklarda yürüyen, hepsi evlerini ve bürolarını terk etmiş tek bir organik kitleye dönüşmüş gibidir. Bir ulusun, adeta toplumsal bir orgazm seviyesine ulaşan bir Bacchus şenliği misali manik bir coşkuyla kendini kaybettiğini görürüz. Ayrıca Sosyal Demokrat Parti başta savaş çağrılarına karşı çıksa da parti üyeleri ülkeyi dolaşırken kalabalığın ateşli milliyetçiliğinin etkisine kapılmıştı: Böylece fikirlerini değiştirip savaştan yana oy kullandılar.

Büyük Savaş'tan 20 yıl önce Gustave Le Bon'un[2] *Kitleler Psikolojisi* kitabı Paris'te yayımlandı.[3] Eser kısmen Napoléon'un örgütlenmemiş bir grubu tutkulu ve kudretli bir orduya dönüştürme becerisinden ilham almış gibiydi, aynı zamanda İngiliz General Lord Wolseley'in görünüşe göre askerlerin savaşta komutanların emirlerinden çok kendi grup kararlarıyla hareket ettiğine dair ilginç gözleminden etkilenmişti (23). Savaş meydanından gelen raporlar net bir emir komuta zinciri olmadığını ve askerlerin organik bir bütün olarak kendi başlarına hareket ettiğini kanıtlıyordu. Bu raporlar görünürdeki kaosu gizlemek amacıyla yukarıdakiler tarafından değiştirildi. Le Bon "en çarpıcı, en açıkça gözlemlenen olaylar karşısında doğruyu tespit etmenin [...] imkânsızlığını anlatan" yazar D'Harcourt'tan alıntı yapar (23).

Le Bon'un çalışması zamanının çok ötesindedir; grupların nasıl halüsinasyonlar geliştirdiğini etkili bir biçimde yazar – mesela bir

2 Bkz. Gustave Le Bon. *The Crowd: A Study of the Popular Mind.* Maestro Reprints (yayın tarihi ya da yeri belli değil).

3 Kitle psikolojisinin en çağdaş analizi için bkz. Jacqueline Rose "Mass psychology", *The Jacqueline Rose Reader*, yay. haz. Justin Clemens ve Ben Naparstek. Durham, NC, Duke University Press, 2011, s. 86-113.

grup denizci suyun içinde onlardan yardım isteyen adamlar gördüğünden emindi, oysa sonradan ortaya çıktı ki aslında gördükleri şey sadece denizin üstünde yüzen tahta parçalarıydı (20).

Le Bon'un Avrupa zihniyetinde bir değişim tespit etmiş olması çok önemlidir. Kitlelerin deneyiminin "halkların yaşamında" daima bir rolü olduğunu belirtir ve kendi yüzyılıyla ilgili şunları söyler: "Bu rol hiçbir zaman şu anki kadar önemli olmamıştır" (1). Bu önem kaymasının kötüye işaret olduğu konusunda uyarır, bunun nedeni tam olarak örgütlü bir kalabalık ile diğer herhangi bir insan grubu arasındaki psikolojik farktır: "Bireylerin bilinçli faaliyetlerinin yerini kitlelerin bilinçdışı eyleminin alması çağımızın başlıca özelliklerinden biridir" (1).

Le Bon, "Kitlelerin Kışkırtılma Yeteneği, Hareketliliği ve Kızgınlığı" bölümünde grup yaşamında manik ruh halinin belirme potansiyelini tespit eder; gruplar "adeta sadece bilinçdışı güdülerle hareket eder", "heyecan verici tüm dış nedenlerin insafına kalmıştır ve bitip tükenmez çeşitliliklerini yansıtırlar (17).

Grup yaşamının bilinçdışı boyutları Le Bon'u büyülese de bu çalışma onu aynı zamanda ürkütmüştür. İlk sayfanın ardından hemen konuya girer: "Kitleler çağı [kendi çağını böyle isimlendirir] insan düşüncesinin bir dönüşüm sürecinden geçtiği kritik anlardan biridir" (4). Ne tür bir dönüşüm? "İlki medeniyetimizin tüm unsurlarının dayandığı o dinsel, siyasi ve toplumsal inançların yıkılmasıdır (4); ikincisi modern bilimsel ve endüstriyel keşifler sonucunda tamamen yeni varoluş ve düşünce koşullarının yaratılmasıdır" (4). Kısacası teknolojik ve endüstriyel değişimler o zamana dek Batı medeniyetini oluşturan öğelerin çoğunu yok etmişti.

Eksteins'ın Berlin sokaklarında savaş naraları atan kalabalıkların ruh halini tasviri, Le Bon'un kaleminden de çıkabilirdi. Almanya'daki endüstriyel ve teknolojik gelişimin manik gerçekliğinin nasıl birkaç on yıl içinde bir ülkenin nispeten sakin ve istikrarlı toplumsal yapılarını yıkıp ardından bir cinnet haline dönüştüğüne dair bir kuram ve kanıt ortaya koydu.

Alman halkını etkisine alan bu yoğun ruh hali Büyük Britanya ve Avrupa toplumlarında çok daha az belirgindi. Fakat manik bir durum kendisini çeşitli yollarla gösterebilir. 1914'teki Alman halkında olduğu gibi genelde mani kabul ettiğimiz aşırı duygu-

lanımla ifade edilebilir. Ama Victoria ve Edward dönemlerindeki İngilizler kadar ölçülü ve düzenli görünen bir halk bile aslında "kendi kendini hızlandırma" diye nitelendirilebilecek bir tempoda hareket ediyor olabilir. Nitekim geriye çekilip 19. yüzyılda bir bütün olarak Avrupa'daki gelişim eğrisine bakarsak yavaşça kendilik ve ülke hakkındaki idealleştirici varsayımlara eklemlenen manik bir boyut görürüz.

Bu boyut aynı zamanda örneğin kent yaşamının sarhoş edici velvelesinde de açıkça canlandırılabilir. Manik bir yapı, çevredeki tramvay, otobüs ya da tren gibi belirli nesnelerde "saklanabilir", böylece durağan olduklarında bile halkta bir güç ve hareket hissi uyandırırlar, tıpkı bugünlerde Formula Bir yarış arabasının yapabileceği gibi.

Önsöz'de kısaca değinildiği üzere (manik ruh hali gibi) psikolojik durumlar toplumsal aksiyomlara dönüşebilir, aksiyomların tarihsel kökenlerini ya da doğmalarına sebep olan esas duygulanım durumlarını aktarmadan bir nesilden diğerine nakledilebilirler. Varsayımlara, bilinçdışı düzeyde bir toplumun parçasına dönüşür, edebiyat ve popüler kültürle anımsatılırlar.

17, 18 ve 19. yüzyıllarda bu durum Almanya'da kesinlikle yaşandı. Eksteins'ın işaret ettiği gibi, diğer Avrupa ülkelerinden geri kalmasının nedenlerinden biri de halkının ruhsal yaşamla özel bir ilişkiye inanmasıydı: Almanlar maddi dünyayı aşmak istiyordu. Ama manik aksiyomları nasıl gelişirse gelişsin ve dışarıdan nasıl "görülürlerse görülsünler" çeşitli Avrupa ülkelerinin her biri kendi eşsiz büyüklenmecilik yani diğerlerinden üstün olduğu duygusunu ve bunu destekleyecek güç duygusunu geliştirdi. Bunlar bir araya gelerek Batılı zihniyet dediğimiz şeyi oluşturdu.

Büyük Savaş'a giden süreç, Batılı büyüklenmeciliğine eklemlenen manik duygulanımı canlandırdı ama aynı zamanda belki de ilk kez ona karşılık gelen depresyonu da gün yüzüne çıkardı. Tarihçilerin cephelerdeki savaşa dair anlatıları okunduğunda bu karşılaşmanın ani ruh hali değişimleri görülür. Eksteins her iki taraftaki top türlerini açıklar ve bombardımanın kurbanlar üzerindeki etkisini tasvir eder, okuruna yoğun savaşı takip eden tüyler ürpertici sessizlik deneyimini aktarır, sonra sorar: "Aynı döngü tekrar başlayacak mı?" (140).

Bu gidiş geliş, manik-depresif bir döngüdür: Bombalarda somutlaşan hayal edilemeyen ruh hali patlamaları, gaz saldırıları ve duygusuz katliamlar, ardından her iki tarafta hayatta kalanların ölü ikiz eşlerini yanlarında yatarken bulduğu tüyler ürpertici bir sessizlik. Bu ruh halini yakalamak için Eksteins'ı okuyalım:

> Saldırı yaklaşıyor mu? Nöbetçiler yaşıyor mu? Periskoplarda asker var mı? Çünkü saldırı başladığında herkes "siperlere koşacak," küçük sığınak merdivenlerine, hâlâ mümkünse siperlere, hâlâ oradalarsa süngüleri takmaya, makineli tüfekleri hazır etmeye, el bombalarının yerini bulmaya ve zaman izin verirse havan toplarına asker yerleştirmeye, atıcıları tutuşturmaya ve diğer çeşitli "mağara adamı" silahlarına. Siperlere düşman gelmeden ulaşmak gerek. (140-41)

İnsan yaşamak için manik bir hızla hareket etmeli; hayatta kalma yarışını kaybetmek ölüm demek. Bu iki güç –yaşam içgüdüleri ve ölüm içgüdüleri– arasında her kendiliğin yaşamının iki ucu vardır: Tanrı'nın lütfuyla yaşamak için seçiliriz ya da öldürülür, unutulup gideriz.

Savaşın son derece manik-depresif yoğunlaşmalarını atlatanlar orgazma benzer bir rahatlama yaşayabilir. Eksteins, savaştan kurtulan birinin tasvirini aktarır: "O an siperden dışarı çıkıp sağ kalmayı başaran kişi ömründe bir daha öyle bir zirve yaşayamaz" (141). Maninin cinsel yönü birkaç on yıl sonra faşist metinlerde de açıkça görülecektir; bu metinler, dünyayı kirliliklerden arındıran bir savaş ve soykırım sayesinde, kendiliklere tamamen saf bir varoluş vadeder. Söz konusu manik ve sarhoş edici gündem, 19. yüzyılın itici gücü olmadan ortaya çıkamazdı; çünkü bu güç, yüceliği –ister istemez yansıtılan kirliliği içeren– ötekinden keskin bir farklılığa dayanan büyüklenmeci bir kendiliği (ve emperyal ulusları) teşvik ediyordu. O halde ötekini katletmek bir kendiliğin gölge tarafıyla bütün bağlantıyı yok etmektir.

Ypres, Verdun ve Somme'daki her iki tarafın da korkunç kayıplar verdiği muharebeler dünyayı sonsuza dek değiştirdi. Eksteins, Somme'un şövalyeliğin sonu olduğunu yazan Junger'den alıntı yapar; şövalyelik artık yerini silahlı çatışmanın "yeni temposuna" bırakmıştır. "Yeni Avrupa burada ilk kez savaşta kendisini gösteriyor" (144).

Bu yeni Avrupa ancak İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle sona erecek bir maninin zirvesine ulaşmıştı.

# 3
# Parçalanma

Freud, Büyük Savaş'ın öldürücülüğü karşısında Kasım 1914'te Lou-Andreas Salomé'ye şöyle yazar:[1] "Şundan eminim ki benim ve çağdaşlarım için dünya asla tekrar mutlu bir yer olmayacak. Son derece tiksinti verici [...] insanlık gerçekten ölmüş gibi."[2] (21). Freud beş ay sonra "Savaş ve Ölüm Zamanları Üzerine Düşünceler"in[3] ilk taslağını hazırlar. Makalesine bir uyarıyla başlar: Savaşa, kişisel görüşlerinde objektif olamayacak kadar yakındır.

---

1 Sigmund Freud ve Lou-Andreas Salomé. *Letters*, yay. haz. Ernst Pfeiffer. New York, W.W. Norton, 1985. [*Savaş ve Ölüm Üzerine Düşünceler,* çev. Saffet Emrem, Can Yayınları, İstanbul, 2023, s. 13.]

2 İkinci Dünya Savaşı'nın zirvesinde benlik psikolojisini kurmakta olan Anna Freud ve Heinz Hartmann'ın savaş ve savaşın kendilikteki etkisini benlik kuramlarına metafor yoluyla dahil etmesi büyüleyici ve öngörülüydü. Japonya 1931'de Mançurya'yı işgal etti, Çin'i de işgal etmek üzereydi; bu yazarlar çığır açıcı metinlerini yazarken savaş ortamı halihazırda mevcuttu. Anna Freud: "İki komşu güç –benlik ve altbenlik– arasındaki ilişki barışçıl olduğunda" her şey yolundadır ve "uygun örneklerde benlik, davetsiz misafire itiraz etmez" (6), ama "komşu güçler arasında barışçıl ilişkiler [bazen] sona erer" ve dürtüsel hareketler "sürpriz bir saldırı" başlatabilir. "Benlik, şüphelenmeye başlar; karşı hücum ve altbenliğin alanını işgal için harekete geçer" (7). Hartmann şöyle der: "Bir analojiye başvurmak gerekirse bir ülkenin, ulusun, devletin tasviri komşu ulus ya da devletlerle girdiği savaşların yanı sıra sınırlarını ve barış zamanı sınırlardaki trafiğini içerir" (11) ve "benliğin sınırlarını" yazarken "sınırları savunan orduların etkinliği, geriden aldıkları ya da almadıkları desteğe de bağlıdır"(15). Benlik psikolojisinin bazı açılardan içinde bulundukları dönemin dehşetlerine uyum sağlama ve bu dehşetlerle baş etme konusunda bizzat benliğin bir çabası olması açıklayıcı ve etkileyicidir. Anna Freud'un ve Hartmann'ın çalışmaları birer yıl arayla yayımlandı. Bkz. Anna Freud. *The Ego and the Mechanisms of Defence*. Londra, Hogarth, 1968 [1936]; ve Heinz Hartmann. *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York, International Universities Press, 1958 [1938]. Savaşın en iyi psikanalitik çalışması: Franco Fornari. *The Psychoanalysis of War.* Bloomington, Indiana University Press, 1975 [1966]. İkinci Dünya Savaşı'ndaki olayların Freud'un kuramları üzerindeki etkisi konusunda harika bir makale için bkz. "Freud's study of Moses as a daydream: a biographical essay", Ilse Grubrich-Simitis, *Early Freud and Late Freud: Reading Anew Studies on Hysteria and Moses and Monotheism*. Londra, Routledge, 1997, s. 53-89.

3 Sigmund Freud, "Thoughts for the times on war and death", *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud*, XIV. Cilt, s. 273-300. Londra, Hogarth Press, 1955 [1915].

> Harp zamanının bu hercümercinden müteessir, bizzat bundan nasibini almış, halihazırda meydana gelen veya gelmekte olan büyük değişimlerden uzak durmaksızın ve istikbalin nasıl şekilleneceğinden bihaber, kendisini bize dayatan izlenimlerin anlamı ve tasavvur ettiğimiz yargıların değeri konusunda bizzat şaşkınlık içerisinde çıldırmak üzereyiz. (275)

Freud'un çarpıcı makalesi sadece savaş üzerine değil aynı zamanda Sanayi Devrimi'nin getirdiği beklenmedik değişimler üzerine bir yorum olarak da okunabilir. Freud 19. yüzyılda kaydedilen ilerlemeye işaret eder ama savaş ve savaşın onun çok değer verdiği Aydınlanma varsayımlarını alttan alta yok etmesi karşısında büyük üzüntü duyar. Savaş dışı kişi "devasa savaş makinesinin bir dişlisidir [...] kendi yönünü tayin ederken kafası karışır ve hareket etme kabiliyetinin kısıtlandığını hisseder." Freud iki temaya –hayal kırıklığı ve ölüm– odaklanarak teselli arar ve okurunun perspektifini geliştirmesine yardım edebilmek için [durumu] anlamaya çalıştığını kabul eder: "Demek istediğim şu ki, en azından kendi içinde huzuru bulmasına yardımcı olacak her küçük işareti büyük bir sevinçle karşılayacaktır." (275 [14]).

"Devasa makinenin dişlisi" tabiri, işçi sınıfının çoğunluğunu oluşturan on binlerce fabrika işçisi için de bir metafor olarak kullanılabilirdi. Eğer Dickens, Sanayi Devrimi'nin etkisi karşısında, "Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü" diye yazıp insanlıkta telafi edici bir şeyler bulabilse de Büyük Savaş'ın başlamasıyla birlikte toplumsal ilerlemenin olumlu yönlerine tutunmak daha da zorlaşmış olmalı.

Göze çarpan tek istisna bilimsel ilerlemelerdi, neredeyse tüm sekülerler bu yeni umut türünü kucakladı.[4] Aksi takdirde 20. yüzyılın başlarında insanlar, türlerine olan inançlarını ancak insan yıkıcılığının akıl almaz güçlerini (ister pasif ister faal olsun)[5] bilinç-

4 Peter Watson (2000), 21. yüzyılın başından beri belki de Batı düşüncesi üzerine en iyi kitap olan *The Modern Mind: An Intellectual History of the 20th Century* (New York, Perennial, 2002) eserinde Batı bilimini 20. yüzyılın belki de tek en iyi telafi edici başarısı olarak kucaklar. Elbette buna sanat, müzik, kurmaca vs'deki çarpıcı dönüşümler de ilave edilebilir. Mesele dünyada ilerlemenin durmuş olması değil, insanın açgözlülüğünün, yıkıcılığının ve kayıtsızlığının ağırlığının insan yaratıcılığını zayıflatmasıdır.

5 Soykırım gibi faal yıkıcılıkları tespit etmek zor değildir. Daha zorlu olan pasif yıkı-

lerinden ayırarak koruyabilirdi. Osterhammel şöyle yazar: "Avrupa medeniyetinin prestiji, Avrupa dışında 19. yüzyılın ortalarında zirveye ulaştı; ancak uygarlaştırıcı [kendi kendini idealleştiren iddiası] misyona vurgu 1900 civarındaki onyıllarda emperyalist amaçlar uğruna muazzam güç kullanımına başvurulmasıyla birlikte artık gitgide ikiyüzlü görülür oldu" (828). Sözlerini şöyle tamamlar: "Birinci Dünya Savaşı beyaz adamın aurasına büyük bir darbe indirdi" (828).

Eksteins, Büyük Savaş'ın apokaliptik yönüyle daha fazla ilgilidir. İki tarafın da askerlerinin siperlerinden çıkıp ölümle burun buruna geldiğini görünce yaşadığı şaşkınlığı tasvir ederken şöyle yazar:

> Burada kahraman kurban, kurban da kahraman oldu. Hücum eden taraf bir dünyanın, bu savaşla yıkılan 19. yüzyıl dünyasının bir temsilcisi haline geldi. (146)

İnanç ancak, insan karakterinin Büyük Savaş'la hayata geçirilen iğrenç özelliklerini bölerek korunabilirdi. Bölme (*splitting*), psikolojik bir eylem olarak son derece etkilidir ve 19. yüzyıla bakıldığında Avrupa'nın bölme sanatında mükemmelleştiği anlaşılır; bu, hem kendini iyilik için çalışan bir Hıristiyan güç olarak varsaymasında hem de emperyalist amaçlar uğruna askeri güç kullandığı gerçeğinde görülür.

Bölme (nesnenin ya da kendiliğin bölünmesi) olağan bir zihinsel eylemdir. Bölümlere ayırma (*compartmentalization*) adını verdiğimiz, belirli bir konuya odaklanmak için bazı şeyleri bir kenara koyma sürecinde rol oynar. Ayrılan şey genelde geri getirilemeyecek kadar uzağa yollanmaz.

Öte yandan eğer zihin rahatsız edici bir düşünceyi ya da zihinsel gerçekliği katlanılmaz bulursa can sıkıcı düşünceyi uzaklaştırıp onunla teması kaybedebilir. Sonuç olarak istenmeyeni bölen (bireysel ve toplumsal) zihin hem eksilmiş hem de zayiflamıştır, özellikle de elbette bölünen şeyle ilgili meseleyi ele alma konusunda. Sıkıntı veren meselelerin çeşitli bilinçdışı ve bilinçli düşüncelere maruz kalacak kadar uzun süre varlığını sürdürmesine izin veren zihinsel kapsayıcılığın faydalarından yoksundur.

---

cılıktır. Bu yıkıcılık türünde müdahale yıkıcı bir süreci çektiğinde kişiler, gruplar ya da uluslar pasif kalırlar.

İstenmeyen olguları bölersek kötücül bir döngü başlayabilir, özellikle de bu olgular bizim kendiliğimizle ilgiliyse. Zihni, kendiliğin gerçek olan sıkıntı verici yönlerinden –kendiliğe dair duymak istemediğimiz haberlerden– arındırdığımızda yüzleşmemiz gereken bilgiyle temasımız kaybolur. Bu terk ediş özgüvenimizi ve nihayet kendi türümüze olan inancımızı zayıflatır; kendimizin ve toplumlarımızın can sıkıcı yönleriyle baş etmemizi engelleyen bir kendini terk ediştir. Sadece kendiliğimize dair idealleştirilmiş fikri kaybetmekle kalmayız, zihnin kusurları düşünebilmemiz için onlara katlanabilen kısmından kendimizi arındırarak bu kaybı kabulleniriz.

Fakat öte yandan bölme ve yansıtmacı özdeşleşim, gerçekliğin daha ciddi yönlerinden uzaklaşmamıza olanak tanıyan bir öfori yaratarak zihni *hafifletir*. Bu durum, kendini gözlememenin eksikliğine dayanan kuvvetli bir iyimserliğe ve zihindeki yüklerin hafifletilmesinden kaynaklanan bir itici güce yol açabilirler.

20. yüzyıl boyunca ve 21. yüzyıla girerken Batı toplumunun bazı kesimlerinde rastlanan iyimserlik ancak geleceğin gül pembe görünümlerine engel olabilecek çok sayıda meselenin bölünmesiyle, ayrıca kendiliğin ve toplumun istenmeyen yönlerinin "öteki"ne yansıtılmasıyla elde edilebilirdi. Ayrıca güney yarım kürede el altında bir öteki vardı. Osterhammel şöyle yazar: "Bir uçta, ahlak meselelerinde itinalı olan bir Avrupa'nın yanı sıra 'ilkel halkların' yok olmaya mahkûm olduğunun soğukkanlı ve küstah kabulü mevcuttu" (834). Böylece Avrupa 19. yüzyılın ikinci yarısında Afrika'yı sömürgeleştirdiğinde kendi kusursuz ötekisini buldu: "Barbarlar" Avrupalı zihinlerin yansıtmacı özdeşleşimlerini içerecekti. Onlar ilkel ve vahşi olacaktı ki Batı sofistike ve saf olsun. Osterhammel'e göre, "19. yüzyılın medeni kentlerinin bakış açısından barbarlık, envaiçeşit kisve altında her yerde pusuya yatmış" (835) idi.

19. yüzyılın son otuz beş yılında Afrika'nın yüzde 80'i Avrupalı güçlerce işgal edilmiş ve sömürgeleştirilmişti; bu güçlerin çoğu, Belçika Kralı Leopold'ün tabiriyle "bu muhteşem Afrika pastası"ndan (viii) bir dilim alacaktı.[6] Eğer Goethe'nin *Faust*'u (1808) sanayi ve ilerleme adına insanlığa musallat olmak üzere olan

6 Alıntılandığı yer, Hannu Salmi. *Nineteenth-Century Europe.* Cambridge, Polity, 2008.

maddi açgözlülük ve duygusuzluğun tekinsiz bir manifestosuysa, Conrad'ın *Karanlığın Yüreği* (1899) eseri de silahlı açgözlülüğün yol açtığı büyük zulme dair bir yüzyıl sonu anlatısı sayılabilir. Sömürgecilik pek çok şeydi, ama belki de en önemlisi insan evrenini anlamak yerine işgal eden zırcahilliğin resmigeçidi idi. Kurtz'ün son sözleri –"Dehşet! Dehşet!"[7]– hem 19. yüzyıl için bir mezar yazısı hem de yaklaşan döneme dair tekinsiz bir kehanettir.

Kaç Avrupalı kendilerine sömürgeciliğin öldürücülüğünü görme izni verdi? "Açık kader"i kutlayan kaç Amerikalı, bu ayartıcı fikrin yoluna çıkan masum insanların katliyle bağını korudu? 1880'lere kadar Avrupa'nın dünyanın geri kalanı üzerindeki bunaltıcı gücü manik bir ruh halini destekledi; kendilerini idealleştirmenin itici gücüyle dünyayı yakıp yıkmak için kendilerine yetki verdiler. Manik yetki, büyüklenmeci bir ruh halinden daha küçük varlıkları fethetmeyi ya da katletmeyi amaçlayan eylemlere geçişte her toplum için çok önemli bir adımdır. Dünya Tanrılar ile kâfirler arasında ikiye bölünmüştür.

Kapitalist girişimler, bilimler ve kültürün diğer yönleri sayesinde Batı'da kaydedilen emsalsiz ilerlemeden şüphe duyulmaz ve başarıyla gururlanmak yanlış değildir. Ama bu başarılar milyonlarca kişinin katledilmesini onaylayan bir haklılık duygusu getiriyorsa orada sorun vardır.

Sömürgeciliğin ahlaki felaketleriyle yüzleşmeye cesareti olanlar, dehşet verici ve engelleyici bir düşünce nesnesiyle karşılaştılar ve Conrad, *Batılı Gözler Altında*'yı (1911) yazarken kurmaca karakterleriyle fazla özdeşleşmekten aklını yitirdi. Söz konusu bölmeyi devreden çıkarıp resmin tamamını görmeye hazır olanlar için Batı medeniyetini hayal etmek kişinin akıl sağlığını tehlikeye atabilir. Bu devirler, seküler inanış (romantizm, natüralizm, empresyonizm) hareketleri ile makineleşme ve kentleşmenin zihni dağıtıcı etkisinin çarpışması sonucunda taşkın bir hal almıştı. 1888'de August Strindberg, *Matmazel Julie*'nin[8] önsözünde (alt başlığı "Natüralist Bir Trajedi"dir) "geçiş çağı"nın gelişini selamlar. Strindberg'e göre

7 Joseph Conrad. "Heart of Darkness", *Heart of Darkness and Other Tales* içinde. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 178.

8 Alıntılar şu kitabın önsözündendir: August Strindberg, *Miss Julie and Other Plays*. Oxford, Oxford University Press, 2008.

"modern karakterler [önceki çağın karakterlerinden] çok daha histerik"tir, haliyle onun oyunlarında boy gösterenler "daha ayrık ve kararsız"dır (59). Sözlerini şöyle tamamlar:

> Benim ruhlarım (karakterlerim) geçmişin bir kümesidir. Kültürel evreler, kitaplardan ve gazetelerden küçük parçalar, insanlıktan kırıntılar, bir zamanlar şık sayılan ama artık paçavraya dönen kıyafetlerden şeritler sunarlar, tıpkı insan ruhunun yamanarak birleştirilmesi gibi... (60)

Strindberg, bölmenin başka bir yönünü tespit etmektedir: Tüm kendiliklerin bütünleyici kapasitesini altüst eder, böylece kişiler bir konumdan diğerine "kararsızlıkla yalpalar". (Daha sonra bunu tüm ayrı öğelerini tutmayı ve onları hoş görmeyi –böylece hiçbir şey bertaraf edilmez– amaçlayan demokratik akılla karşılaştıracağım. Her kısımla ilgilenebilen demokratik süreç, kararsızlıkla yalpalamaktan –zihnin her kısmı arasında gidip gelmeye adanmış– zihinsel bir faaliyet olarak faydalanır.)

Strindberg, birbirine bağlı aksiyomlar çevresinde inşa edilmiş ve yüzyıllar süren Avrupa hegemonyasını yarmaya başlayan parçalanmayı tespit etmişti.

Sonra Nietzsche geldi.

Diğer Almanların büyük ölçüde yok saydığı Nietzsche'yi keşfeden Danimarkalı eleştirmen George Brande (bir tür emprezaryo idi), Nietzsche ile Strindberg arasındaki bir yazışmaya esin kaynağı oldu. Nietzsche'yi Avrupa'da ilgi odağı haline getiren şey bu yazışmaydı. Bradbury ve McFarlane'in[9] ileri sürdüğü gibi o güne dek hiçbir yazar o kadar kısa zamanda o kadar çok ülkede böylesi ani bir başarı elde etmemişti; bu da önlenemez hızıyla düşünürlerini bunaltacak olan bir devrin ironik bir ön tahayyülüydü. Nietzsche'nin tutkularının ritmi, Avrupa'da çok alaya aldığı o engellenemez güç gibi hareket ediyordu, sanki onun için başka bir ruh hali mümkün değildi.

1888'de Strindberg "yırtık pırtık giysiler"den bahsetti ve Yeats, 1937 ile 1939 arasında bir ara "Sirk Hayvanlarının Kaçışı"nda "kalbin eskici dükkânı"nda[10] yaşayan kişileri tasvir etti.

---

9 Bkz. Malcolm Bradbury ve James McFarlane. *Modernism*. Londra, Penguin, 1976, s. 42-43.

10 Bkz. *The Collected Poems of W.B. Yeats*, gözden geçirilmiş ikinci baskı, yay. haz. Richard J. Finneran. New York, Scribner, s. 348.

1888 ile 1925 arasında toplumsal ilerlemeye inancı olan Avrupalı aydınlar önce Kuzey ülkelerinde, sonra Almanya'da, ardından da Fransa ve İngiltere'de sanayileşmenin zihinsel, toplumsal ve kültürel tehlikelerine şahit oldular. Ardından Büyük Savaş'ın empresyonizm, imgecilik ve fütürizm gibi hareketlerin kolektif bir zihin oluşturmaya –böylece bu zihin geçmişe bakınca gizli bir telafiyle çirkinlikleri dönüştürebilirdi– yönelik çabalarını nasıl sarstığını gördüler.

Yeats, *Autobiography*'sinde [Otobiyografi] "dünyanın gitgide artan caniliği"ni gözlemliyordu.[11] 1919'da Büyük Savaş'ı düşünerek belki de bugüne dek yazılmış en vizyoner şiir olan "İkinci Geliş"te şöyle yazar:

> Kanla kararmış sular boşandı her yana ve
> Masumiyet merasimi sulara gömüldü her yerde.[12]

Öldürmenin tarihi türümüz kadar eskidir, ama bu feveran göründüğü kadar basit değildi. Hepimizde gizli olan cinai ruh hali gerçeğe dönüşmek için ruhsal ya da varoluşsal bir etken tarafından tetiklenmelidir. İncelediğimiz durumda, bireylerde ve uluslarda manik bir ruh hali (savaşa girmeden önce bir davayı yücelten zihinsel durum) tarafından yönlendirilen cinayete yönelik eylemler, kendilerinin bölünmüş, istenmeyen kısımlarını barındıran bir düşmana yöneliktir.

Peki yansıtma başarılı olduysa öldürmenin amacı nedir? Çünkü öteki yansıtılanı daima gönderene iade etmekle tehdit edecektir; o halde ancak ötekini ortadan kaldırarak bu reddedilen kısımlar sonunda yok edilebilir. Bu yok etme eyleminde –yansıtmadan çok farklıdır– kişiler çarpıcı, arındırıcı, aşkın bir güç hissetmeye başlarlar.

Ama öldürücü mizaç, kendiliği depresif unsurlardan arındırmak için öldürmeye yetki verdiğinde tüm kendilikler bilinçdışında bu aşkınlık türünün ancak geçici olabileceğini bilir. Bu bilgi kendiliğin depresif kısımlarından –ve bir ruh hali olarak depresyondan– daha da nefret edilmesine yol açar, böylece bir savunma olarak öldürücülük daha da kışkırtılır.

Manik toplum aşırı coşkulu ve kendini idealleştiren bir ruh hali

11 Bkz. David A. Ross. *Critical Companion to W.B. Yeats: A Literary Reference to His Life and Work*. New York, Infobase, 2009, s. 220 (çevrimiçi ulaşılabilir).

12 Bkz. Yeats, *Collected Poems*, s. 187.

içinde görünse bile şurası ironiktir: Kendisini arındırmaya çalıştığı depresyona neden olan şey, büyük ölçüde kendi iyiliğine inancını yıkıcı biçimde yitirmiş olmasıdır. Böylece kötücül bir döngü doğar, depresif olanın geri dönüşünü ve o toplumun kendisini insancıl görme vizyonunu ihlal edecek dehşet verici haberleri engellemek için ötekilerin tahakkümü devam etmelidir.

Yeats'in "Masumiyet merasimi sulara gömüldü" mısrası ancak manik-depresif sürecin dışında duran ve gelişmesine şahit olan biri tarafından söylenebilirdi. Ve tüm çağlarda diğer yurttaşlar göremedikleri psikolojik süreçlere kapılmışken onları dehşetle donakalıp izleyen sayısız kişi vardır. Ortega y Gassett'in de güzelce ifade ettiği gibi bir şaşkınlık çağının şafağıdır bu:

> İçinde olduğumuz dönem tabiatıyla bir çaresizlik dönemi. Bana kalırsa bu bir yön kaybı çağı, başka bir şey değil.[13]

13 José Ortega y Gasset. *Man and Crisis*. New York, W.W. Norton, 1958, s. 140.

# 4
# İnsan Karakterindeki Değişimler

"Aralık 1910'da ya da o civarda" diye yazıyordu Virginia Woolf, "insan karakteri değişti":

> Biri sanki bahçeye çıkar gibi dışarı çıktı ve bir gülün çiçek açtığını ya da bir tavuğun yumurtladığını gördü demiyorum. Değişim bu kadar ani ve kesin değildi. Ama yine de bir değişim yaşandı; ve yılı seçmek bana kaldığına göre 1910 civarı diyelim.[1]

Şapkadan çıkarmak için ilginç bir yıl; Woolf'un en az sevdiği yazar olan E.M. Forster, *Howards End*'i[2] 1910'da yayımladı. Çoğu edebiyat eleştirmeni bunu roman tarihinde ve Batı bilincinde bir dönüm noktası kabul eder ve Forster'ın "End" sözcüğünü kullanım biçimi anlamlıdır.

Eser Wilcox'lar ile Schlegel'ler arasındaki ilişkilere odaklanır. Ticari ve sınai devrimi her nasılsa başarıyla atlatan Schlegel ailesi, İngiliz kibarlarının hayali değerlerini temsil eder. Yüzyıllardır İngiltere kırsalını yöneten soyluların kültüründen geldiği iddia edilebilecek bir duyarlılıkları vardır. Öte yandan Wilcox'lar sonradan görmedir (*nouveau riche*), ne kültürlü bir yaşam sürmekle ne de önceki nesillerle ilgilenirler. Toprak sahibi soyluların, imtiyazlarının onları geleceğin koruyucusu kıldığı inancından, değer verilen idealleri sürdürebilmek için devrin duyarlılığına entelektüel bir ilgi göstermekle yükümlü olduklarından bihaberdirler.

Maggie Schlegel, sadece maddi zenginlikle ilgilenen bir iş insanı olan, yepyeni bir şimdiki zamanı temsil eden Henry Wilcox'la evlenir. Henry, "Ben içimdekileri sorun eden biri değilim," (119)

---

1 Virginia Woolf. "Character in fiction", *The Essays of Virginia Woolf: Volume Three, 1919-1924*, ed. Andrew McNeillie. San Diego, CA, Harcourt Brace Jovanovich, 1988 [1924], s. 421-22.

2 Bkz. E.M. Forster. *Howards End*. San Bernardino, CA, Cassia Press, 2009.

diyerek kıkırdarken Forster şöyle yazar: "Bay Wilcox'un ruhunun yollarında ilerlemek zordu, çünkü Wilcox etrafında olup bitenleri fark etmiyordu ve başka söze gerek yoktu" (119). Henry'nin düşünceli ve bir hayli cefakâr karısı, İngiliz romanında eşi benzeri olmayan bir "vaaz"la vazifeşinas rolünden sıyrılır: "Sadece bağlantı kur! Vaaz hepi topu bu kadardı. Nesir ile tutku arasında bağlantı kur, böylece her ikisi de yücelecek ve insan sevgisi en yüce haline ulaşacaktır. Artık bölük pörçük yaşama" (119).[3] "Sadece bağlantı kur" cümlesine tüm İngiliz edebiyatı öğrencileri aşina olsa da Forster'ın amacı her zaman anlaşılmaz. Forster insanların birbiriyle bağlantı kurmasını değil –bu söz, modern ilişkiciliğe doğru atılmış erken bir adım değildir– sözlerimizin hislerimizle bağlantı kurması gerektiğini kasteder. Maggie Schlegel tutkunun dile yansıtılamamasından duyduğu üzüntüyü ifade eder.

Maggie Schlegel'in bunu tutkuyla söz arasında bağlantı kurmakla zerre kadar ilgilenmeyen kocasına söylüyor olması Forster'ın yeni çağla yüzleşme biçimidir, açıkça olmasa da yeni çağı kendiliğin deneyimlerini ifade etmenin ve bunları bir başkasıyla konuşmanın insan duyarlılığının gelişimi açısından büyük önem taşıdığı önceki üç yüzyılla karşılaştırır. "Artık bölük pörçük yaşama" artık kendilerini içsel olarak bütünlüklü hissetmeyen kişilerdeki psikolojik felaketi ima eder. İçsel yaşamları –başkalarına söylemiş olabileceklerinin aksine– bölük pörçüktür, çünkü hisler ile söz arasında ruhsal bir bölünme olmuştur. Yaşadığımız deneyimleri kendimize anlatırken içsel anlatılarımızda en keskin şekilde hissedilen bir ayrılıktır bu.

Henry Wilcox, tefekkür hayatına sırtını dönmüş, girişimcilik kariyeriyle meşgul biridir; işlerine gömülmüş, dünyanın dört bir yanındaki işçi sınıfından yurttaşların ve sömürgeleştirilmiş halkların istismarına aldırmayan milyonlarca Avrupalı ve Amerikalının yaptığı da buydu. Dünyanın doğal düzeni böyleydi.
Kendiliğin parçalara ayrılmasının başlıca nedeni yüzyıllarca Avrupa medeniyetinde tutkal görevi görmüş değerlerin –Hıristiyanlık matrisi, köylüler ile aristokrasinin birbirine bağlılığı, insanın hümanist yönüne inanç– 19. yüzyılda paramparça olmuş olmasıdır.

3 E.M. Forster'ın *Howards End* romanından alıntı yapmama izin veren King's College Provost'u ve araştırmacılarına, Cambridge'e ve E.M. Forster'ın haklarını temsil eden Yazarlar Birliği'ne minnettarım.

Fakat Sanayi Devrimi, altbenlik kapitalizmi ve ordu, açgözlülüğü kışkırtırken bile bu inançlar bazı açılardan ve farklı alanlarda devam ederek hayata anlam katan ve hep sevilen değerleri muhafaza etmiştir.

Woolf'un insan karakteri hakkındaki açıklamasından aşağı yukarı on bir yıl sonra T.S. Eliot,[4] "Metafizik Şairler" makalesinde Forster'la aynı konuya değindi. Eliot, tutku ile nesir (daha doğrusu şiir) arasındaki kopukluğu on yedinci yüzyıla dayandırdı; o dönemde, aniden ortaya çıkan bir "duyarlılık ayrışması" (64) olduğunu savundu. Hislerle dilin eşzamanlı ilerlediği son şairin John Donne olduğunu ileri sürdü. Konuşmak hisleri ifade etmekti –bunlar birbirinden ayrılamazdı– ama Donne'dan sonra bir daha hiçbir zaman düzelmeyecek bir çatlak meydana gelmişti. Eliot'ın eleştirisi şimdiki zamandan değil geçmişin eserlerini okumaktan kaynaklanan bir tür yastır; kendi varoluşundan yaklaşık üç yüzyıl öncesine ait bir kayıp hisseder.

Kayıp *hissi* insan olmanın bir parçasıdır. Hayatta ne kadar kazanırsak kazanalım daima kaybeden taraftayızdır. Olaylar asla bir zamanlar göründüğü gibi görünmez ve bunun nedeni muhtemelen eskisi gibi olmamalarıdır. Fakat Avrupa ve Amerika'da yazarların Büyük Savaş ve anlamı konusundaki kolektif endişesi emsalsizdi.

Virginia Woolf'un 1924'te geriye dönüp, 1910'da dünyanın onun için nasıl değiştiğine baktığında kaybı geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl Avrupası'ndaki büyük maniyle ya da insanlık tarihindeki en gaddar savaş olan Büyük Savaş'la bağlantılandırmaması ilginçtir. Ancak Eliot'ın aksine bu değişimi en azından kendi devrine bağlar. Anlaşılan hepimiz kayıp hissini mevcut büyük felaketlere bağlamamak için direniyoruz –geç 20. yüzyılda Amerikalılar için bu felaket Vietnam Savaşı'dır– çünkü bilinçdışında hayatın en sıkıntı veren gerçeklerini görmemeye güdülüyüz. Woolf karakterin değiştiğini hissediyordu, belki de öyleydi ama kişiliklerimiz daima gerçek hayattaki son derece rahatsız edici olaylarca değiştirilir.

Woolf'un bahsettiği kayıp, Camus'nün "absürt" adını vereceği şeyin temelidir. Camus, "Sisifos Söyleni"nde[5] şöyle yazar:

4 Bkz. T.S. Eliot. "The metaphysical poets", *Selected Prose of T.S. Eliot*, yay. haz. Frank Kermode. New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1975.

5 Bkz. Albert Camus. *The Myth of Sisyphus*. New York, Vintage, 1991 [1942].

> Bir dünya kötü nedenlerle bile açıklanabiliyorsa bilindik bir dünyadır. Ama öte yandan birdenbire düşlerden ve ışıklardan yoksun kalmış bir dünyada insan kendisini yabancı hisseder. İnsanla yaşamı, oyuncuyla dekoru arasındaki bu ayrılık tam olarak absürtlük hissidir. (6)

Camus, Woolf'un ardından gelen kuşağa aittir. Bu kuşak Büyük Savaş'ın sonrasını yaşamış olsa da ne yazık ki yine Woolf'un devrine zarar veren manik savaşçılığa doğru ilerlemeye mahkûmdu. Camus, *Yabancı*'yı 1940'ta, Sartre *Bulantı*'yı yayımladıktan iki yıl sonra tamamladı. Robert Zaretsky'ye[6] göre Camus "absürt" ifadesini ilk defa Mayıs 1936'daki bir gazete yazısında kullandı. 1938'e gelindiğinde Camus absürt kuramından bahsediyor ve bu konuda bir makale hazırlıyordu.

*Yabancı* ve *Bulantı*, Batılı kendiliğin ruhunu sakatlayan iki Dünya Savaşı'nın edebi türevleri olarak görülmelidir. Kahramanın yerini anti-kahramandan ziyade olumsuzlanmış bir insan almıştır; bir zamanlar varlık, içgörü ve içe bakışın olduğu yerde şimdi kendiliğin ve düşüncenin eksikliği vardır. Zaretsky, Meursault'nun ruhuna bakan savcının "insana dair hiçbir şey bulamadığını" söylediğini hatırlatır (46).

Bu savaşlardaki katliamların ölçeği tasavvur edilemez ama böylece bir soru belirir: İnsan bunu nasıl düşünebilir? Camus ve Sartre insan olmanın içsel maliyetini tespit etmeyi diğer pek çok yazardan daha fazla başarmıştır. İnsan yok olmuş bir dünyada nasıl anlam bulabilir? Zaretsky, *Sisifos Söyleni* üzerine yorum yapar:

> Camus tarihi ya da siyasi konulardan neredeyse hiç bahsetmese de makalesi yine de Avrupa'nın başına gelen afeti yansıtır. Sonuç olarak Camus'nün önce kendi entelektüel ve duygusal yolculuğu olarak başlayan makale kısa zamanda derinleşerek değerleri ve beklentileri tamamen çöken bir dünyada anlam arayışına dönüşmüştür.[7]

Camus'nün absürt kuramı, varoluşumuzla ilgili her düşünceye yaşamın özünde anlamsız olduğu öncülüyle başlamamız gerektiğini belirtir. Batı dünyasında anlam arayışında edinilecek değerin

6 Bkz. Robert Zaretsky. *A Life Worth Living: Albert Camus and the Quest for Meaning*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2016.

7 *age*, s. 26-27.

kaybına dayanır. Nitekim 1955'te *Sisifos Söyleni*'nin Amerikan baskısının önsözünde şöyle yazar: "'Sisifos Söyleni'nin temel konusu şudur: Yaşamın bir anlamı olup olmadığını merak etmek meşru ve gereklidir; bu nedenle intihar meselesiyle yüzleşmek meşrudur" (v).

*Yabancı*'nın[8] meşhur ilk sözleri şöyledir: "Bugün annem öldü. Belki de dün, bilmiyorum." Camus, karakteri duygusal tepkiden ayırır ve bu ayrılığı zaman hissinin kaybıyla bağlantılandırması önemlidir. Meursault için artık yaşamdaki olaylar ölüdür, sadece görüntüleri, sesleri ve hisleri fark edebilir. Önemli olan işten izin aldığında patronunun ne düşüneceği, Cezayir'den cenaze merasimine otobüs yolculuğu ve Camus'nün uzun toprak yolda tabutla yürüyenlerin bedenlerinden süzülen teri tasvirinde mükemmelen yakaladığı boğucu sıcaktır.

Görevli, Meursault'nun annesinin tabutuna bakmak istememesine şaşırır; sevgilisi Marie ona onu sevip sevmediğini sorar ve Meursault şöyle yanıtlar: "Ona bu sorunun manasız olduğunu söyledim, galiba hayır, diye de ekledim. Mahzunlaştı" (35 [38]). Bir arkadaşı köpeğini kaybettiğine üzülürken ise Meursault şöyle der: "İhtiyar Salamano'ya başka bir köpek edinebileceğini söyledim ama o da haklı olarak, o köpeğe alıştığını belirtti." (44 [45]).

Romandaki en canlı anlar, Camus'nün karakterinin mahallenin ana caddesinde o günün olaylarını izlemesine dair güzel tasvirleridir. "Öğleden sonra hoştu. [...] Önce, gezmeye giden aileler: Denizci elbisesi giymiş, pantolonları dizlerinin altına düşen iki oğlan çocuk, yeni elbiselerinin içinde rahatsız gibiydiler, pembe kocaman fiyonklu, rugan ayakkabılı bir de küçük kız vardı"; arkadan hasır şapkasıyla bir baba yürüyordu, sonra da mahallenin delikanlıları geçti ve "sokak neredeyse ıssızlaştı" (22 [26]). Canlı olan, kişiliği olan caddedir, insanlar değil. Meursault gelip geçenlerin hepsini gözlemlemeye devam eder – dükkân sahipleri, kediler, bir tütüncü, tramvaylar, bir garson, geçen bulutlar; "gökyüzü kararda" (22) ve ardından "hava değişti" der– sokak gibi gökyüzü de kendi eylemlerini sürdürüyordur. Artık hayat, bu kişisel olmayan boyutlardadır.

8 Bkz. Albert Camus. *The Stranger.* New York, Vintage, 1989 [1942]. [*Yabancı*, çev. Samih Tiryakioğlu, Can Yayınları, İstanbul, 2017.]

Camus tasvirine devam eder ama gözlemlediklerinin hızını kaleydoskopik bir biçimde artırır: Saat beşte tramvaylar gelir; bir futbol maçının seyircileri geçer; sonra oyuncular başka bir tramvayla gelir; gökyüzü kızılımsı bir renk alır; yeni gruplar belirir – gezmeye gidenler "döner", çocuklar ağlar, sinemaya gidenler geçer, mahallenin kızları kol kola yürür.

Camus tempoyu yükselterek (zamansal) ve caddeyi faaliyetle tıklım tıklım doldurarak (mekânsal) mekân ve zamanı baş döndürücü bir yolla yoğunlaştırır, akla Baudelaire'in şehir yaşamının telaşı üzerine meşhur düşünceleri gelir. Fransız edebiyatının meşhur bir mecazıdır bu, ama Camus buraya yeni bir boyut ekler: İzleyicinin kendiliğini ikiye böler. Canlı bir gözlemci, ölü bir kendilik. Nesir canlıdır ama Meursault değildir; tıpkı gördüğü insanlardan uzaklaşmış olması gibi onu tasvir eden nesre de "yabancı"dır. Cadde ve gökyüzü okurun gözlerinin önünden geçen nesnelerin çarpıcı hareketinin zeminini oluşturur, bu hareketin yoğunluğu bize köyünün dışındaki tozlu yolda annesinin tabutunun peşinden yürüyen Meursault'nun terli halinin bir simulakrumunu yaratır.

Bunlar çok fazladır.

Eğer anne öldüyse ve ölüm günü hatırlanamıyorsa, eğer bir kız arkadaşın sevgisi anlamsızsa ya da bir adamın köpeğine sevgisinin yerini kolayca bir başkası alabilirse o zaman belki de yaşam sokaktaki yabancıların hareketinde bulunabilir. Yaşayanların görkemli düzenini gözlemleriz ama yanımızda, bu okuma deneyiminin siperlerinde Meursault'nun cesedi vardır, bir zamanlar canlı olan (öyle varsayıyoruz) ama artık fiziksel olarak ölü biri.

*Yabancı*, *Sisifos Söyleni*'nden iki yıl sonra gelmiştir ve önceki çalışmada ortaya atılan soru konusunda –neden intihar etmeyelim?– artık bir ikilemle yüzleşmemiz gerekmektedir: Varlığınız öldüyse ne yapmalı? Daha sonra Sartre'ın da yapacağı gibi Camus bu soruları cevaplamak için bir adım daha atar: Çözüm, –yolunuza ne çıkarırsa çıkarsın– varoluş ikilemiyle birlikte yaşamaktır, ama burada Camus anlamın ölmesinin kendilik üzerindeki etkisini ifade eder.

Peki bu kaybın yasını kim tutacak?

Dünya hâlâ orada. Sokaktaki yaşamın gürültüsü duyulabiliyor.

Ama şehir artık bize –Baudelaire ya da Walter Benjamin veya 19. ve 20. yüzyılların flanörleri gibi– insan yaratıcılığının canlı bir temsili olarak ilham vermiyor. Biri bizim kökümüzü kazıdı. Neydi o?

Görünüşe göre Büyük Savaş, bizi o –kendiliğin mevcut deneyimlerini binlerce geçmiş anın dokusundan derlememize izin veren– hayati içsel zihinsel olaylar zincirine dair belleğimizi kaybetmeye zorladı. Woolf'un insan karakterinin değiştiği iddiası otuz yıl sonra Camus'nün onun artık öldüğü görüşünde yankılanacaktı. Bundan on yıl sonra psikiyatri yeni bir oluşum önerdi: Ortadan ikiye bölünmüş bir kendilik, dünyayı idealleştiren bir yarı ile ondan nefret eden öteki yarı.

# 5
# Parçalanmış Kendilikler

1953'te Kansas, Topeka'daki Menninger Kliniği'nin yöneticisi Robert Knight, yeni bir kişilik hakkında bir makale yazdı.[1] Bu hastalar için "borderline" [sınır] terimini kullandı ve 1960 ortaları itibarıyla bu terim önce Amerika Birleşik Devletleri'nde, sonra da Avrupa'da ve bütün dünyada son derece etkili bir tanı terimine dönüştü. Derken 1975'te Otto Kernberg (1960'larda ve 1970'lerin başında Menninger Kliniği'nde çalışıyordu), muhtemelen o dönem psikiyatri ve psikanalizinin en önemli çalışmasını üretti: *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm*.[2] Modern zamanlarda klinik pratik üzerinde daha etkili bir metin yoktur.

Fakat "sınır"ın ne olduğunu tanımlamaya teşebbüs edersek bunun pek de kolay olmadığını görürüz, neyse ki buradaki özette bir kişilik tipi kuramı olarak sınırlarını tartışmayacağız. Ancak tüm ruh sağlığı klinisyenlerinin böylesi bir terime dikkat kesilmesi çarpıcı ve anlamlıydı.

Sınır-kişilik hakkında yazanların çoğu, söz konusu kişinin iki ayrı ruh hali arasında bölündüğünü onaylayacaktır, bu ruh hallerine basitçe "olumlu" ve "olumsuz" diyebiliriz. Bu kişi genelde bir gün bir iş arkadaşını göklere çıkarırken ertesi gün ondan son derece eleştirel ve saldırgan ifadelerle bahsedebilir. Buna sadece çiftedeğerlilik de denebilir –sonuçta hepimiz diğer kişiler hak-

1 Bkz. Robert Knight. "Borderline states", *Bulletin of the Menninger Clinic*. Ocak, 1953: (1): 1-12. Bu terimi ilk kez kullanan psikanalist Knight idi. Makalesinde de kısmen Birleşik Krallık ve ABD'deki bunu ciddiye almayan yazarlardan bahseder. Fakat bu terimin Batı'da konuşulduğunu ve savaş sonrası yıllarında başta onaylanmadığını belirtmek buradaki tartışmamız açısından önemlidir. Bir terim olarak yerleşmesi ve önem kazanması zaman aldı ve özellikle –Topeka'daki seçkin Menninger Kliniği'nin yöneticisi olarak– Knight'ın konumu etkili oldu. Aslında kültüre dayalı bir teşhisti.

2 Bkz. Otto Kernberg. *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. New York, Aronson, 1975. [*Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm*, çev. Mustafa Akay, İstanbul, Metis Yayınları, 2019].

kında olumlu ve olumsuz görüşler belirtmeye eğilimliyizdir– ama sınır-kişilikleri ayırt eden şey karşıt görüşler barındırdıklarından tamamen habersiz olmalarıdır. Klinisyenler kendilikte kalıcı bir bölünme keşfetmişti, öyle ki iki bariz alanın (olumlu ve olumsuz) görünüşe göre birbiriyle hiçbir iletişimi yoktu.

Ben dahil bazı klinisyenler bu tanının öneminin fazla abartıldığını ve fazlasıyla rastgele uygulandığını düşünüyor. Çoğu insan bazı sınır-kişilik özelliklerini sergiler: Örneğin histerikler eğer iyi psikiyatristlerinin bunu görmeyi istediğini düşünürse mükemmel bir sınır bölünmesi sergileyebilir. Hatta şüpheciler bu terimin klinisyenler için daha uygun olduğu şakasını yaparlar, çünkü klinisyenler yeni keşfedilen bu kendilikler hakkında netlik ile kafa karışıklığı arasındaki sınırdadır ve onlarla çalışmanın zorluklarına nasıl yaklaşacakları konusunda tereddüt ederler.

Fakat bununla beraber tasvir edilen kişi hem bölünme (*split*) (şahit olunursa unutulmaz ve sarsıcıdır) hem de kendiliğin ve diğerlerinin hülyalı bir idealleştirilmesi gibi görünen şeyin ardından gelen öfkenin yoğunluğu açısından farklıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ve Kore Savaşı'nın ortasında gelen bu tanı bireysel düzeyde grup yaşamını, aslında ulus yaşamına özgü bir şeyi temsil ediyor olabilir. Geriye dönüp yüzlerce yıllık Avrupa tarihine baktığımızda değişen jeopolitik duruma göre birbirini takdir eden ya da birbirinden nefret eden ülkelerin belirgin örüntüsünü görebiliriz. 1951'de, Roosevelt ve Joe Stalin Amca silah arkadaşı olduktan sadece birkaç yıl sonra, Amerikalıların çoğu Sovyetler Birliği'ne karşı olumlu hisler besliyorken iki ülke aniden bozuştu, ardından birbirlerinden korkmaya ve nefret etmeye başladılar.

Görmüş olduğumuz gibi Büyük Savaş'tan önceki yüzyılda, Avrupalılar ve Amerikalılar arasında emsalsiz bir kendini idealleştirme ve sonsuz fetih, servet ve ilerleme macerası dönemi söz konusuydu. Savaşların yıkımları böyle yüksek beklentilere son verirken insanları daha sonra melankoliye dönüşecek bir yas içinde bıraktı. Kişiler kendi harap olmuş ülkelerine ve kendi hayatlarına baktığında görünüşe göre çok şey vadeden idealleştirilmiş inançların kaybına karşı bilinçdışı bir öfkeyle kalakalmıştı.

Nesneyi bölmenin tarihine bakıldığında –Britanyalılar Almanları bir dönem takdir eder, sonra başka bir dönem onlardan nef-

ret ederlerdi– ulus devlet seviyesinde kendini gösteren Avrupa düşüncesi bölünme gerekliliğine dayalıydı; reel politik, ulusun çıkarlarına uygunsa sevecenliği, değilse husumeti emrediyordu. Uluslararası ilişkilerde toplumsal mantığın bir parçası haline gelen bu kurumsallaşmış bölünme ister bire bir ister grup ilişkilerinde olsun tüm insan ilişkilerinin bir paradigmasına sızdı. Tüm psiko-tanılar kendi devirlerinin zihniyetini yansıtır ve 20. yüzyılın ortasında kendiliğin tamamen farklı iki konuma (aşırı iyimserlik, aşırı kötümserlik) bölünmesi, insan kişiliğinde bu iki konumla bilinçdışında özdeşleşmeye işaret eder.

Camus'nün romanının başında Meursault'nun annesinin ölümüne nasıl aldırış etmediğini gördük; sahilde Arap'ı öldürdüğünde ve daha sonra hapsedildiğinde de bu kadar kayıtsızdı. Bu karakter konumu, kendiliğin ruh halinden bölünerek ayrılan tüm hislerden uzaklaşır.

Meursault savaşların öldürdüğü kendiliği temsil eder; sınır o kendiliğin diriltilmesidir, ama yeniden inşa edilmiş bir varlık olarak. Maggie Schlegel, "sadece" duygu ile dil arasında "bağlantı kurmamız" gerektiğini iddia ederken sınır bunun aksine dayanır: Düşünce ile his arasında bir bağlantı olmamasına. Kendiliğin apayrı iki karaktere bölündüğü Stevenson'ın *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde*'ına bir tür geri dönüşle, 1950'lerin kendiliği hem kaygısız bir varlık hem de öfkeli ve küskün bir ruhtu.

Sınırın aynı nesneye karşı olumlu ve olumsuz tutumlar arasında gidip gelme şiddeti akla manik depresyonun döngüsel karakterini getirir. Ve daha önce tartışıldığı gibi 19. yüzyıl kendiliğinin manik yönü, depresif yönlerini yakın zamanda kurbanları olacak ötekilere yansıtmaya dayalıydı. Peki bu strateji başarısız olduğunda ne olur? Örneğin yansıtılanı cisimleştirenle savaşmak hayal edilen zaferle sonuçlanmazsa ne olur?

Çözümlerden biri kendilikte kalıcı bir bölünmedir, iki kısım birbirinden tamamen habersiz kalmaya devam eder. O halde eğer savaşmak kişinin (ironik bir biçimde, savaşın öldürülmeyi hak eden galibine yansıtılan) caniliğinden kurtulma gereğine bir çözüm olmuyorsa, B planı kendiliğin bir tarafının savaşa gitmesi, öteki tarafın olumsuzla her tür bağlantıyı reddetmesine izin vermesi olabilir.

Eğer sınır kendiliğini kültürel bir öneri olarak alırsak –kendiliği ikiye böl ve o ikili asla bir araya gelmesin– o zaman sebat etmek için savaş sonrası stratejisi anlamlı gelebilir. Kendiliklerin ve toplumun olumsuz tarafı teknoloji ve sanayiyi kucaklayabilir, özellikle bu gelişmeler yavaş yavaş dünyanın askeri vizyonlarla bağını sürdürecek bir silah sanayisine yayılabilirse. Bu arada kendiliklerin ve toplumun olumlu tarafları yeni otomobilleri, en son model fırınları ve buzdolaplarını, plaj tatillerini hayal edip huzur içinde geleceğe süzülebilir.

Çatışmanın yapısallaşmasını da göz önünde bulundurunca – zihinsel ya da kültürel bir konumun özgün dinamik bilinçdışı oluşumu, kökenleriyle tüm bağlarını kaybederek bir aksiyoma dönüşür– sınır çözümü, ideolojik konumlar arasındaki radikal çelişkileri başarıyla birbirinden uzak tutacaktır. Nitekim savaş sonrası Amerika'ya uygun yapı da budur, bir yandan kendisini özgür dünyanın kurtarıcısı olarak idealleştirmeye devam edecek, bir yandan da gelecek bir dizi çatışma için savaş makinesini muhafaza edecektir.

Ama birey için sınır bölünmesi bu kadar iyi işlemez. Olumlu ve olumsuz etkiler ile zihinsel temsiller arasındaki kutuplaşmanın yapısallaşması nedeniyle kişi daimi bir çatışma içindedir. Kendiliğe kendi entrikaları zulmeder: Çelişkinin bilincinde olmadan aynı nesneye karşı olumsuzu ve olumluyu barındırmak, zihinsel yerleştirme sanatının yorucu ve tüketici bir formudur. Kendilik sonunda ötekileri uzaklaştırdığını görür ve neden hemen hemen hiçbirinin bunu sevecenlikle karşılamadığını anlayamaz.

Ulusal ölçekte Amerikan dış politikasının ve kibirli kültürel konumlarının bütün dünyada pek çok kişiye son derece saldırgan geldiği açık olsa da 11 Eylül sonrasında gerçek bir şaşkınlık mevcuttu: "Neden bu kadar çok kişi bizden nefret ediyor?" Anlaşılan Amerika'nın Güney Amerika, Ortadoğu, Güneydoğu Asya ve ötesindeki savaş sonrası emperyalizmi ile onun sonucu olan Amerikan karşıtlığı arasında bir bağ kuramıyorlardı.

İdeal Amerika ile paranoid Amerika, bir vaat ülkesi ile bir derin önyargı ülkesi arasındaki bölünme kafa karıştırıcı bir nesne temsili yarattı. Bütün dünyada Amerika'dan nefret eden, ama aynı zamanda onu çok seven pek çok kişi vardı. Bölünmüş bir ulus, bölünmüş

tepkiler yaratır ve çifte açmaz baskıcı olabilir. Bazıları 19. yüzyılın cinsel baskı dönemi olduğunu savunur; Freud da hiç kuşkusuz onun *bastırma* yönüne, özellikle de bastırılmış bilinçdışını yaratan cinsel ve saldırgan düşüncelerin sansürüne odaklanmıştı. Bastırılanın türevlerinin seanslarda nasıl ortaya çıktığını gösterdi; gömülü fantezileri ve hatıraları gizleyen, onları sansürcü bilinçten saklayan dilin çok yönlü örtüleri arasından gün yüzüne çıkıyorlardı.

Bu dönemde –aslında önceki yüzyılda başlayan– başka sansür biçimleri yapılanıyor ve güçleniyordu. Bu sansür kabul edilemeyen fikirlere karşı değil kendiliğin *var olma* hakkına karşı örgütlenmişti. Baskı, pek çok biçim ve tarihçede kendini gösteriyordu: İşçi sınıfının yoksulluğu; kadın ve çocukların ikinci dereceye indirgenmesi; "kümülatif travmada"[3] milyonları ölüme gönderen liderlerin ülkeler üzerindeki tahakkümü; insanların bireyin haklarını bertaraf eden kapitalist güçlerce asimilasyonu. Freud'un baskı hakkındaki görüşü başlarda iç sansürle sınırlı olsa da Büyük Savaş'tan sonra yazdığı *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda farklı bir çatışmaya yöneldi: Toplumun talepleri ile kendiliğin itkileri.

Toplum yaşamı, kişilerin o enerjinin bir kısmını vicdanlarına aktararak cinsel ve agresif dürtülerini düzenlemelerini gerektiriyordu. Freud buna "üstbenlik" adını verdi; üstbenlik, benliğin gruplardaki kişileri yönetebilmek için gerekli gücü ve otoriteyi sağlayan özel bir bölümüydü. Kısıtsız cinsel ve agresif eylemlerin hüsran verici kaybı karşılığında bize farklı bir tür tatmin veren üstbenliğimizin sevgisini ve sevecenliğini elde ederiz. Bu sevgi, kendi şehrinle gururlanmaya benzer: Aynı fedakârlığı yapan ama aynı zamanda benliğin bir kısmından kendilik sevgisi türeten diğer kişilerle aynı toplumun bir parçası olmaktan duyulan bir haz türü.

Fakat üstbenlik kavramıyla ilgili sorun, bir kişiye göre iyi olanın bir başkasına kötü görünmesidir. 21. yüzyılda Amerikalı Cumhuriyetçi bir senatörün vicdanı ona devletin vatandaşlarına sosyal refah sağlamaması gerektiğini, çünkü bunun vatandaşların kendilerine bakma becerilerine zarar vereceğini söyleyebilir. Buna ikna

3 Masud Khan'ın "kümülatif travma" kavramı, modern kendilikte baskının katmerlenmesini tespit edecek kuramsal bir yapı olarak da hizmet edebilir. Bkz. Masud Khan. "The concept of cumulative trauma", *The Privacy of the Self* içinde. Londra, Hogarth, 1974 [1963], s. 42-58.

olanlar Demokratik Parti politikalarının sağlam bir ekonominin ve ekonomik refahın herkesin iyiliğine olacağı beklentilerini sabote ettiğini düşünebilir.

Güney Amerika'daki bazı plantasyon sahipleri hiç kuşkusuz kendi Afrikalı Amerikalı kölelerinin plantasyonun toplumsal yapısından faydalandığına inanıyordu. Bu kölelerin baskı gördüğü fikri onları gerçekten gücendirirdi.

Tanınmış tarihçi Kenneth Stampp, köleliğin insan öznesi[4] üzerindeki etkilerini incelerken kölelerin bir direniş türü olarak çeşitli yetersizlik numaraları yaptığını ileri sürdü. "Kazara" makineleri kırdıklarında ya da talimatları takip edemeyecek kadar cahil göründüklerinde aslında işi kasıtlı olarak sabote ediyorlardı. Bunlar Freudyen "bastırılanın geri dönüşü" kavramının bilinçdışı işaretleri değildi, kölelerin sözde aptallığı[5] bir savunmaydı. Buna *baskılananın geri dönüşü* diyebiliriz.

Frantz Fanon, kişinin kendi öz sansürüne karşılık ötekinin kendiliğe baskısının etkisine odaklanmak için Freud'un aşırı belirlenme (*overdetermination*) kavramını kullandı.[6] "Dışarıdan aşırı belirlendiğini",[7] iktidardakilerin eylemleriyle baskılandığını yazdı.

> Ahvalde bir anlam bulma isteğiyle dolu halde geldim dünyaya, ruhum dünyanın kaynağına erişme arzusuyla doluydu, sonra bir baktım ben de başka nesnelerin arasındaki bir nesneydim... O ezici nesneliğe mahkûm edilince yalvarırcasına ötekilere döndüm.[8]

---

4 Kenneth M. Stampp. *The Peculiar Institution: Slavery in the Ante-Bellum South.* New York, Vintage, 1956.

5 Sahte aptallık üzerine pek çok psikanalitik makale bulunur. Bence Margaret Mahler'in sahte embesillik üzerine makalesi bir başyapıttır. Bkz. "Pseudoimbecility: A Magic Cap of Invisibility", Margaret S. Mahler. *The Selected Papers of Margaret S. Mahler. Volume One: Infantile Psychosis and Early Contributions* içinde. New York, Jason Aronson, 1979 [1942], s. 3-16.

6 "Zihinsel köleliğin" psikanalitik bir çalışması için bkz. Barbara Fletchman Smith. *Mental Slavery: Psychoanalytic Studies of Caribbean People.* Londra, Rebus Press, 2000. Ayrıca bkz. Nancy Hollander. *Uprooted Minds: Surviving the Politics of Terror in the Americas.* New York, Routledge, 2010. Hollander'in kitabı dünyanın büyük kesimlerinde şu anda yaygın ruhsal acıya katkı yapan pek çok faktöre dair iyi bir çalışmadır.

7 Bkz. Frantz Fanon. *Black Skin, White Masks.* New York, Grove, 2008 [1952], s. 95.

8 Frantz Fanon. "The Fact of Blackness", yay. haz. Les Back ve John Solomos, *Theories of Race and Racism* içinde. Londra, Routledge, 2008, s. 257.

Freud'un toplumsal vicdan oluşumunda üstbenliğin rolü kavramı derindir, ama itkileri kabul edilmez sayıp bastırılmalarına neden olan da aynı üstbenliktir. Bastırılan, bilinçten uzaklaştırılan belirli zihinsel içeriklerle ilgilidir; baskılanan ise askıya alınmaya ya da çarpıtılmaya zorlanan insan düşüncesiyle alakalıdır. Bastırılan bir düşünce, fikirlerin seyrinin değiştirilmesiyle bilince geri dönebilirken baskılanan –zihnin içeriğinde değil kapasitesinde– bir değişiklik içerir; bu süreç öncelikle düşünceyi inşa edecek zihinsel süreçten ödün verir, böylece algı, düşünce ve iletişimde kümülatif bir bozulmaya (degradasyon) yol açar. Böylece bastırılan, sansürün başarılı bir eseri olarak bilinçdışında kalır; baskılanan da bilinçdışındadır ama *başarısız bir çaba* olarak düşüncede yaratılabilecek şeyin izini taşır.

Ayrıca diğer başarısızlık deneyimleriyle bağ kurar. Bunun gibi binlerce başarısız olasılığın kümülatif etkisi, bozulmuş bir zihinsel ağ oluşturur; yani yarım kalmış ve işlevsiz bırakılmış fikirlerden oluşan bir ağ. Bu üzücü evrimleşmenin öyküsü kendiliği şaşkınlık içinde, bilinçdışı bir keder, eğer görülüp tanınmazsa sonsuza dek sürebilecek bir yas halinde bırakır. Böyle deforme edilen bir kendilik eğer içindekileri ifade etmeye itilirse içindekilerin tümünü sezilebilir ve makul fikirlere dönüştürmenin imkânsızlığıyla daha da ağır bir yük altına girecektir.

21. yüzyılda iletişim kurma ve düşünme biçimimizin veçheleri, dilsiz basiretsizliğin sarstığı bir dünyayı miras almanın ezici ağırlığından *ruhsal kaçış* biçimleri olarak görülebilir. Oysa psikanalitik yöntemin veçheleri –düşünülmemiş bilinen olarak oluşturulan fikirleri söze dökme özgürlüğü– en baştan beri analizanların maruz kaldığı baskıları hafifletmiştir. Ferenczi, Balint, Winnicott, Khan, Coltart ve diğerlerinin eserlerinde örneklerini gördüğümüz sessiz kendiliğe gösterilen özen, bazı kişilerin "dışarıdan aşırı belirlenme"ye maruz kaldığı gerçeğini üstü kapalı olarak kabul eder. Freudyen analiz, sıkıntı veren içeriklerin ıstırabını yatıştırarak ve kişinin varoluşunun ifadesi için biçimler keşfederek bir iyileşme yolu sunar. Her ikisi de bütün dikkatiyle dinleyen analistin itinalı ilgisiyle kontrol altında tutulan ve sürdürülen bilinçli konuşmaya ulaşmanın yolunu bulur. Baskılanan, psikanaliz yoluyla geri getirildiğinde alma, düşünce ve iletişimin bozulmuş biçimlerinden, yaşantımız yoluyla sıradan biçimlerine dönüşür.

19. yüzyıldaki radikal değişimlere bir yanıtın nasıl öforiye kapıldığını ve manik bir ruh haline girdiğini tartıştık, kendiliğin hazırda bekleyen kurbanlara yansıtılan depresif kısımlarını ortadan kaldırmak için öldürücü bir dürtüyü serbest bırakabilecek bir yanıttı bu. Forster'ın Henry Wilcox tasvirinde de görülebilecek bir başka çözüm ise kendiliği düşünme yetisinden uzaklaştırıp üretkenlikle özdeşleşmekti. Bu durum 20. yüzyılın ortalarında daha net gördüğümüz normopatik kendiliğin habercisidir; bunu bir sonraki bölümde tartışacağız.

Manik depresyonda ve sınır-kişilikte kendiliğin bölünüp ayrıldığını görüyoruz; şimdi de kendiliğin bir kısmı olaylara kendini iyice kaptırmışken öteki kısmının olaylardan ayrıldığı başka bir bölünmeye bakacağız. *Ayrışmış* (disosiyatif) *kendilik*, Vietnam'daki savaş esnasında ve sonrasında kültürel taleplere hizmet etmiş gibi görünen bir kişilik oluşumudur.

Sınır-kişilik bölünmesi, karşıt kısımlar arasında hiçbir iletişime izin vermez. Öte yandan ayrışmış kendilik, kişiliğin travmaya uğramış bir kısmından uzaklaştırılmıştır, ama o kısım gözden uzak değildir, tam aksine göz önündedir. Sınır-kişiliğin aksine ayrışmış kendilik, savaş meydanında yoldaşını kurtaran bir asker gibi travmaya uğramış öteki yarısıyla el ele yürümektedir. Fakat nihai etki iki taraf arasında iletişimin olmamasıdır; gözlemci kendilik yaralı olan kendiliğe karşı tuhaf bir biçimde kayıtsızdır.

Amerikan masumiyeti, kendini idealleştirmenin derme çatma yapısı üzerine kurulmuştur. Üzücü ihlallerinin tartışmasız kanıtlarına karşı son derece kırılgan olan Vietnam dönemi, Amerikan kimliğinde asla iyileşmeyen bir yarık açtı. Ulus, savaşa inanan ve Vietnam'da savaşmış olabilecekler ile savaş suçu olarak gördükleri bir şeyin parçası olmayı reddedenler arasında sonsuza dek bölündü. Ülke mutlaka her yıl savaşa katılan askerleri yüceltir; ahlaki nedenlerle savaşa katılmayı reddeden gençlerle ilgili ise tam bir sessizlik hâkimdir.

Bir kişi, grup ya da ulus bir meseleyi fazla karmaşık ya da ruhsal açıdan fazla acı verici bulursa bir tür *ertelemeye (deferral)* başvurabilir. Bilinçdışı sanki "bu şimdi düşünülemez –fazla ham– belki bir gün..." demektedir. 20. yüzyılda çoktan yaşanan her şey göz önüne alındığında Amerikalıların ve Avrupalıların Vietnam –orada

yapılanlar ve bunların maliyeti– hakkında düşünmek için fazla zihinsel alanı kalmamış olması belki de pek şaşırtıcı değildir.

Fakat eğer ertelenmiş olan, Vietnam kadar ciddi bir meseleyi düşünmenin kalıcı bir reddine dönüşürse toplumda gitgide derinleşip genişleyecek süregiden bir yarığa yol açacaktır. Amerika zaten İç Savaş'la bölünmüştü ve Vietnam'ın teşvik ettiği bölünmeler bilinçdışında önceki yarıkla güçlerini birleştirdi. Psikolojik açıdan ifade etmek gerekirse bölünmüş ülke hiçbir zaman birleşik Amerikan devletleri olmadı.

Son derece ihtilaflı 2016 seçimlerini inceleyen tanınmış Amerikalı gazeteci Carl Bernstein[9] ülkesinin "soğuk bir iç savaşın" ortasında olduğunu anlatıyordu. Vietnam'ın hatırası –ironik biçimde Amerikalıların karıştığı bir başka ülkenin iç savaşı– Amerikan nüfusundaki bölünmeyi desteklemiş, savaş bittikten kırk beş yıl sonra vatandaşları arasındaki bir açmazla sonuçlanmıştı.

Bu çalışmada böylesi bir yarık ele alınmalı, çünkü bireysel ve kolektif zihinlerin çatışmayla nasıl uzlaştırıldığına ve zayıflatıldığına örnek teşkil ediyor. ABD, Vietnam örneğinde kendisini "tepedeki ışık" olarak gören bir ülke tahayyülünün ötesinde kıyımlar gerçekleştirdi. Nitekim savaşın gerçekleri tahayyülden uzaklaştırıldı, Amerikan liderlerinin ve ordusunun Amerikan ideallerine ihanet etmekte ne kadar ileri gittiği de desteklenen kamusal söylemde hiçbir zaman kabul görmeyecekti. Vatandaşları doğru ile yanlış arasındaki farkı bilse de Vietnam'daki psikozdan sonra daha önce mevcut olan Amerikan aklı –suçluluk duyabilen ve hataları üzerinde düşünebilen– eski haline getirilemedi. Savaşı "işlemekteki" başarısızlık son derece dikkate değer bir ülkeyi sakat bıraktı.

Erteleme ve bir olayı düşünmeyi reddetme, ayrışma türleridir. Bir yaşantıyı şoke edici bulduğumuzda ondan ayrışırız; aslında ayrışmanın kendisi de bir tür şoktur. Bölünmenin aksine bir şeyi gözden ve gönülden uzaklaştırdığımızda ayrıştırılmış olan, bilişsel bir nesne olarak kalır ve onu görmek kuramsal olarak mümkündür. Ama eğer kendilik şok halinde kalırsa o nesne düzgün bir biçim-

9 Bkz. Daniel Chaitin. "Carl Bernstein: Cold civil war media embrace 'different truths'". *Washington Examiner* (çevrimiçi), 16 Temmuz 2017. http://washingtonexaminer.com/carl-bernstein-cold-civil-war-gripping-us-as-media-embrace-different-truths/article /2628813.

de düşünülemez. Ve zaman geçer de bir toplumun tamamı işleri karıştırmama kararı alırsa (bu karar anlaşılabilir olsa da), grup yaşantıdan uzak olmayı seçerek kendisini korumuş anlamına gelir.

O halde ayrışma şoke edici bir olayı atlatmanın, daha fazla travmayı önlemenin ve grubu (ya da kendiliği) bunalmaktan korumanın epey etkili bir yolu olabilir. Ama bu durum yapısallaşırsa, o halde yapı –bu örnekte bir ulusun tarihindeki felaketle sonuçlanan bir olayı işlemenin kolektif reddi– ironik biçimde özgün olayın zarar verici etkisini gasp edebilecek daha etkili bir olaya dönüşür. Zombilerle ilgili korku filmleri belki de hem eylemde öldürülen hem de ülkedeki kendiliklerinin bir kısmı ayrışmayla ölmüş olanlar için görsel bir metafor olarak değerlendirilebilir.

Artık manik depresiften sınır-kişiliğe ve ayrışmış olana kadar parçalanmış kendilikler türevlerini takip edebiliriz. Bir silsile vardır: Öfkeli, şiddetli büyüklenmeci eylem; kendiliğin belki iyi hatıralara tutunabilen idealist bir kısım ile olumsuza odaklanan öfkeli, küskün bir kendiliğe bölünmesi ve son olarak kendiliğin ruhunun ölümü (Meursault); savaş (Vietnam) meydanlarında ölenleri kurtarmaya gelen bir hayalet gibi gezinen içi boş bir varlık.

Tragedyanın mantığı da budur. İster Sophokles'in *Oidipus*'u olsun ister Shakespeare'in *Kral Lear*'ı tragedya mükemmel bir gözü pek eylemle başlar. Sonra başkarakterler olaylar yüzünden bölünür, ardından baştaki eylem patlamasında rol alanlardan geriye kalanların ölmesiyle (ya da öldürülmesiyle) devam eder. Hikâye tek başına kalmış cengâver bir figürle –bir zamanlar olduğu kişinin hayaleti– sona erer, kibrin körlüğünün yol açtığı kaçınılmaz olaylar dizisini değiştirememiştir.

# 6
# Normopati ve Güvenli Bölge Sendromu

Genelde "özgür dünyanın lideri" kabul edilen bir ulus olan Amerika, psikolojik açıdan önderlik etmekte başarısız oluyordu; siyasetçileri ve vatandaşları insani boyutta başarısızdı. Belki de bu yüzden ülkenin görevini geçici bir idareye bırakmış olması rahatlatıcıdır: Piyasa güçlerine ve "damlama" ekonomisine – insan liderliğinin yerini alacak bir sistem.

İnsanlar, adil davaların peşinden gitme ve bir anlam duygusu yaratma idealinin içini boşaltan yüz yıllık çatışmadan bitkin düşmüştü. Postmodernist felsefeciler anlam krizinin yol açtığı sorunu rafa kaldırıyor, zaten kendilik yoksa kaybedecek ne olabilir, diye soruyorlardı. Üniversiteler hâlâ öğrencilerini, kiliseler cemaatlerini, *New Yorker* ve *New York Review of Books* okurlarını korusa da beşeri bilimlere, ayrıca dil, tarih ve toplumsal bilimlere yönelik kademeli ama nihayetinde gözle görülür bir ilgi kaybı vardı. Yüzlerce yıl sonra kilise ilerlemeci düşüncesini yitiriyor ve aydınlar artık bir avangart oluşturma yetisini kaybettiklerini görüyorlardı: Geleceği çağrışım uyandıran düşündürücü yollarla günümüze getirmek.

21. yüzyılın başında Amerikalılar ve Avrupalılar büyük ölçüde yaşamlarında içe bakıştan vazgeçti. Ülke on yıl içinde insanların anksiyete ve depresyonun anlamlarını yok saymasına yardımcı olan ve bu duygulanımların barındırdığı fikirlerle bağını kopartan reçeteli ilaçları yutuyordu. Daha güvenli ve daha az rahatsız edici bir gündelik varoluş ararken öznellikten uzaklaştılar. Zihinlerini terk ettiler.

İçsel yaşama yönelik bu ilgisizlik başka bir kişilik oluşumuna olanak tanıdı. Geçmişte buna *normotik* diyordum. Joyce McDougall, *normopat*[1] dedi, artık ben de bu terimi tercih ediyorum. Sınır-kişiliğin aksine normopat, kendiliği maddi rahatlığa ve dinlenmeye adanmış bir yaşama boğarak zihinsel hayattan kaçmaya

1 Bkz. Joyce McDougall. *Plea for a Measure of Abnormality*. New York, International Universities Press, 1980 [1978].

çalışır. İlerleyen bölümlerde bu kişiliğin nasıl küreselleşme mekanizmasıyla özdeşleşen eylemler yoluyla evrimleştiğini göreceğiz. Kişilikteki yeni bir tarz değildi bu, E.M. Forster'ın *Howards End* romanındaki Henry Wilcox'un nasıl normopatın bir portresi olduğunu tartışmıştım, ama 20. yüzyılın üçüncü çeyreği itibarıyla normopatik yaşam yükselişe geçti.

Winnicott,[2] 1971'de psikanalistlerin sık sık karşılaştığı içe çekilmiş, şizoid kişiliğin bir zıddı olduğunu belirtti: "Bazıları da ayaklarını nesnel olarak algılanan gerçekliğe öyle sağlam basarlar ki ters yönden, yani öznel dünyayla ve gerçeklere yaratıcı yaklaşımla hiç temas kurmama anlamında hastadırlar." (1971, s. 78 [90]). Winnicott bu oluşumu fark etmiş ama ne yazık ki o noktada ölümünden bir yıl önce bunu ancak bir kişilik kuramı olarak tasvir etmişti.

1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında Orange County, California, Güney Arizona ve Texas'ın bazı kesimlerinde çalıştığım dönemlerde ani çöküşler yaşayan ya da intihara teşebbüs eden ama bu olaylardan önce pek sıkıntı belirtisi göstermeyen ne çok gençle karşılaştığıma şaşırmıştım. Görünüşe göre ebeveynin, ailenin, arkadaşların, eğitimcilerin, hatta klinisyenlerin içsel zihinsel yaşamın varlığına karşı ilgisiz göründüğü bir kültürde yaşıyorlardı. Şöyle yazdım:

> Normotik kişi anormal derecede normal olan kişidir. Fazla istikrarlı, kaygısız, rahat ve sosyal açıdan dışadönüktür. Esasen öznel yaşama ilgi duymaz ve nesnelerin şeyliği, maddi gerçekliği ya da maddi olayla ilgili "veri" üzerine düşünmeye meyillidir. (88)[3]

Temel ayırt edici niteliklerinin öznel yaşama ilgisizlik olduğunu ve "böyle bir kişiye kendi içine ya da bir başkasına derinlemesine bakmasını gerektiren meselelerde fikri sorulduğunda kişinin gerçekten naif göründüğünü" belirtmiştim (88).

Bu naiflik çarpıcıydı. Sınır-kişiliğin aksine normopat öfkeyle ya da kinle dolu değildi, halinden son derece memnun görünüyordu. Manik depresifin aksine kendi fantezi ya da mito-poetik evrenini

2 Bkz. D.W. Winnicott. *Playing and Reality*. Londra, Penguin, 1980 [1971]. [*Oyun ve Gerçeklik*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul, Metis Yayınları, 2013].

3 Bkz. Christopher Bollas. "Normotic illness" *The Shadow of the Object: Psychoanalysis of the Unthought Known* içinde. Londra, Routledge, 2017 [1987], s. 87-102.

yaratmaya yönelmemişti. Nitekim normopat, olgulara bayılıyordu. Şöyle yazdım:

> [Normopatın] olgusal veriye tutku duyma sebebi bir grubun yaratıcılığını destekleyecek ortak bir bilgiyi kabul ettirmek değildir... olgular toplanır ve saklanır, çünkü bu faaliyet güven vericidir. Kişinin bilinçsizce nesneler dünyasında bir nesne olmaya teşebbüs ettiği kişisel evrimin bir parçasıdır bu. (89)

Nesneler dünyasında –motosikletler, tekneler ya da şık tenis ayakkabılarıyla birlikte– bir nesne olma eğilimi internet çağından ve bilgi teknolojileri cihazlarından önce ortaya çıkmıştı. O halde normopatik kendilik, daha sonra *aktarıcı kendilik* (*transmissive self*) diye bahsedeceğim kendiliğin bir habercisiydi. Her ikisi de içinde yaşadıkları maddi dünyayla özdeşleşecek eylemler yoluyla sığınacak bir yer arıyordu.

1970'lerde ve 1980'lerde normopatik kişilerle çalışan pek çok klinisyen büyük bir ıstırap duyuyordu, bu durum anlam ve melankoliye ilgimizle bağlantılıdır. Nitekim bizzat kendileri zaman zaman normopatik tepkilere benzer tepkiler sergiliyordu; trajik olaylara verdikleri son derece şen, hararetli yanıtlar yaşamın travmatik yönlerini ve kendi kırılganlıklarını geçiştirme teşebbüsleriydi. Normopatik yaşamı şöyle tasvir etmiştim:

> Süpermarketten evcil hayvan ürünleri dükkânına, spor ürünleri mağazasından büyük yapı marketlere; her kişinin bir eylem listesine göre hareket ettiği arkadaşlarla öğle yemeğinden eve, mutfağı bezginlikle temizlemeye; bir tenis maçından jakuziye. Bu kişi yaşamını gözünü bile kırpmadan sürdürebilir. Normotik, annesi ya da babası ölse keder duymaz, bunun yerine hastalığın tabiatı ve kişiyi tedavi eden hastanenin teknolojisi üzerine detaylı bir araştırmaya girişir, ölüm deneyimini daha kabul edilebilir kılacak klişelere başvurur: "Yani biliyorsun çok yaşlı, hepimiz sırası gelince gideceğiz." (90)

Makalede lise futbol maçında elindeki topu düşürdükten sonra intihara teşebbüs eden genç "Tom"la görüşme deneyimimi ayrıntılarıyla anlattım. Görüşme esnasında ailesinin memleketinden epey uzaktaki o bölgeye yeni taşındığını, ama onun da ailesinin de bunu mesele etmediğini keşfettim. Tom'un gönül ve akıl işlerine ilgisizliğinin "hiçbir sorgu ya da düşünceye yanaşmayan" bir

kişiliğin kanıtı gibi görünmesine odaklandım (97).

Şimdi otuz yıl sonra geriye baktığımda neyi yazmadığımı fark ediyorum. Bir hastane "eğitim toplantısı" ("grand round") kapsamında gerçekleştirilen görüşmenin sonlarına doğru kendimi son derece etkilenmiş, hatta ağlamaklı hissediyordum. Odadaki pek çok kişi de aynı durumdaydı, ama bazı çalışanlar duygulanımdan açıkça Tom kadar uzaktı. Beni bu kadar etkileyen şey Tom'un böylesi kaybolmuş ve ihmal edilmiş görünmesiydi, oysa ebeveyni, kardeşleri ve arkadaşlarının kendi açılarından içten ve sevgi dolu kişiler oldukları açıkça görülüyordu.

Peki bu en önemli duygusal olguyu neden anlatımıma dahil etmemiştim? Neden malumu ilan etmemiştim? Bu genç adamın intihar teşebbüsünün bu kadar üzücü olma sebebi kendisinin ya da başka birinin ona nasıl yardım edeceğini bilmemesiydi. Bu kadar iç parçalayıcı olan, onun *yapayalnız* oluşuydu.

Göreceğimiz gibi 21. yüzyılın ikinci onyılında pek çok genç Tom'la aynı ayırt edici nitelikleri paylaşıyor olsa da artık klinik toplulukta bir hüzün ya da yas hissi uyandırmıyor olmaları dikkate değerdir. Bilakis dijital uygulama dünyalarına duydukları ve küstah bir ayrıcalıklı erişim hissiyle dolu robotsu heveste tek bulabildiğimiz şey iticiliktir. Tom'un bana ve diğerlerine farkında olmadan aktardığı şey, normopatik kendiliklerin yaptığı düzenlemelerin kendilik içinde saklanan hüzün biçimleri olduğuydu. Benim bunu hatırlayamamam ve hakkında yazamamam da Tom'un kendi yetersizliğini yineliyordu.

Normopatik topluluğun bazı kesimleri bir tür karşı kültür oluşturmuştur: İnsanlar güvenlikli sitelere çekilmiş durumda, bazıları mecazen bazıları da fiilen. (İlginç biçimde Tom'un ailesi de bu sitelerden birinde yaşıyordu.) 1950'lerde bu tür sitelerden çok az vardı, ama 1980'ler itibarıyla çoğaldılar ve bazıları romantik kimlikler benimsedi. "Cape Cod Köyü" epey tuhaf görünüyordu, çünkü burası Massachusetts değil California idi, ama işte Disneyland de –eğlencenin hazır paket halinde sunulduğu kapalı tema park– sadece otuz kilometre mesafedeydi.

Yüzyıl başına gelindiğinde Amerikan nüfusunun yaklaşık yüzde biri bu güvenli bölgelere çekilmiş ve dış dünyadaki sıradan insanlardan büyük ölçüde uzak yaşamaya başlamıştı. Ortaçağ'daki malikâne efendilerinin de büyük ölçüde böyle yaptığı söylenebilir,

ama işin doğrusu onların köylerinde köylüler yaşıyordu ve efendi ile serfleri arasında yakın bir simbiyotik ilişki vardı.

21. yüzyılın oligarkları güvenli bölgelerinin dışında bile gerçek hayattan soyutlanmış haldeydi, camları karartılmış limuzinlerinde oturup bir sığınaktan ötekine götürülüyorlardı. Gözlerden uzak bir şahıs adasına ticari uçakla gitmeye gerek yoktu, ne de olsa özel jetle seyahat edebilirdi ve gideceğiniz yerde daha da karartılmış camlarla karşılanabilirdiniz.

Nüfusun geri kalanı bu lüks standardına asla yaklaşamasa da güvenli bölgedeki yaşamın *ethos*'u üst-orta sınıf arasında sinsice yayıldı. Artık perakende dükkânlarını ziyaret etmeye gerek yoktu; insanların maddi rahatlık için arzu ettikleri her şey basitçe sipariş edilip teslim alınabilirdi. Uzmanlar ev ziyaretleri yapıyordu: Dış dünyada maceraya atılmaya pek gerek yoktu. İnsanlar akşam yemeğine çıktığında veya sinema ya da tiyatroya gittiğinde güvenli bölge kültüründen gelen bilinçdışı bir kabuğun içinde kalmaya devam ediyordu. Kentlerinin sıradan halkı arasında bir turist gibi dolaşıyor ve yerlilerin yaşamını "ilginç", "eğlenceli" ya da "hüzünlü" buluyordu; ayrışmış kayıtsızlık için bir tür ahlaki telafiydi bu.

Fakat zaman içinde söz konusu güvenli bölge kendilikleri çelişkili bir içsel durumdan mustarip olmaya başladı: Her şeyleri vardı ama yetmiyordu. Bazen psikanalistler aranıp bulunabiliyordu, ama genelde önce daha revaçtaki çeşitli terapi biçimleri denendikten sonra. Analistlerin yaptığı türden yorumlar onlara yabancıydı ve genelde irkilerek şöyle diyorlardı: "Danışanlarınıza hep böyle şeyler söyler misiniz?"

Benim vereceğim isimle "güvenli bölge sendromu" (*compound syndrome*), duyusal ve entelektüel açıdan yeterince beslenmemiş bir kendilik yaratan bir mahrumiyet türü içerir. İnsanlar bu kayba, uyarım dünyasından daha da çekilerek uyum sağlayabilir – yani dış dünyadan kaynaklanan ve kendilik üzerinde etkisi olan her şeyden çekilerek. Onlarca yıldır başkalarının rehberliğiyle hareket eden ve ihtiyaçlarını başkalarının karşıladığı kişilerin muhakemesi zayıflar, bir meseleyi diğerinden ayırmakta ve kendi yollarını bulmakta zorlanırlar. Diğer bir deyişle temel yetilerini kaybederler.

Yeterince uyarıcı ve yeni deneyim olmayınca kendilik yavaş yavaş yaşamdan tat almayı aramayı bırakır, çünkü bunun nasıl bir his olduğunu hatırlayamaz. Hatırlayacak zenginleştirici hiçbir şey

olmayınca bellek körelir; belleğin kaybıyla diğer entelektüel yetiler zayıflar ve nihayet yeni bir varoluşsal ruhsal konumlar kalıbı belirir: Benliğin genel olarak güçsüzleşmesi ve ona eşlik eden derin ve yaygın bir depresyon. Diğer güvenli bölge kendilikleri birbirini takdir eden bir grup işlevi görebilir, ama taze kan ve taze düşünce eksik olduğundan başarı ve göz boyama öforisi sonunda dinecektir. Hâlâ göze çarpan bir servet ve malla çevrili olsalar da bunlar artık yabancılaşmalarını nesneleştirmeye yarar.

Pek çok güvenli bölge kendiliği, kendisini alkole, reçeteli ilaçlara ya da keyif verici maddelere verir, sarhoşluğun sarsıcı etkisiyle ya da yaşadıklarını hissettikleri geçmişe bir yolculukla rahatlamaya çalışırlar. Çoğu zaman "rehabilitasyon" merkezlerinde ağırlanırlar, bu seçkin tesisler kendi içinde tecrit edici güvenli bölgelerdir. Müşterilerine manik bir moral aşılayan yaşam koçlarını önermeye meyillidirler; eski donanma özel kuvvetler üyeleri ya da eski ordu özel birlikleri, paramiliter psikolojik maceralarda topluluklarına önderlik eder ya da sert mizaçlı eski müşterilerini çalıştırırlar.

Bazılarında işe yarar bu; depresyon vurmadan önceki kendiliklerine geri dönebilirler. Fazla içgörü edinmemiş olabilirler, ama güvenli bölgeden çıkıp gerçek dünyaya dönmeyi başarabilirler. Yine de müşterilerin çoğunluğu, kuşatılmış bölgelerine geri dönecek, terapistten rehabilitasyona, oradan tekrar terapiste geçecek, partnerlerinin kavuşturulmuş kollarına sessizce geri döneceklerdir.

Psikanaliz güvenli bölge sendromundan mustarip olanlarda başarılı olduğunda görünüşe göre bunun nedeni hastanın bu düşünce biçiminin olağanüstü zorlayıcı entelektüel ferasetine yanıt vermiş olmasıdır. Psikanalitik süreç *kendi içinde* yeni ve uyarıcı bir deneyim olmuştur. Uzun zamandan sonra kendiliğin, üzerinde düşüneceği bir şey vardır.

Sınır-kişilik, ayrışmış kişilik ve normopatla birlikte güvenli bölge sendromu kendilikleri de şiddetli bir içsel kayba maruz kalan bir toplumda ortaya çıktı. Dünya artık anlam arayışını anlamlı bulmuyordu. Hiç değişmeyen korunaklı çevrelerinde yaşayan güvenli bölge kendilikleri, şefkatimizi hak ediyor gibi görünmeyebilir: Çoğu zaman etraflarındaki acılara kayıtsız görünürler. Ama burada seçkin bir grup bireyin zihinsel işleyiş ve duygudaşlık yetilerindeki bozulmadan bahsediyoruz, bu kişilerin çoğu yaşamlarımızda nüfuzlu konumlarda. Ve bu durum hepimizi ilgilendirmeli.

# 7
# Aktarıcı Kendilikler[1]

California, Venice'teki Rose Café, öğle yemeğinde buluşmak için harika bir yer. Yemekler nefis ve toplumun her kesiminden insan o büyük Pasifik Okyanusu'ndan esen meltem tarafından okşanmak için dışarıdaki tentenin altında duruyor.

Bahar 2012'de bu kafede fazla tanımadığım bir grupla buluştum ve öğle yemeği ahalisinde gördüğüm büyük değişiklik beni şaşkına çevirdi. Aşağı yukarı sekiz kişiydik ve insanlar yavaş yavaş ya tek başına ya da iki kişi geliyordu. Bazıları ilk başta bize selam vermedi çünkü telefonlarına iyice dalmışlardı, gerçek dünyadan büyük ölçüde bihaberdiler; masadaki diğerleri eğilip usulca gülümsüyor, mesajlarını okuyorlardı.

Son moda bir içedönükler grubunun bir tür toplantısı değildi bu. Telefonlar hevesle elden ele geçiriliyordu: Oradaki bazılarının katıldığı bir etkinliğin fotoğrafları her zamanki "vauv", "harika" nidalarıyla karşılanıyordu.

Hepimiz oturunca ve garson üç dört defa masamızı ziyaret etmeye teşebbüs ettikten sonra ruhsal kabuğumdan çıkıp, "Ee, sipariş versek mi?" dedim. Bir bardak su devrildi, poşetler yere düştü, telaşa kapılan başlar dikildi. Başka bir devirde bir seans sayılabilecek bir şeyi sözle bölmüştüm.

Her nesil, mirasçılarının dönüşümünü rahatsız edici bulur. Konfüçyüs, Altın Çağ'ın geçişinin yasını tutuyor ve Çin toplumundaki modern eğilimleri öyle sıkıntı verici buluyordu ki *Analektler* bir serzeniş edebiyatı olarak görülebilir. Heidegger, "Şey"in[2] açılış

1 Bu bölümün daha eski bir versiyonu şu isimle yayımlandı: "The transmissive self and transmissive objects in the age of globalization" [Küreselleşme Çağında Aktarıcı Kendilik ve Aktarıcı Nesneler], yay. haz. Susana Araujo, Marta Pinto ve Sandra Bettencourt, *Fear and Fantasy in a Global World*. Leiden, Rodopi/Brill, 2015. Makalenin değişmiş biçimini burada yayımlamama izin verdikleri için yayıncıya ve editörlere minnettarım.

2 Martin Heidegger, "The Thing". *Poetry, Language, Thought*. New York, Harper & Row, 1971, s. 165-82.

cümlesinde "Zaman ve mekândaki tüm mesafeler daralıyor" (165) diye yazar. Televizyon ve modern medya dünyayı birbirine yakınlaştırmış gibi görünse de aslında bu dolaysızlık kılık değiştirmiş bir tür mesafe yaratır, diye savunur; birbirimize daha yakın değil çok daha uzağız: "Her şey tekdüze mesafesizliğe yığılıyor." (166) Dünyanın şeyliğiyle temasımızı yitiriyoruz. Çare? Şeylerle birlikte olmak – "şey şeyler" ve "şeyleşen bir araya toplanma" (174). "Şeyleşme," diye sözlerini tamamlar Heidegger, "dünyanın yakınlaşmasıdır" (181). Şeyler içimizde yankılanır ve bizi besler (Heidegger, normopatik çözüm için ikna edici bir amentü yazabilirdi).

"Küreselleşmeyi" düşündüğümüzde akla tuhaf bir biçimde bir araya gelmiş imgelerin bir alaşımı olan düşünceler kümesi gelir, adeta sözcük kendisini canlandırır. Kesin bir tanım ortaya koymaya çalıştığımızda bile terim küreselleşmiş gibi görünür: Çoğu kişi için pek çok anlama gelir.

Bizi derhal küresel topluluğa yerleştiren bu kolektif canlandırmadan kaçamayız; sevin ya da sevmeyin –çoğu kişi de sevmez– istemsizce "küreseller" üyeleri arasına alınırız. İster (sabit hatların pahalılığı yüzünden insanların cep telefonu kullanmaya mecbur kaldığı) Mississippi kırsalında, Perth'te ister New York'ta ya da Kenya'daki küçük bir köyde yaşayalım, insanların çoğu artık birbirine bağlıdır. Google sadece bir arama motoru değil, "küresel topluluğun" diğer bir adıdır. Daha önce kitlesel bir sosyal dönüşüme bu kadar farklı yönden, bu kadar çok çeşitli geçmişten ve nereye gittiğimize dair pek az fikirle bu kadar gözü kapalı gidip gitmediğimizi merak edebiliriz.

Elliott ve Urry'nin heyecanlı ve parlak kitabı *Mobile Lives*'da[3] [Mobil Yaşamlar] mobil kendiliklere odaklanan küreselleşmenin dar ve sınırlı bir okumasına kısaca bakacağım. Yazarlara göre dünya artık gerçekten mobil olanlar –yeni bir "ağ sermayesi" ekonomisi yaratan ve "toplanma niteliğinin" ("meetingness") gerçekleştiği "hareketlilik alanının" parçası olan bir seçkin– ile bulundukları yere çakılıp kalmış ve böyle bir ağa erişim için teknik imkânlara sahip olsalar bile sosyal ağ kurmanın hayati oluşumunda daha az yer alabilen diğerleri (dünyanın çoğu) arasında bölünmüş durumda.

3 Anthony Elliott ve John Urry, *Mobile Lives*. Londra, Routledge, 2010.

Bence kuvvetli bir argüman bu. İşin doğrusu "küreselleşmeyle" birlikte sözlüğümüzde pek benzeri olmayan bir terimi benimsiyoruz. "Enternasyonalizm" ailesinin bir parçası olarak düşünülebilecek, erken 19. yüzyılda doğan ve onun öncülü sayılabilecek bir sözcük. Enternasyonalizm dünyanın çeşitliliğini ve ulusların özellikle ticaret yoluyla birbiriyle etkileşim içinde olmasının kaçınılmazlığını kabul ediyordu. Ama enternasyonalizm gibi "küreselleşme" terimi de özellikle sermayenin bütün dünyada serbestçe ilerleyebilmesi için çok fazla kullanıldı ve istismar edildi, böylece "sınırlar ötesinde gizli hareketin" eşanlamlısı haline geldi. Hem tahıl ticareti ve hem de uyuşturucu ticareti sınır ötesi iletişimden kâr elde etmenin küreselleşmiş biçimleridir.

Heidegger'in temkinliliği, insanın basılı materyalle başlayan aracılı bağlantılılığa fazla uzun süren dönüşümünün bir yönüne seslenir. Bu tür aracılığın bizi gerçeğe dair daha ilkel bir deneyimden ayıracağı endişesi hep mevcuttu. Doğrusu belleğin kendisi büyük olasılıkla bir aracılıktır: Şeyi, hayali olanın çeşitli biçimleriyle çağrıştırırız. Wordsworth'ün şiirin gücüyle ilgili tanımı –"sükûnet içinde duyguların yeniden hatırlanması"– Grasmere'in var olduğunu ima eder: Gerçeğin mühim kavranışıyla değil ondan ayrıyken, daha sonra kendiliğin onu yeniden hatırlamasıyla var olur.

Aslında çoklu dünyalarda yaşıyoruz. Gerçek dünyada geziniyor ve şeylere dair son derece çağrışımlı olabilecek aracısız deneyimler yaşıyoruz, sonra geçmişe dalıyor ve olayları farklı görmeye başlıyoruz. Bir bakış açısından kendiliğin içsel yaşamının temsil edilemez özel dünyasında var olsak da aynı zamanda diğerlerinin arasında yaşıyoruz: Önce aile dediğimiz şeyde, sonra bir toplumda, ulusta ve nihayetinde küresel bir toplulukta. Pek çok kişi için pek çok şeyiz; ve "ben"imiz gitgide daha çok "bana" içeriyor.[4]

Dünya değiştikçe biz de değişiyoruz.

Peki küreselleşme çağında ne kadar değiştik? Psikolojik alanı keşfetme teşebbüsünde günümüzde yaşanan ilişkileri "gerçek" ve "sanal" diye ikiye ayırmak faydalıdır; gerçek zamanda gerçek kişilerle yaşadığımız ilişkiler ile siber alanda yaşadıklarımız.

4 "Ben"-"bana" ilişkisi, kendiliğin konuşan kısmı "ben" ile kendiliğin dinleyen kısmı "bana" arasındaki içsel diyaloğun yapısıdır.

Rose Café'yi ele alalım. Eskiden sekiz kişinin öğle yemeği yemesi sadece sekiz kişinin öğle yemeği yemesi demekken artık denklemde gerçek kişilerle birlikte bir dizi sanal kişi de var.

Herkesin bir telefonu ya da iPad'i var ve birbirleriyle konuşurken bir yandan da aramalar, e-postalar ve SMS'ler alıyorlar, böylece orada olmayanlarla görüşmek için fiziken orada olanlardan geçici olarak uzaklaşıyorlar. Gerçekler yerini sanallara bırakıyor. Hatta bazen bir grup üyesi bir başkasına mesaj gönderebilir, dolayısıyla gerçek mekânsal ilişkiye eşzamanlı paralel bir sanal gerçeklik yaratabilir. Elbette sosyal ağlarındaki tüm gerçek kişiler arada sırada sanal kişiler de olacaktır.

Çok uzak olmayan bir geçmişte böyle bir grup, içlerinden biri dizüstü bilgisayarına göz atsa, mesaj gönderse ya da telefonla konuşsa alınırdı, oysa yeni çağımızda insanlar bu tür bir yemek sahnesine uyum sağlamış gibi görünüyor, tabii aralarında anlaşıp cihazları kendileri kapatmazlarsa. O gün ben kendimi olayın dışında buldum, çünkü benim orada olmayan bir refakatçim yoktu; sanal bir kişiden gelen davete açık değildim.

"Aynı anda birden çok iş yapmak" –nispeten yeni bir ifade– bir erdem halini aldı. *Edimsel* (*operant*) yetilerimiz –aynı anda birden çok işlevi yerine getirme kabiliyetimiz de dahil– sadece takdire şayan değil aynı zamanda elzem oldu. Aslında bunlar sosyal ağ oluşturma işlevinin bir parçasıdır. Eskiden sadece oturup televizyon izler ya da telefonda konuşurken –teknolojik nesnenin bizim için işlemesine izin verirdik– artık dünyanın işlevinin bir parçası olduk.

Bu yeni öz oluşuma *aktarıcı* (*transmissive*) diyorum. Basılı materyaller, radyo, televizyon ve telefon gibi eski ve tanıdık olanlardan, internet üzerinden sosyal bağlantının pek çok yeni biçimine dek bilgiyi aktaran her tür nesneyi kullanırız. Facebook, Instagram ve Twitter deyim yerindeyse bize şovun bir parçası olma fırsatı verir. Ama mesele artık sadece görünür olmamız değildir: Kişiye özel kendiliğimizi dünyaya aktarırken aynı zamanda o yeni düzende bir işlev haline geliriz.

O halde esas kendiliğimiz –diğerlerine aktardığımız içerik– ile iletişimi kuran oluşturucu kendiliğimiz –söz konusu yayılımın vasıtası– arasında bir ayrım yaparız. Kendimizi iPad'lerin, akıllı

telefonların ve benzerlerinin dengi gibi düşünmek hoşumuza gitmeyebilir, bu nesneler ne kadar bizim bir uzantımız haline geldiyse biz de onların bir uzantısı haline gelmiş olabiliriz. Bu açıdan artık aktarıcı cihazların biçim dünyasının vazgeçilmez parçalarıyız; aslında bu cihazları güncellediğimizde kendimizi de güncelliyoruz.

Bu yüzyılın başlarında bu yeni cihazların herhangi birini satın almak üzere bir perakende mağazasına davet edilmiş olsaydım, neredeyse kesinlikle reddederdim. Bir parça değişimi için makine fabrikasına gitme düşüncesi bana itici geliyordu. Bir tür nevrotik sendrom geliştirdim: Radyo ya da TV açıksa durup dururken kendiliğinden kapatıyordum.

"Hey, izliyordum ama!"

"Ama bilgisayar başındasın, hem de telefonda birine mesaj yazıyorsun."

"Ne olmuş? Hem yürüyüp hem de sakız çiğneyebilirim! Açsana şunu!"

Aktarıcı nesnelerle bağlantıyı kesme konusunda daha dikkatli olmayı öğrensem de yeni dünyanın saçmalıklarına karşı küçük bir protestoyla bir tür karşı devrimci olmanın sessiz hazzını yaşadığımı itiraf etmeliyim. Ama işin doğrusu ben de uyum sağlıyordum. Aktarıcı nesne dünyasına yetişmek için hepimiz "teknoloji meraklısı" olmalı, tüm en yeni ürünleri kullanabilmeliyiz. Bu düzende nasıl işlevsel olacağımı öğrenmek zorundaydım: Kendimin yeni bir versiyonunu uyumlu kılmayı.

Çiftçi, balıkçı, inşaatçı ya da öğretmen olarak işlevlerimiz var ve işimiz kısmen bir "mesleğin" ("*pro-fession*")* tarihsel kimliğiyle belirlenmiş. İşlev, biçimi şekillendirir ve yaşam biçimimiz büyük ölçüde mesleğimiz tarafından tayin edilir. Yani bir çiftçi mevsimlere göre yaşar; mahsul seçimini, konumunu ve ekimini planlar ve hasat zamanını hava durumuna göre kararlaştırır. Öğretmenler okulun istediği müfredata göre hareket etmek zorundadır, hangi konuları ne zaman ve nasıl işleyeceğini, ne zaman öğrencilere tek tek, ne zaman da bir grup olarak zaman ayırması gerektiğini düşünür. Bir öğretmenin yılı, eğitimin çok sayıda işlevine göre biçimlenecektir.

---

* Pro-fession (İng.): Kelimenin etimolojik kökeni de tarihsel kimliğe işaret ediyor. Pro: Ön, Fess: İtiraf/kabul etmek. (ç. n.)

Peki işlevlerimizle ne kadar özdeşleşiyoruz? Bir çiftçi çiftçilik yaptığında ya da öğretmen ders verdiğinde bu işlevler ne ölçüde kendiliği, içsel örgütlenmesini ve tezahürlerini dikte ediyor? Genel olarak insanların tamamen işleriyle tanımlanmak istemeyeceklerine inanıyorum. Bu işlevleri yerine getiriyorlar ama kendilikleri bu işlevlerle özdeşleştirilmemeli.

Bazen "histeri" adını verdiğimiz o yaygın ve eski eylemle insanlar geçici olarak sınırı aşar; yaptıkları şey bir süreliğine kendiliği ele geçirir. Korku filminden çıkan çocuklar, kendilerini filmdeki canavarla özdeşleştirip birbirlerini korkutmaya çalışabilir. Bu tür özdeşleşmeler, özellikle grup içinde, anksiyeteyi pasif konumdan aktif konuma getirip kişiye özel dehşeti, zehirden arındırıcı bir grup sürecine aktarabilir. Korkularını yenebilmek için katlandıkları şeyi eyleme vururlar, ama korkunun bu tür taklitçi temsilleri geçici olacak ve özdeşleşme kısa zamanda yerini belleğe bırakacaktır.

Fakat küreselleşen dünya –en azından pazarlandığı kadarıyla– sadece sürekli değişen aktarım nesnelerinde ustalıktan fazlasını talep ediyor gibidir. Görünüşe göre bizden ağın işlevinin bir parçası olarak rol almamız, baştaki pasif konumumuzu tersine çevirip aktif hale getirmek için onunla özdeşleşmemiz isteniyor. Eğer yeni aktarıcı nesnelerin aralıksız sunumu bizi kaygılandırıyorsa bir çözüm de "oyunda önde olabilmek için" yeni aktarıcı nesneyi hevesle bekleyerek anksiyeteyi önceden tersine çevirmek. Nitekim bir sonraki rolümüz bize aylarca önceden bildirilse, beklenen işlevsel değişikliklerin şimdiden ilgi uyandırdığı yeni teknolojik buluşların beklentisiyle ürün meydana çıktığında biz de rolümüze hazır olabiliriz. Yeni cihaz üretim hattında ilerler ve tüketiciler kuyruğu onu kapmak için beklerken aktarıcı nesneler ile aktarıcı kendilikler buluşur.

Çiftçilerin ve öğretmenlerin görevleri farklı ölçütler kümesi, farklı zekâ biçimleri gerektirir, ayrıca mesleklerine has farklı zihniyetleri olduğu söylenebilir. Bir kişinin zihniyeti kısmen özel yaşantısını algıladığı, düzenlediği ve ilettiği belirli zekâ türlerinden oluşur.

O halde metalaştırılmış aktarıcı nesnelerin bütün dünyada ortak aktarıcılar olarak bizi birleştirdiği "küresel kendilikten" –bize eşlik eden bir görevden çok kendisini bize dayatan bir gereklilik– ne

anlamalıyız? Dünyanın herhangi bir kent ya da köyündeki çiftçi ya da öğretmen artık –yeni bir tür medyanın salt pasif katılımcısı olmayıp faal aktarıcıları olan, nesne dünyasının işlevinde kendi rollerini oynayan– diğer meslektaşlarının topluluğuna davet ediliyor.

Bu yeni dünya düzeninin avantajlı yönleri açıktır, ama her radikal değişimde olduğu gibi, özellikle de bu değişim dünya çapında ise, dezavantajlı yönlerini düşünmek için de vakit harcanabilir. Daha önce tartışıldığı gibi, 20. yüzyılın başlarında ve özellikle Büyük Savaş'ta grup psikolojisi birey kendiliğini gölgede bıraktı. Herhangi bir büyük grup yeni vizyonları olan yeni bir çağı ilan etmeye ve dünya değişmeye başladığında, ne tür kendilikler olmaya başladığımızı düşünmenin zamanıdır. Çağımızda yeni teknoloji türlerine erişim ölçülerindeki eşitsizlikler, kendiliğin bu ilave uzantılarını kullananlar ile kullanmayanlar, yani muhtemelen işlevsiz kalanlar arasında gitgide açılan bir uçurum yarattı.

Hadi bir kez daha Rose Café'ye geri dönelim.

Yemek yiyen grup Mısır'daki Mübarek'in devrilmesiyle sonuçlanan gelişmelerden bahsediyor. Bu olaylar TV haberlerinde kapsamlı biçimde işlendi ve tüm kitlesel mecralarda ele alındı – nitekim Facebook, Twitter, e-posta vs. devrimde önemli roller oynadı. Jill, Jake, Martha ve Tony durumu tartışıyor. Martha protestocuları ne kadar cesur bulduğunu anlatırken cümlenin ortasında telefonu çalıyor; Martha'nın bıraktığı yerden sözü Jake devralıyor ama sonra Jake'e bir mesaj geliyor ve Jill devreye giriyor; Martha geri dönüyor; sonraki yirmi dakikada Mısır'dan bahsetmeye devam ediyorlar, sohbete yer yer birileri girip çıkıyor, orada olmayan sanal kişilerle haberleşiyorlar.

Tartışma parçalı bir anlatı halinde sürüyor, bir konuşmacı parçalardan birini bıraktığında diğeri anlatıya onun kaldığı yerden devam edebilir, konuşmacılar birbirinin yerini alabilir. Bu sohbetin bir kuralı var: Hiçbir konu başlığı içlerinden birinin sanal kişilerle konuşmak için sohbetten çıkmasını engelleyecek kadar önemli olmamalı. Sohbet bertaraf edilecek kadar yüzeysel ve bir konudan diğerine geçerek tüketilebilecek ve terk edilebilecek bir hızlı düşünce gıdası olmalı.

Gruplarca kişinin bunu kolaylıkla yapabilmesi etkileyici. Herkes diğer işlerle meşgul olduğunda konuşma tamamen durur ve bir

süreliğine aynı masayı paylaşan bir grup yabancı gibi görünebilirler, sonra gerçek kişiler olarak yeniden hayat bulur, zaman ve mekânda yeniden bir araya gelirler. Sadece bir süre uzaklaşmışlar, sanal gerçekliğin sosyal ağında görevler yerine getirmişlerdir.

Gün boyunca pek çok yolla birbirimizle görüşürüz, ama sanal kişilerle görüşmek için gerçek kişileri terk ettiğimizde bir süreliğine ayrışırız. Eğer oradaki herkes sanal bir kişiyle konuşuyorsa grup bir karşılıklı ayrışma halindedir. Yeni dünyanın önemli bir işlevidir bu: Kendiliği; iştirak eden kendilik ve ayrışan kendilik olarak böleriz, grubun yeni işlevi herkesten kaynaklanabilecek bu her iki durumu da hoş görmektir. Nitekim metroda oturup ya da bir meydandan aşağı yürürken insanları gözlemlediğimiz günler geride kalıyor. Diğer metro yolcuları ayrışmış, her biri özel bir teknolojiye bağlanmıştır. Yeri doldurulabilir sohbet, bilgi aktarımı için idealdir. Aktarıcı kendilikler olarak görevimiz aktarıcı nesnelerin işlevini taklit ederek sadece gördüğümüz ya da duyduğumuz şeyleri nakletmektir: Aktarıcı sohbet; düşünmeden, analiz yapmadan ya da kendiliğe fark edilebilir özel bir ilgi göstermeden nakledilen (şu ya da bu türden) bilgidir.

Önceki bölümde insanların ve toplumların kendilerini kişisel ya da sosyal çatışmada mevcut olan duygusal meselelerden nasıl ayrıştırabildiklerini tartıştık; kendilik çatışmadan ayrıştırıldığında çatışma uzaktan sanki onun bir parçası değilmişiz gibi gözlemlenebilir. Bu bölümde bir adım daha ileri gittik: Kendilikler, uzak katılımcılar olarak küresel topluluğa uyum sağlayacak şekilde kurgulanmıştır. Artık ayrışma, katılım eylemlerinden *önce geliyor*, çünkü onlarca yıldır süren ayrışma faaliyeti, uyum sağlayabilen bir zihinsel yapının parçası haline geldi.

Kendiliğin çeşitli cisimleşmeleriyle sanal bir gerçeklikte yaşarken internet gerçek olandan sistemli[5] ruhsal kaçışa izin veriyor; doppelgänger'larımız birbirimizle çevrimiçinde etkileşimde bulunmamıza izin veren, birbirinin yerine geçebilen kişilikler yoluyla konuşmamıza olanak tanıyor. Öte yandan Facebook şeffaf bir kendiliği sergiliyor gibi görünse de sunulan şey sadece gerçek dünyadaki etkileşimlerin fotoğraf kareleri.

5 Kişiler düşünmeden internete başvurduğunda "ruhsal açıdan sistemli"dir, gün içinde internette saatler geçirirler, öyle ki internet artık kişinin varlığının bir parçası haline gelir.

Peki çocuklarımıza ne kalıyor?

Danah Boyd'a[6] göre ergenleri sosyal medya kullanmaya iten şey arzu değil baskı. Kaygılı ebeveynler artık çocuklarının Amerika sokaklarında oynamasını istemiyor ve Boyd, günümüzde yolculuğa çıkan çocukların fiziken, kendiliğinden birbirleriyle oynamadığını belirtiyor. Aslında ebeveynleri o kadar çok programlı aktivite ayarlıyor ki internet dışında pek sosyalleşme fırsatı bulamıyorlar. O halde belki de hızlı, yüzeysel sohbet eden (kısaltılmış mesajlaşma dili, *emoticon* kullanımı, *twit*'lerin 140 karakterle sınırlı olması) sanal bir kendiliğin gelişimi, şeffaflık ile mutlak sessizlik arasındaki bir uzlaşıdır. Şifreli konuşma insanları temas halinde tutar ama yakın kılmaz; kendiliğin mahremiyeti hakkında hiçbir şeyi açık etmeyiz –hatta bazıları uydurma isimler kullanır– ve ötekinin mahremiyetine pek girmeyiz.

Farklı davranmayı öğrenirken kendiliklerin biçimsel bir değişim geçirmesi şaşırtıcı değildir. İnsansı robotların olduğu geleceğimize hızlı bir bakış, iletişim derinliği değil, zihinsel sığlığın bir görüntüsünü vadediyor.

6 Bkz. Danah Boyd. *It's Complicated: The Social Life of Networked Teens.* New Haven, CT, Yale University Press, 2014. Bu kitap çağdaş gençliğin sosyal ağ kullanımı konusundaki pek çok mitini anlamak açısından paha biçilmez bir kaynak.

# 8
# Yeni Düşünce Biçimleri

Erken 21. yüzyıl ruhsal değerlerinin nasıl daha az dolaysız deneyimlere ve daha çok bilgi devriminin doğurduğu dolaylı algılara dayandığını inceledik. Çağdaş kendilikler gerçek dünyadaki etkileşimlerden birkaç adım ötede yaşıyor, aracısız olanın anksiyetesinden uzaklaşarak güvenilir, konforlu ve teskin edici bir ortam sunan teknolojiye sığınıyor.

Yüzyıl önce son derece yaygın olan modernizme bağlılığın aksine şimdi rafine bir kopmaya şahit oluyoruz. Sanatçıların, şairlerin ve aydınların hoş bir biçimde ve gereğince, zihinlerini keskinleştirmek için birbirleriyle çatıştığı erken 20. yüzyıldaki kent yaşamının telaşı yerine –Paris, Berlin, Prag ve New York'ta– 21. yüzyıldaki muadilleri, kuşatılmış bölgelere çekildiler. Muhalif fikirleri öven dergilerin çoğu sırra kadem bastı, entelektüel keşfin cazibe merkezleri olan kafeler koşucuların mola yeri oldu, yeni fikirlerin ihtişamının yerini "rahatlamaya" adanmış bir nesil aldı.

Tartışma yerine bu çağın mekanizmasının bir parçası olarak aktarıma sahibiz ve rolümüze teslim oluyoruz.

Ruhsal ya da çevresel kuşatılmış bölgelere geçiş en azından kısmen yaşamın adeta bunaltıcı hızını yavaşlatma girişimi olarak anlaşılabilir. Ama inzivaya çekilmek mümkün değil, çünkü zamansallığı ve mekânsallığı öyle değiştirdik ki artık hiç kimse inzivada yaşayamaz.

21. yüzyılın temposu bir yere sığınmaya engel oluyor. DeLillo, *Cosmopolis*'te[1] şöyle yazar: "Esas mesele hız. Bilgi akışına salt bir gösteri olarak, ya da kutsallaştırılan, olağan olarak okunamayan bir bilgi olarak şahit olmuyoruz" (80). Bu kadar hızlı ilerleyen olaylar zincirinde insan nasıl rahatlayabilir? Ve Batı'da geleneksel olarak büyük önem taşıyan, bir zamanlar edebiyat ya da müzikle, dinsel

1 Don DeLillo. *Cosmopolis*. New York, Scribner, 2003.

veya akademik uğraşlarla zaman geçirerek aranan o özel mekânları nereden bulacağız?

Simon Head, parlak ama rahatsız edici *Mindless: Why Smarter Machines Are Making Dumber Humans*[2] [Akılsız: Neden Akıllı Makineler İnsanları Aptallaştırıyor] isimli çalışmasında "bilgisayarlı iş sistemlerinin" (CBS) "yönetilen" dünyanın neredeyse her alanında çalışanlar üzerindeki yaygın etkisinin izlerini sürdü ve inceledi. CBS'ler çalışanları gün boyunca devam eden dakika dakika talimatlarla verimlilik oranlarını artırmaya programlarken bireysel muhakemenin yerini sistematik olarak insanlara nasıl davranacaklarını ve ne söylemeleri gerektiğini söyleyen rehberler aldı.

Head şöyle yazar: "Süreçlerin yürütülmesinde hız ihtiyacı hiç durmadan vurgulanır" (25); "Sürecin söz konusu kusursuzlaştırılmasında insan unsuru tamamen eksiktir" (26). DeLillo şöyle yazar: "Serbest toplumlarda insanlar devletin patolojisinden korkmak zorunda değildir. Üzerinde hiçbir nihai otoritemiz olmayan düşünce makineleri sayesinde kendi cinnetimizi, kendi kitlesel havalelerimizi yaratıyoruz." (85)

Her zamanki zaman ve mekân meşguliyetlerimiz engellendiğinden bunun yerine bize bu "cesur yeni dünyanın" mekânlarında ve temposunda yol göstermeyi vadeden bilgi teknolojileri ve yapay zekâ akışlarına katılmaya davet ediliyoruz. Dolayısıyla 21. yüzyıl kendiliği –düşünce ve muhakeme pahasına hızı emreden– Hızlıağ (*Fastnet*)[3] dünyası diye isimlendirebileceğimiz bir biçimde programlandı. Head'in savına göre sistemler güçlenip yaygınlaştıkça insanlar "aptallaşıyor", çünkü insan düşüncesinin etkinliği yavaşlıyor. CBS'lerin ürettiği zihniyet halka hızlı, hazır ve önceden mevcut olan çözümler vadediyor.

Bu hızlı çözüm teminatı talebi ruh sağlığı dünyasında çalışanların dikkatini çekti. Sigorta şirketleri, sağlık koruma organizasyonları, ulusal sağlık hizmetleri ve diğer "tedarikçiler" onlarca yıl boyunca psikanalizin yaptığından daha kısa süreli psikoterapi biçimleri aradı. Psikanalistler bir ölçüde buna uyum sağladı, ama hızlı çözüme yönelik trendler, ruhsal yaşamın zorluklarının (bir

2 Simon Head. *Mindless: Why Smarter Machines Are Making Dumber Humans*. New York, Basic Books, 2014.

3 Hız, internet ve sosyal ağ kurma birleşiminin önemine işaret eden bir sözcük türetimi.

belirtinin biçimi, duygudurumlarının karmaşıklığı, kişinin geçmişinin ve kişiliğinin yarattığı meseleler) en iyi çaresinin endişe verici meselelerin etkilerini ortadan kaldıracak müdahaleler olduğu varsayımını destekliyordu.

Burada yeni bir aksiyomla karşı karşıya kalırız: Ruhsal yaşam sorununa çözüm, eylem rehberliği sağlayan bir programdır ve klinisyenler etkinliği kanıtlanmış tedavi biçimleri önermelidirler. Hasta, yaşamını iyileştirmesine yardımcı olan seanstan nasıl bir mesaj alacaktır? Analistin hangi yorumları işlemsel açıdan daha etkili olacaktır? Sigorta şirketleri bunu öğrenmek istiyor, ruh sağlığına yatırım yapan devletler bunu öğrenmek istiyor ve sorunları çözmek için telaşa kapılan hastalar bunu öğrenmeyi *umuyor* – üstelik bunu bir an önce öğrenmek istiyorlar.

Analistler pek çok analizanda bilinçdışı düşünmenin bilinmeyen veriminin değerinden bir uzaklaşma ve derhal hayata geçirilebilecek bilinen çarelerin değerine yönelme gözlemliyor. Bu tür işlemsel düşünce, etkisini derhal gösteren ilaçların yutulmasının bilişsel benzerlerini arar. Düşünce yerine eylem ifadeleri geliştirme eğilimini destekler.

Bu ruh halindeki analizan, bir yorumu bilinçdışı süreçlerle birbirine bağlanan bilinçli süreksizliklerinin kısmi bir etkisi olarak değil bağımsız bir ifade, kendiliğin davranışını değiştirmek için bir talimat olarak almaya meyilli olacaktır.

O halde işlemsellik[4] (*operationalism*) düşünce yerine eylem ifadeleri geliştirme eğilimidir. Klinik bir örnek:

> "Tamam, anladım. O zaman şimdi tek yapmam gereken..."[5]
> "Söylediklerimi kendini nasıl geliştirebileceğin konusunda bir dizi talimat gibi gördüğünü fark ettim."
> "Önemli olan da o değil mi?"
> "Öyle görünebilir ama sözlerimi hemen bir davranış değişikliği

4 "Eylem düşünce", Heinz Kohut'un benim işlemsellik terimini kullanış biçimimle bağlantı olan önemli bir düşüncesidir. Bkz. Heinz Kohut. *The Restoration of the Self.* New York, International Universities Press, 1977, s. 36-48. Ayrıca bkz. "düzenleyen kişilik" ("the organizing personality"), Lawrence Hedges. *Listening Perspectives in Psychotherapy içinde.* Northvale, NJ, Jason Aronson, 1983, s. 225-64.

5 Bu kitaptaki klinik örnekler İngiliz-Amerikalı analizanlardan alınmıştır. Dolayısıyla diğer kültürlerden analizanlar bu örneklere biraz şaşırabilir, bu durumda bunları kendi kültürlerinde görülen yeni ifade türleriyle ikame etmeyi arzu edebilirler.

planına dahil ettiğinde hiç durup da üzerinde gerçekten düşünüyor musun acaba?"

Eğer hasta analizin biçimsel yönünün bu yorumunu anlayabilirse o zaman ikincil boyutları tartışmak mümkün olabilir. Meseleleri düşünmeye hiç zamanı olmadığını, çünkü sorunlarına acil çözümler bulması gerektiğini hissediyor olabilir. Zihnin kontrol edilebilir olması için basmakalıp yapılanmaya ihtiyaç duyan sorunlu bir varlık olduğuna dair bilinçdışı bir düşlem mevcut olabilir.

Bu yeni faydacı iklimde, insan öznesinin ve insan düşüncesinin karmaşık süreçlerinin hâlâ insana bağlı olan programların başarıyla uygulanmasının önünde bir engel olduğunun ima edildiği mülayim bir nihilizmin doğuşuna şahitlik ediyoruz. İçsel dünyayı keşfetme ve bilinçdışı çatışmaları meydana çıkarmak için derin düşünmeyi kullanma süreci açıkça fazla yavaştır – bir engel bile sayılabilir. Problem çözümü çağı diye sunulan şey, insan boyutunu gitgide daha çok budayıp azaltmaya adanmıştır.

Bu değişiklikler insan düşüncesinde bir başka kolayca fark edilmeyen ama derin değişime yol açtı. Türümüz daima tüm egemen dünya görüşlerinin geçerliliğinden şüphe etmiştir, ama geçmişte bir şeye diğerinden daha fazla önem atfeden bir tür dikey (ya da hiyerarşik) kozmolojinin olduğu varsayılmıştır. Örneğin kişinin Tanrı inancı önem sıralamasında diyelim önümüzdeki hafta hava durumunun nasıl olacağına inançtan daha üst sıralarda yer alacaktır. İnançlarında ya da önceliklerinde haklı da olsalar haksız da olsalar insanlar binlerce yıl boyunca bu dikey anlam yapılarını inşa etmiştir.

Oysa 21. yüzyılda yeni bir tür düşüncenin doğduğunu görüyoruz: Yataycılık.[6] Yataycılık, tüm fikirleri eşit derecede geçerli kılan eşdeğerlik lehine tüm önceliklerin yok edilmesidir. Bir yataycılık örneği:

"Arkadaşına duyduğun hasetle kendini onun için vazgeçilmez kılarak baş ediyor gibi görünüyorsun."
"Ah... TABİİ! Tabii... Aynı zamanda bisiklete falan da çok biniyorum."

6 Yatay düşüncenin sınırı konusunda ilginç bir tartışma için bkz. George S. Klein. *Perception, Motives, and Personality*. New York, Alfred Knopf, 1970, s. 130-31.

Yataycılık hiyerarşik bir düzen tanımaz; tüm fikirler eşittir ve hiçbir şey aslında diğerinden daha önemli değildir. Aktarıcı kendilikler, Hızlıağ dünyasında bir iletişim nesnesinin anlamının önemiyle çoğu zaman ilgilenmeyecektir. Örneğin haber kanallarında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir dizi yangın ya da yaklaşan fırtınaya Ukrayna'daki bir devrim ya da Afrika'daki bir soykırımla aynı sürenin ayrıldığını görebiliriz. İnternet hepimizi her konuda bir uzmana dönüştürürken deneyimli gazetecilerin, bilim insanlarının ve yazarların fikirlerinin eski değeri kalmadı. Bu demokratikleşme bazı açılardan sağlıklı olsa da dezavantajı bilgisiz kişinin gayri ihtiyari teşvikidir.

Dikey düşünce yok edildiğinde ve yatay düşünce egemen olduğunda o zaman fark anlamsızlaşır. Nitekim ayrım, nesneleri değerlendirme ve birbirinden ayırt edebilme, ötekilikte gerilimden doğan bir yaratıcılık bulma kabiliyetine bağlıdır. Farklılık, ancak heterojenlik takdir edilirse değerli sayılacak karşıtlıklar üretir. Ama küreselleşme süreci küresel-kendilikleri, tekdüze varlıkları teşvik eder. Bu kurmaca –asla gerçeğe dönüşmeyebilir– homojenleştirilmiş insanlar için ruhsal bir uyuşturucu işlevi görür. Böylece işlemsellik ile yataycılığa *homojenleştirmeyi* ekleriz: Farklılığı ortadan kaldırıp birbirinden ayırt edilemez bir varlıklar dünyası kurma ihtiyacı. Homojenliğin bilinçdışı teşviki, farklı bakış açılarını düşünmeye ayrılan zamanı ve ondan doğan gerilimi azaltır. Bizi daha etkili, böylece daha verimli kılar.

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında modernizm homojenleştirilmiş yaşamı teşvik etmiş gibi görünebilir, ama insanların ve fikirlerin hızlı dolaşımı, ayrıca farklılıkların iç içe geçmiş uyumsuzluğu –romantizm, realizm, natüralizm ve imgecilikten hemen sonra– fikirlerin yakınsamasıyla sonuçlandı, bu da yaratıcıydı: İnsanlar farklı olmak için bir araya gelmişlerdi!

Avrupa başkentlerinde insanlar sadece bir fincan kahve için değil canlı tartışmalar için de kafelere gidiyordu. Günümüzün Starbucks dünyasında böyle değil.

Bu değişimin klinik dünyasındaki kanıtı, hastaların "direnç" yetisinin azalmasıdır. Psikanaliz hastalarında homojenleşme, farklı algılanma korkusu biçimini alır: "Ama herkes böyle düşünmüyor mu?" Hızlıağ diğerleriyle özdeşleşmeyi ve kaynaşmayı öyle kolay-

laştırıyor ki insanlar "aynı fikirde olacaklarını" varsayıyorlar. Aynı popüler kültürel deneyimlerini paylaşmaları, kolektif bir normun parçası olma duygusunu teşvik ediyor.

Bu da bizi bakış/manzara (*sight*) ile içgörü (*insight*) arasındaki farka getiriyor. Bazı gözlemciler bunu "gösteri"[7] çağı kabul ediyor – teknolojinin aracılık ettiği evrende görünüşe göre yaşamdan "manzaralar" bizi cezbeder. Ama gördüğümüz şeylerin anılarıyla görsel açısından aydınlanmış olsak da nispeten daha az "içgörümüz" var. İçgörü bilincin içsel dünyaya yönlendirilmesini ve yaşantımızın çeşitli anlamlarına duyulan merakı içerir.

Günümüzde Facebook'ta "*selfie*'ler" paylaşanlar "Beni gördüğünüzde ne görüyorsunuz?" diye soruyor. Ama "*selfie*'ler" aslında ne yazık ki öyle bir şey değil. Açığa vurdukları şey kendilik değil yabancılaştırılmış mahremiyetin yalnız bir eyleminde bir "öteki"dir. Sanki iyi dostlar arasındaymış gibi fotoğrafımızı biraz mesafeden çekeriz. 19. ve 20. yüzyıllarda *selfie*'lerin muadilleri öz inceleme çalışmalarıydı: Kendilikte neler olup bittiğinin idraki. Ben ile bana arasında özel bir sohbeti içeriyorlardı. İzlerini 16. yüzyıla dek sürebileceğimiz, içsel yaşamla aralıksız bir bağ silsilesiydi bu, bir dönüşümün parçasıydı ve bu dönüşüm olmadan psikanalizin keşfi mümkün olmayabilirdi.

Günümüzde çoğu analizan, sanki *selfie*'ler psikoterapinin bir özelliğiymiş gibi kendiliği ötekinin gözlerinden görmeye meyillidir. Bir hasta analistin yorumu sayesinde kendiliği kavramayı umar ve bunun analistin işlevi olduğunu varsayar. Analist "içgörü" isimli bir entelektüel emtia üretmekle yükümlüdür; hasta artık bir "tüketicidir".

Hasta, "Bunu birkaç hafta önce söylediğinizi hatırlıyorum" dediği zaman içgörü sandığı şeyin aslında öyle olmadığını farkına varmadan gösterir. Sadece analistin yorumuyla gerçekleşen "kendiliğe bir bakıştır" bu. Hatırlansa da bir anlamı yoktur ve muhtemelen kalıcı bir etkisi de olmayacaktır. Böylece psikoterapiler yeni bir güçlükle karşı karşıyadır: Kendilik, gözlemlenebilir nesneler evreninde sadece bir gösteri halini alır. Görmek belki inanmaktır, peki bilmek midir?

---

7 Guy Debord'un çalışması ve 20. yüzyıl ortalarının "durumcularından" başlayarak "gösteri" kavramı üzerine hatırı sayılır bir literatür mevcuttur.

İçgörüden kaçınmak için bakışın kullanımına bakışseverlik (*sightophile*) diyelim. Düşünmekten çok görmeyi cazip bulan kişi bir bakışseverdir.

Bakışseverliğin bir özelliği de kırılımlı düşüncedir (*refractive thinking*). Bir nesne kırılımlı düşünceyle karşılaştığında bu karşılaşma sonucunda doğan tüm düşünce dizileri anında özneden uzağa ve uzaya doğru püskürtülür. Kırılım düşünceyi nesnelere savurur, ama bu nesneler bellek yoluyla geri kazanılabilen düşünceler için bir hazne görevi değil düşünceyi saçacak oluklar görevi görür, böylece düşüncenin içerikleri kaybolacaktır. Kırılımlı düşünce bir iletişimin küçük bir özelliğini seçer ve vurgular, iletişimin özünü ortadan kaldırır. Böylece anlamı yok eder.

Bir analizana şöyle dedim:

> "Sanırım arkadaşınız için vazgeçilmez olmanız ona gizlice bağlanmanıza yardım ediyor."
> "Haklısınız. Ben vazgeçilmezim ve bu konuda dikkatli olsam iyi olur. Harika – çok teşekkürler."
> "Bu fikri o kadar hızlı kavradınız ki üzerinde düşünme fırsatımız olduğundan emin değilim."
> "Yani bence harika bir fikirdi. Benim... benim bunu düşünmem mi gerekiyordu?"[8]

Böylece psikanalist keşif yapan bir eşlikçiden bir bilgeye dönüştürülür, insan iyi bir otomobil tamircisine ya da bilgisayar uzmanına nasıl minnet duyarsa aşağı yukarı öyle takdir edilir. İçgörü yerine bakışımız var – gerçi analizle aydınlatılmış bir bakış; derin düşünmeye dayalı düşünce yerine kırılımlı düşüncemiz ve işlemsel zorunluluklarımız var; bir öznenin ruhsal ve yaşanmış geçmişine has, dikkatle inşa edilmiş anlam zirveleri yerine yatay düşünce nesneleri tarafından faal biçimde birleştirilmiş (ya da güncellenmiş) homojen bir varlığımız var.

DeLillo şöyle yazar: "Zaman artık kurumsal bir varlık olduğundan, serbest piyasa sistemine aittir. Şimdiki zamanı bulmak daha da zor. Denetimsiz piyasaların geleceğine ve devasa yatırım potansiyeline yer açmak için dünyadan emilip atılıyor. Gelecek talepkâr olmaya başladı." (79)

---

8 Elbette analizanın şaşkın cevabı bir direnç değil daha fazla analiz için bilinçdışı bir istektir. Dolayısıyla analizan kırılımcı, yataycı ve işlemsel olmasına rağmen aynı zamanda bilinçdışında analistin yorumuna açık haldedir.

Burada incelediğim yeni düşünce boyutları, var olmak ve ilişki kurmakla ilgili varsayımlarda yerleşik olan etkinlik biçimleri midir? Yoksa onları düşüncenin şimdiki zamandan emilip atılarak geleceğe atfedildiği, değişen bir dünyaya ara uyumlar olarak mı anlayabiliriz? Artık düşünmeyerek mi düşünüyoruz? 5. Bölüm'de tartışılan köleleştirilmiş kişilerin sözde aptallığına epey benzer bir biçimde, işlemselcilik, yataycılık, homojenleştirme, kırılım ve bakışseverlik, şaşırtıcı olanı denetim altında tutmak için benimsenen geçici uyarlanabilen hamleler olabilir.

Badiou, Jameson[9] ve diğerlerinin izinden giderek düşünceyi ve etkileşimi askıya almanın –bir tür ruhsal inziva–[10] öznenin yaklaşan intiharı mı (*subjecticide*) olduğunu merak etmek akla yatkın görünüyor. Heidegger'in "Neden hiçlik yerine varlık vardır?" sorusu ile Camus'nün "Neden intihar etmeyelim?" sorusu arasında on beş yıldan az zaman var. İçinde bulunduğumuz çağda görünüşe göre bir özne olmanın ıstırabını ortadan kaldırmamıza yardımcı olacak pek çok araca ve tutarlı bir "ben" yanılsamasını destekleyen düşünce bütünlüğüne sahibiz.

Belki de "birinci şahıs" olarak ilişki kurmak ve var olmak artık çok sorunlu geliyor. Öznenin bir yanılsama olduğuna dair postmodern eleştiri, muhtemelen öznenin intiharının ilk felsefi nesneleştirmesidir. Ama şimdi anlam üretmekten uzaklaşmak görünüşe göre kendilikleri farklı bir yönden yok ediyor: Onları failsiz bırakıyor, nesneler dünyasında nesne oluyorlar.

---

9 Fredric Jameson. *Postmodernism: Or the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham, NC, Duke University Press, 1991. Jameson'ın buradaki çağdaş kültür eleştirisi geç 20. yüzyıldaki tüm bu tür çalışmaların nirengi noktasıdır. Ben argümanlarının çoğuna –ve psikanaliz kuramına dair şahsi formülleştirmelerine– katılmasam da bu çalışma çok parlak ve entelektüel açıdan ilham verici. Öznenin ölümüne dair pek çok çalışma var, ama geç 20. yüzyıldan şu metin çok önemli: Alain Badiou. *Theory of the Subject*. Londra, Continuum, 2009 [1982]. Muhtemelen 21. yüzyılın başlıca kültürel psikanaliz eleştirisi şudur: Slavoj Žižek. *Living in the End Times*. Londra, Verso, 2010.

10 Bkz. John Steiner. *Psychic Retreats*. Londra, Routledge, 1993.

# 9
# Canlandırma

Son bölümde 21. yüzyılda gitgide daha çok göze çarpan bazı düşünce biçimlerinin nasıl küreselleşmiş dünyanın daha etkin bir kendilik talebinden kaynaklanmış olabileceğini gördük. Şimdi benlikte yaşanan değişiklikleri gözden geçirecek ve –bireysel düzeyde– bu değişiklikleri –burada daha yaratıcı düşünme yolları geliştirme modeli olarak görülen– terapi odasında nasıl ele alabileceğimizi tartışacağız.

Fiziksel eziyet gören kişiler onları tutsak edenlerin elinden kurtulduğunda konuşma ve konuşmaya çalışma biçimleri varoluş tarzlarından ödün verdiklerini gösterir. Uzun süreler baskı görenlerin de düşünce, konuşma ve ilişki kurma biçimlerinde değişimler görülebilir, ben de kümülatif baskının kanıtı olduğunu önerdiğim bir dizi zihinsel biçim tasvir ettim.

Yataycılık, hiyerarşik düşünceyi ortadan kaldırarak tüm zihinsel içerikleri eşit kılar. Hiçbir düşünce tek başına diğerlerinden daha değerli değildir.

Homojenleştirme, farkı yok ederek çeşitliliği kümeleşmiş olanda kaynaştırır. Bir fikri diğerinden ayırma çabaları başarısız olur.

İşlemsellik, (Kohut'tan alıntı yapmak gerekirse)[1] bir tür "eylem-düşüncedir" ve derin düşünme anında bir eylem planına dönüştürülür.

Kırılım da bir düşüncenin bütünlüğünü parçalayarak ve parçalarını anlamdan arındırılmış bir düşünce akrşı içinde dağıtarak derin düşüncenin yerini alır.

İçgörünün yerini bakış alır. Dilin yerine imgeleri koyan bir dünyada başlı başına doğrular olarak görsel deneyimler aranır.

1 Bkz. Heinz Kohut. *The Analysis of the Self*. New York, International Universities Press, 1971, s. 158. Daha sonraki kitabında bu düşünce biçiminin daha kapsamlı bir incelemesi bulunabilir: *The Restoration of the Self*. New York, International Universities Press, 1977, s. 36-48.

İmgelerin üretimi, aktarımı ve tüketimi çarpıcı bir hızla gerçekleştirilir: Bu düşünce biçimine bakışseverlik adını verdim.

İçgüdüler, duygulanımlar ya da hatıraların aksine bu düşünce örüntüleri ruhsal güçlere yanıt veren iç kaynaklı oluşumlar değildir; çağdaş kültürün teşvik ettiği ve benliğin uyumlar yaratacağı zihniyetlerdir. Dolayısıyla bir kendiliğin son derece derin şahsi psikodinamiğinin iç içe geçmiş, üst üste binen katmanları onlarda yoktur. Bireyin ruhsal yaşamının derinliklerinden kaynaklanmak yerine esas olarak sosyal psikolojide gelişmiş olsalar da sonunda zihnimizde kalıcı yapılara dönüşebilirler. Artık medeniyetin bedeli kendiliklere üstbenlikten çok, son derece ödün verilmiş düşünce biçimleri yoluyla içsel yetileri zayıflatan benliğin egemen olmasıdır.

Bastırılanın geri dönüşü –erken 20. yüzyıl psikanalizi için gerekli bir odak noktası– istenmeyen zihinsel *içeriklerin* kılık değiştirmiş bir anlatım yoluyla yeniden belirmesine işaret eder. Biz şimdi benim *baskılananın geri dönüşü* adını verdiğim bununla bağlantılı bir düşünceyi ele alıyoruz. Bu ifade, zihinsel içeriklere değil baskının sonucu olan yeni düşünce biçimlerine işaret eder: Kırılımlı anlık parıltının yerini derin düşünce alır; dilsel ifade anlaşılması zor, kısa sözlere dönüşür; tarihsel anlayış yerini konfabulasyona (masallamaya) bırakır.

Burada istenmeyen düşüncelerin geri dönüşü başka kelimelerle ifade edilerek gerçekleşir; düşünce kılık değiştirmiş bir anlatım yoluyla hoş görülebilir bir biçimde sunulur (en azından bilinç açısından). Algı, düşünme ve iletişim, düşüncenin düşük nitelikli yapıları olarak gelir.

Her iki tür geri dönüş de uzaklaştırılanın değiştirilmesini içerir.

Her ikisi de ruhsal acıya karşı karmaşık savunmalar içerir.

Her ikisi de insan arzularını tatmin etmeyi amaçlar.

Baskılanan kendilik ödün verilmiş ifade biçimleri bulmalıdır, böylece baskı yeni bir tür varlık olarak belirir. Bastırılanı bilince geri döndürme dürtüsü ilginç belirtilere, rüyalara, dilsel formülasyonlara, hatta sanatsal yaratıcılığa yol açabilir, ama yoğun baskıdan mustarip bir kendilik, düşünce ve duygulanımlarında zayıflama sergileyecektir. Bu durum bir tür zihinsel intihar yani öznenin intiharı olarak anlaşılabilir: Sofistike algı ve derin düşünce türlerinin

ortadan kaldırılmasıyla kendiliğe yeni sosyal düzende bir benlik konumu sunar.

Yukarıda tasvir edilen beş uyumlayıcı biçim, daha etkin bir kendiliğe yol açar. Her düşünce tarzı zihinsel karmaşıklığı azaltır ve kendiliği içsel dünyalarımızın derinliklerine zaman ayırmak için fazla hızlı ve duygusuz hareket eden bir dünyayla daha başarıyla bütünleşmek üzere hazırlar.

Günümüz psikoloğunu bekleyen zorluklardan biri de bir özne olmaya ilgiyi nasıl canlandıracağıdır. Klinisyen baskıyı ve baskılananın geri dönüşünü analiz etmek için hangi araçları kullanabilir?

21. yüzyılın bazı çarpık düşünce biçimleri, serbest çağrışımı engelleyen belirsiz ya da soyut konuşmada dışa vurulabilir: "Sanırım geçen hafta sonu fena değildi"; "Dün gece partnerimle tartıştım, o nedenle bugün biraz canım sıkkın"; "Konferansta çok iyi vakit geçirmedim, biraz dikkatim dağıldı..."

Bu örneklerde bir –K[2] soyutlaması (–K, bilinebilir olanı silmeyi amaçlayan, çıkarılabilen düşüncedir) görüyoruz, boş düşünce biçimlerinin ifade edilmesiyle kendilik ruhsal gerçeklikle temastan arındırılıyor. Psikolog bu özetlerde ne anlatıldığını anlamlandırmaya başlamadan önce bunların soyutlandığı deneyimler hakkında *ayrıntılı* bilgi edinmelidir. Bunu yapmak için analizanı zihinsel olarak canlandırmalıdır; hastanın düşünceyi canlandırmak amacıyla yaşantıyı kullanıp kullanamadığını görmek amacıyla gündelik konuşmaya geri dönmek faydalı olabilir: "Konferansta iyi vakit geçirmediniz mi?" Ses tonunu değiştirerek sorulan soru genelde ayrıntı elde etmeye yarar.

Soyutlamanın savunmacı muğlaklaştırmasına son verilip ayrıntılar temin edildiğinde kişi farkında olmadan serbest çağrışım yapmaya başlar. Sadece günün olaylarını hatırına getirdiğini düşünebilir, ama konuştukça bilinçdışı mantığın yönettiği bir düşünceler zinciri üretir; görünür fikirleri örtük düşünceleri gün yüzüne çıkaran bir dizilimde sergilenir. Virginia Woolf'tan alıntı yaparsak, hasta "varoluşun şiirine"[3] girer.

---

2 Wilfred Bion'un düşünce kuramında K bilgiyi ve –K bilgiden eksiltilen ifadeleri temsil eder. Bir –K ifadesi kendiliğin bilgi haznesinden eksiltir.

3 Bkz. Virginia Woolf. *A Writer's Diary*. New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1982 [1953], s. 55.

Zamanla bu düşünce zincirleri psikanalizin ürettiği kanıta dönüşür ve hem terapist hem de hasta bunları dinleyecek bir "üçüncü kulak" geliştirir. Serbest çağrışım kendiliğin bilinçdışında dünyayı anlama yetisi için yeni dinleme, yoğunlaştırma ve yayma tarzları yaratır. Bu her zaman böyleydi ama günümüzün ödün verilmiş düşünce süreçleri çağında önemi daha da kritiktir.

Hasta ayrıntıları anlatıp terapist düşünce örüntülerini bir araya getirdikçe bilinçli kendilik ile bilinçdışı varlık arasında hayati bir öznellik içi (*intrasubjective*) nesne ilişkisi kurulur. Böylece bir öznelliklerarası (*intersubjective*) dinamik, öznellik içi ikizini besler; yavaşça dönüşür ve *dinamik bilinçlilik* –bilinçdışı düşünceyi yaratıcı beceriyle takdir eden, alan ve kullanan bilinçlilik– diyebileceğimiz bir şey gelişir.

Bu farkına varmanın ruhsal değeri derindir ve kavramsallaştırması kendiliğin özne olmanın ne olduğunu kavramasıdır: Bilinçli bir varlık olarak orada olmak, sürekli ve aralıksız bir halde kişinin kendi tarzına özgü bilinçdışı meraklarının etkisinde olmak. Bir psikanalizde konuşma nedenimiz kendilikten haber almaktır.

Geç 20. yüzyılda dilin ölümüne (*linguisticide*) tanık olunduğu belirtilir, böylece ortak duyguların işaret sistemlerinin, basmakalıp sözlerin, klişelerin vs. yolu açılmıştır. Bu yatıştırıcı konuşma çağında dilin daha sofistike kullanımlarını yeniden bulmak, içe bakış görevlerine dönen kendiliği güçlendirmektir. Dilin *hazzını* keşfetmek ya da yeniden keşfetmek önemli bir duygusal deneyimdir; sözlü ifade daha zayıf düşünce biçimlerinin ya da konuşmaya duyulan ilgi kaybının gömdüğü, engellediği ya da ödün verdiği boğulmuş duygulanımları ve duyguları serbest bırakır.

Kişinin düşüncelerinin ayrıntılarını bir analiste tasvir etmesiyle psikolojik gün kalıntıları aylar ve yıllar boyunca tespit edilir: Freud'un "yüksek ruhsal değerde" olduğunu söylediği o anlara erişim sağlayan günlük raporlar ve çağrışımlar. Bu etkinliğin kendisi rüyalar üretir, çünkü analitik ilişki –bu ilişkiye *Freudyen çift*[4] adını

4 "Freudyen çift", serbest çağrışım yapan (ya da serbestçe konuşan) analizan ile derin düşünce halinde (Freud bu duruma "tarafsızca askıya alınmış dikkat" diyordu) "serbestçe dinleyen" psikanalist arasındaki işbirliğine işaret eder. Freudyen çift kavramının açık bir tasviri için bkz. Sarah Nettleton. *The Metapsychology of Christopher Bollas: An Introduction*. Londra, Routledge, 2016, s. 74-82.

verdim– bu rüyaları almak için oradadır. Serbest çağrışım merak uyandırır. Daha önce bireysel anlam arayışına pek ilgi duyulmazken artık kendilik hem bilinç hem de bilinçdışında son derece önemli ifadeler üretiyor, Freud'un tabiriyle "fikirler deposuna" katkıda bulunuyordur.

Fakat bugünlerde 20. yüzyıldaki serbest çağrışım kullanımının, son derece merak uyandıran bir tersine dönüşünü görüyoruz. O dönem kişiler gündelik yaşantılarında ruhsal ivme derleyen, rüyada görülmeyi talep eden deneyimler yaratan nesnelerle karşılaşıyordu – günün anlamlarının yayılması için düğümsel kavşaklar. Anlaşılan artık normopatik evrenin ruhsal açıdan kesat diyarlarına çekilmek, kendiliği yaşantının öneminden koruyor. İnsanlar hâlâ rüya görüyor, ama analizde rüyayı önceki günün canlı olaylarına bağlama çabaları genelde başarısız oluyor. Bu ruhsal yoğunluk anları, onları almamak üzere savunmaya geçtiği için onlardan anlam zirveleri oluşturamayan bir kendilik tarafından kaydedilmiyor.

Görünüşe göre 21. yüzyılda ruhsal açıdan önemli gün kalıntısı pek kendiliğinden ortaya çıkmıyor, gerçek hayattaki olaylardan inşa edilmesi gerekiyordu. O zaman rüya üreten şey, seansta serbest çağrışımla yaratılan duygusal deneyimler ve aydınlanmalardır. Böylece, Freud rüyaları *önceki* günün ruhsal yoğunluklarının yansımaları olarak kavramsallaştırırken artık anlaşılan ruhsal önemi ileri, *ertesi* günün yaşantılarına aktarıyorlar, nesne dünyasını eksik olan bir zindelik ve anlamla canlandırıyorlar. Sonra rüya kendiliğe bir ilham olarak, insanın hayal gücünü sürdürmek için vazgeçilmez olan bir yaratıcılık eylemi olarak beliriyor.

# 10
# Küreselleşme Karşıtlığı

Medeniyetler daima zaman ve mekânda bir arada var olan ama paralel dünyalarda yaşayan gruplardan oluşagelmiştir. Dindarların manastır âlemleri, yaptıkları iş kendi benzerleri dışında herkese anlaşılmaz gelen bilim insanlarının darmadağınık odaları, dış politika bürokratlarının yoğun ve münzevi dünyası: Hâlâ toplum adını verdiğimiz şeyde birbirinin yanı sıra yaşayıp giden pek çok farklı yaşam biçimi vardır.

Küreselleşmenin sonuçlarından biri de yeni bir tür "yönetimin" yaratılmasıdır. Bu paralel dünya –büyük ölçüde– serveti, gücü ve nüfuzu olan, imparatorlukları üst düzey teknolojinin gitgide artan kullanımıyla işleten bireyler tarafından yönetilmektedir. Bu teknolojiler yeni bir sınıf işçinin, bilgi teknolojileri ve yapay zekâ uzmanlarının çalıştırılmasını ve el altında olmalarını talep eder. Bu uzmanlar bu yeni oligarşinin kullandığı ofisleri ve iletişim sistemlerini yöneten makineleri muhafaza eder, aynı zamanda daha da yeni sosyal örgütlenme biçimleri yaratarak rakipleri geride bırakmayı amaçlayan yeni teknoloji biçimleri icat etme sorumlulukları vardır.

Yeni oligarkların hepsi aynı nitelikte olmasa da –Warren Buffett ve Bill Gates, demokrasiyi savunan iyi niyetli hayırseverlerdir, ama Putin'in çoğu oligarkı öyle değildir– zenginler yaşamlarımızı algılayabileceğimizden çok daha fazla yönetir. Tasarruflarında çok sayıda çalışan vardır: Bilgi teknolojileri ve yapay zekâ çalışanlarına mali işlerinde yol göstermesi için ekonomik danışmanlar ve yatırım firmaları, fonlarla ilgilenmek için bankalar, imparatorluklarını geliştirmek için araştırma ve geliştirme ekipleri eşlik ederken diğerleri pazarlama ve halkla ilişkilerle kasayı daha da şişirir.

Bu yeni oligarşiler küreselleşmeyle uyum içindedir ve işin içindeki pek çok yapısal niteliği paylaştıklarından modern dünyanın karmaşası onları felce uğratmaz. Tam aksine bu modern dünyayı yönlendirir, toplumumuzu düzenlemenin yeni yollarını icat eder

ve bu süreçte muazzam iktidar konumlarını tesis ederler. Modern küreselleşmiş yaşamın karmaşıklığı çoğu kişinin idrakini aşmış durumda, nitekim 2016'da Brexit ve Trump'ın seçilmesiyle tepkinin açık işaretlerini de görüyoruz.

Geçmişe baktığımızda hiç kuşkusuz –erken 19. yüzyılda trenlerden telefona, ardından 20. yüzyılda hava yolculuğuna ve televizyona kadar– insanları çok şaşırtan teknolojik değişimler bulabiliriz. His olarak hayatın "olağan" akışına aykırı gelebilirler belki, ama yolculuk ve iletişimdeki bu devrimler hayatın zorunlu unsurları olarak dayatılmadı. İnsanlar trenle seyahat etmemeyi, telefon kullanmamayı ya da uçağa binmemeyi, TV izlememeyi tercih edebilir, ama yine de toplumun bir parçası olarak kalabilirdi.

O halde travma yaratan, değişimin şoku (Toffler'in "gelecek şoku")[1] değildir; "karanlık maddenin" bunaltıcı karmaşıklığıdır. Bilgisayarlarımızdaki devreleri yöneten kuantum mekaniğinin işleri gibi evrendeki karanlık madde de gözle görülmez, ama yerçekimi gibi, her şeyi bir arada tutan tutkaldır. Ve şimdi dünyamızı işleten bir karanlık madde türü var.

Küreselleşmenin karanlık maddesinin görünmezliği, dijital uygulama evreniyle özdeşleşemeyen pek çok kişi açısından ciddi zorluklar içerir. Her birimizin kendi küçük aktarıcı rolünü oynadığı karmaşık bir dünyada, anlaşılan pek çok kişi inzivaya çekildi.

Bu inzivalar ya küreselleşmeye karşı organize küçük grup muhalefeti ya da ona radikal alternatifler biçimini alabilir. "Sürdürülebilir yaşam" topluluklarında bunu görüyoruz, Batı'da genelde eğitimli ve imtiyazlılardan oluşan geniş bir kesime gitgide daha çekici gelen yeni sanayi devriminin bir tür *Ludist** reddi. Bazı küreselleşme inkârları 20. yüzyılın ortalarına kadar gider, dünyanın artan karmaşasının bazılarına çok zor gelmeye başladığının erken işaretleridir bunlar.

Dünya dinlerinin, özellikle de Hıristiyanlık ve İslam'ın faal etkisinin artışına bakarsak daha yalın bir hayat görüşüne çekilen insanları görürüz. Genelde "köktencilik" adı verilen şeye "karmaşıklık karşıtlığı" da denebilir. Toplum liderlerinin bin yıldır

1 Bkz. Alvin Toffler. *Future Shock*. New York, Bantam, 1990 [1970].

* Yeni teknolojilere ve çalışma biçimlerine karşı olan kişi. (ç. n.)

taptıkları Tanrı'yı terk etmesinden ötürü zaten kendilerini çaresiz hisseden insanlar bu kez bir ikamenin ortaya çıkışıyla karşı karşıya kalmıştı: Varlık sebebi seçkinlere hizmet etmek olan –ve gitgide güçlenen– piyasa güçleri. Modern dünyanın şaşkınlığı yüzünden kendi kabuğuna çekilen kişiler daha basit yaşam kuralları istiyordu, bazıları sıradan kadın ve erkeğe hitap eden bir Tanrı'ya coşkulu, ortak bir kullukta teselli bulmuştu.

Obama'nın başkanlığı başta kapsayıcılığa işaret ediyordu. Obama, başkentin yozlaştığını ve köklü bir değişime ihtiyacı olduğunu savunan Çay Partisi muhafazakârlarının Washington karşıtı söylemini paylaşıyordu. Obama'da bir umut gören Michigan ve Wisconsin gibi yerlerin çoğu 2016'da Trump'a –ve tamamen farklı bir siyasi gündeme– oy verdi. İkisi arasındaki politika farkıyla ilgilendiklerinden değil, Washington, DC aleyhine oy kullanmak istediklerinden yaptılar bunu. Trump'ın tabanında bazı aşırı sağcı bağnazlar olsa da pek çoğu öyle değildi. Hükümeti suçlamak kendi algıları ve hiç kuşkusuz kendi denetimleri dışındaki güçlerce yönetilmeye yönelik bir protestoydu.

Obama'nın iki döneminden ve 2008'deki çöküşten sekiz sene sonra halk Wall Street'teki bankacıların kovuşturulmadığını gördü; bunun yerine büyük parayla ve Amerikan orta sınıfı aleyhine işleyen kapitalist yayılmacılıkla bağlantılı küreselleşmenin güçlenmesine şahit oldular. Onlara güzel karısı ve kızlarıyla Beyaz Saray'da Doğu Hollywood misali ünlü üstüne ünlü ağırlayan yakışıklı, dinç bir başkan gösterdiler. Obama ne kadar ilham verici ve politikalarının çoğu ne kadar bilgiye dayalı olursa olsun 2016 itibarıyla sosyal yaşamı –en azından kırsal kesimdeki Amerikan orta sınıfının televizyon ekranlarından yansıdığı kadarıyla– seçkinci, imtiyazlı, kendini beğenmiş ve son derece ulaşılmaz görünüyordu.

2016-2017'de Batı'daki siyasi değişimler –Trump'ın zaferi, Brexit, Le Pen'in yükselişi– çokuluslu ve çeşitliydi. Hangi güçler dünyanın bu kadar çok yerinde sağa kaymaya neden olmuş olabilirdi?

Bu birbirinden çok farklı ülkelerin nüfusları tek bir zihniyette birleşmişti. İnsanlar çevrelerindeki dünyaya derinden yabancılaşmıştı ve isyankâr sağcılar göçmen karşıtı ve hükümet karşıtı olsalar da pek çok kişi sadece yetersiz ücretlerle artan geçim maliyetlerini karşılama mücadelesinden yorulmuştu. Halkların önemli bir ke-

siminin küreselleşme karşıtı ve milliyetçiliğe geri dönüş lehine oy kullandığı konusunda siyasi spektrumlarda fikir birliği vardı. Yer yer tehlikeli derecede basitleştirilmiş bir dünya görüşünün cazibesine kapılmış halde, karmaşıklığı protesto ediyorlardı.

Problemleri "devasa bir duvar" inşa ederek ya da Müslümanları ülkeden kovarak veya uluslararası problemler karşısında ulusal yalnızlığı ve askeri çözümleri teşvik ederek çözme vizyonuna başvurmakla toplum yeniden tanımlanabilir ve anlaşılabilirdi. Yaratılışçılığı benimsemek ve evrim kuramından uzaklaşmak, bilimlerin karmaşıklığından (ya da uzaklığından) yüz çevirmek olduğu kadar aynı zamanda kökenlerimize dair bir kurama inancın canlanmasıdır. Milyonlarca kişi bilimleri reddederek iklim değişikliğinin endişe verici heyulasından ve bilindik güç kaynaklarını tüketmeyi amaçlayan enerji politikalarının kafa karışıklığından yüz çevirebilirdi. Görünüşe göre dünyanın pek çok yönü gözlerinin önünde yok oluyordu. Karmaşıklıktan uzaklaşıp yeni bir sadeliğe doğru ilerlemek rahatlatıcıydı ve dünyanın her yerindeki benzer düşünen kişilerden oluşan, kenetlenmiş toplulukların bir parçası olduklarını gördüklerinde bu his daha da güçlendi. Ama yaşamın ve zihnin karmaşıklığını kabul etmeyi reddetmenin bir bedeli vardı.

Trump'ın Doğu ve Batı Kıyısı seçkinlerine son derece nahoş gelen niteliklerinin –tantanalı cinsiyetçilik gösterileri, ırkçılığı, kabalığı, şiddeti ve kinciliği– amacı, tüm siyaseten doğrucu "sahtekârların" aksine, son derece dürüst bir insanoğlu olduğu mesajını vermekti. Trump tüm günahkârları dahil edecek bir tür dirilişçi çabayla, kendiliğin kötü yönlerini kutlayarak Hıristiyanlığı en kötü niteliklerimizin bir kutlamasına çevirdi. "Yeni bir dürüstlük" biçiminde geldi bu: "Doğru söylemeyi ve doğrudan olduğu gibi bahsetmeyi birbirimize ve Tanrımıza borçluyuz. Bırakın bizi Tanrı yargılasın, ama onun dışında kalbimizin derinliklerinde olduğumuz kişiye sadık kalalım."

Destekçileri hiç kuşkusuz Trump'ın gerçek korkuları ve hüsranları bir tür hazla kötüye kullandığının farkında değildi, ama duygulanımın içinde onları kronik hayal kırıklığından çekip çıkaracak bir ruhsal esriklik biçiminde duygusal tepkiler bulmuşlardı. Obamalardan, eşcinsel evliliğinden, çevrecilerden, translardan ya da sadece onlarla aynı yerden gelmeyen hemen hemen herkesten

nefret etmek eğlenceliydi. Dünyanın kadim Hıristiyanlık çizgileri boyunca bölünebileceği anlamına geliyordu bu: İyi ile kötü arasında, İsa'nın orduları ile İblis'in orduları arasında.

İnsanlar kiliselerinde, kafe ve barlarında, topluluk yemeklerinde, panayırlarında, hasatlarında ve toplantılarında bir araya geldiğinde kendilerinin düzgün, Tanrı korkusu olan "iyi" insanlardan olduklarını görebiliyorlardı. Onların inançları doğru olmalıydı, ne de olsa görünen köy kılavuz istemezdi. Kendi gözlerinizle değerlendiremediğiniz bir dünyaya nasıl inanabilirdiniz? Sizi bütün ülkedeki benzer ruhlarla birleştirecek bir öfke patlaması için yerel radyoda Rush ya da Hannity'yi açabilirsiniz, yoksa neden *New York Times*'ta okuduğunuz ya da CNN'de gördüğünüz şeylere inanacak kadar aptal olasınız? Gazeteler ve haber kanalları sadece otoritelerin –"liberal seçkinlerin"– teşvik ettiği aynı eski yalanları yayıyordu. Medya sorunun bir parçasıydı. Ona güvenilemezdi. Kolektif nefret içindeki milyonlarca kişi duygusal tahliyenin hazlarının adeta huzur verdiğini keşfetmişti.

Hem nefret hem huzur mu?

Şaşkınlık çağında zihni istenmeyen karmaşıklıktan arındırmakta huzur vardı. İnananlar kendiliğin tinsel yaşamını tehdit eden istilacı bulaşanlardan arındırıldığından bir başka "yeniden doğuş" deneyimiydi bu. Almaya açık kavrayışın yeni kriteri "olgular" (kendilikleri perişan eden şey) değil duygular olacaktı. Eğer bir şey düşünmek size kendinizi iyi hissettiriyorsa, doğru olmalıydı; eğer fikirler size kendinizi kötü hissettiriyorsa kötüydüler ve bertaraf edilmeliydiler.

Ruhsal tahliye rastgele değildir; hedefli boşaltım için tasarlanmış tuvaletlere epey benzer biçimde bertaraf edilenleri alacak özel "nesneler" gerektirirler. Biri bilimin yozlaştırıcı beyanlarına ayrılabilir, bir başkası da federal hükümetin baskıcı düzenlemelerine. Düzenleyici gerekliliklerin bertaraf edilmesi, kanunsuzluk saadetini bile getirebilir.

Hiç kuşkusuz meşru eleştirileri de barındıran küreselleşme karşıtı hareket –bölgesel, etnik, dinsel ya da siyasi kuşatılmış bölgelere– yabancı düşmanı bir geri çekilmeyi desteklemek için kullanılmıştır. Bu hareket, Freud'un "ölüm dürtüsü" ile kastettiği şeye karşılık gelir: Kendiliğin, bilinmedik bir dünyadan münzevi

kendiliğin kuşatılmış bölgesine çekilmesi. Onun yanında yaşam dürtüsü vardır: Kendilikler meraklarını artırmalarına ve potansiyellerini yaratıcı yollarla aydınlatmalarına yardımcı olacak çok sayıda ve çeşitli nesneye yatırım yaparlar.

Küreselleşme tehlikelerle dolu olabilir ve kişinin kendi dünyası ötesindeki dünyalara yatırım hem sömürgeciliği hem de kapitalizmi desteklemiştir. Bazı açılardan kendilik için ölüm dürtüsü kadar tehlikeli değildir, ama göreceğimiz gibi küreselleşmiş dünya daha karmaşık ikilemler yaratmıştır.

# 11
# Demokratik Akıl

MÖ 5. yüzyılda Atina'da demokrasinin doğuşunu demokratik siyasetin doğuşuyla özdeşleştiriyoruz. Aslında bazıları demokratik sürecin izini çok daha eski avcı-toplayıcı topluluklara kadar sürmüştür, ama Solon Yunan topraklarında demokrasinin kuruluşuna öncülük ettiğinde önemli yeni siyasi yapılara örnekler verdi: Tüm özgür erkek vatandaşlara oy kullanma hakkı, bir makama gelme hakkı, iltimasla değil kurayla seçilme gibi. Ayrıca kişinin mecliste kendini ifade etme hakkı vardı ve bu durum yönetim sürecine mümkün olduğunca fazla bakış açısı dahil etme bilgeliğini yansıtıyordu.

Bu sistemin dezavantajları açıktı. Atina polisi, daha önce tartışıldığı gibi kadınların ve kölelerin demokrasinin bir parçası olmasını reddederek cinsiyet ve ırkın son derece önemli farklarının canlılığından mahrum kalmıştı – Batı'daki demokratik süreç kapsamında örnek oluşturacak önyargılar.

Demokrasi karmaşık ve zaman alıcıydı; savaş zamanlarında demokratik süreçten taviz verilir hatta süreç askıya alınırdı ve grubun tartışmaya açık, hatta alçakça hedeflerden kaynaklanabilecek muhalif görüşlerin gerilimine rağmen ayakta kalabilmesi gerekirdi. Ama alternatifler –tiranlık, oligarşi, monarşi– daha da kötü kabul ediliyordu. Dolayısıyla hem olduğu hem de olmadığı şeyler demokrasinin tarafındaydı.

Her özgür erkeğin düşündüğünü söyleme hakkı bazıları için son derece muhalif konumlara temsil alanı sağlanması demekti. Bu açık gerçeğin –ne düşünüyorsanız söyleyin, bir sonraki konuşmacının düşünceleri sizinkinin yerini alacak– pek çok açıdan bir psikanalizdeki konuşan kendiliğin deneyimiyle paralellikleri vardır. Çünkü analitik mekânda her ne kadar "ben" kendiliğin tüm görüşlerine hâkim olsa da aslında bu önemsiz bir konumdur. Bir zihinden geçen düşünceler çeşitli ve çelişkilidir, bazıları da

bilinçte taşınamayacak kadar kötüdür. Süreç, analistin tarafsızlık sözü üzerine kuruludur. Hiçbir fikrin ifade edilmesini önleyecek bir müdahalede bulunmayacaktır; tam aksine kendiliğin kolayca susturulabilecek daha ikincil fikirleri ifade edilmeye teşvik edilir. Analitik ilişki psikolojik bir demokrasi yaratır.

Analizanın bu özgürlüğü utanç verici, şoke edici ya da şaşırtıcı bulduğu anlar olacaktır, ama söz konusu özgürlük her kendiliğin –analistlerin "içsel dünya" adını verdiği yerde– barındırdığı karmaşık düşünceleri, bilincin zaman içinde keşfetmesine olanak tanır. Hepimizde ortak olan bu düşünce ve his evreni, genelde insan öznelerarasılığı dünyasında derin, karanlık bir sır olarak saklanır, ama bir psikanalizde ve bir demokraside kendilik ya da grup sansürsüz konuşmaya teşvik edilir. Atina yurttaşının da temsil edilme hakkı vardı. Meclise katılmak ve doğrudan bir parçası olmak için seçilmeyenler yine de görüşlerinin ifade edilmesini ve duyulmasını umabilirdi.

Yüzyıllarca, özellikle de 18. yüzyıldan sonra Avrupa'daki siyasetçiler demokrasinin olumlu ve olumsuz yanlarını ve nasıl –tamamen mi yoksa kısmen mi– kurumsallaştırılabileceğini tartışacaktı. Avrupalılar bunu yaparken belki de farkında olmadan hem bireysel aklın hem de grup aklının *temsili bir fail* olarak bir kuramını inşa ediyordu. Yönetim felsefesi, ruhsal bir ihtiyacı takip ediyor ve gerçekleştiriyordu.

Bu evrimde John Stuart Mill[1] çok önemli bir figürdü ve "modern aklın" Sokrates'in "güçlü diyalektiğine" (44) çok şey borçlu olduğunu düşünüyordu. Mill'in hürriyet (aslında demokratik süreç) vizyonu "düşünen insanlar" (8) adını verdiği kişilere bağlıydı. İnsanların neden "rasyonel fikirlere ve rasyonel davranışa" muktedir olduğunu merak ediyor ve bunun "insan aklının bir niteliği" olduğu sonucuna varıyordu: Düşünen kişi kendi düşüncelerini karşıt düşüncelere maruz bırakacak ötekilerle beraber olmak istiyordu.

> İnsan hatalarını tartışma ve deneyim yoluyla düzeltebilir. Yalnızca deneyimle değil. Tartışma da olmak zorundadır ki deneyimin nasıl yorumlanacağı gösterilebilsin. Yanlış görüşler ve uygulamalar za-

1 Bkz. John Stuart Mill. "On Liberty", *John Stuart Mill: On Liberty, Utilitarianism and Other Essays*. Oxford, Oxford University Press, 2015 [1859], s. 5-112. [*Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine*, çev. Cem Akaş, Can Yayınları, İstanbul, 2019.]

> man içinde yerlerini olgulara ve savunulara bırakır: Ancak olgular ve savunuların insan zihni üzerinde herhangi bir etkisi olabilmesi için, onun karşısına çıkarılması gerekir. (22 [16])

Burada düşünen kendiliğin konuşmaktan ve ötekiyle tartışmaya girmekten faydalandığına dair psikanalitik aksiyomun bir öngörüsünü görüyoruz. Mill şöyle devam eder:

> Çünkü söz konusu kişi, görüşleri ve davranışlarıyla ilgili eleştirilere zihnini açık tutmuştur. Çünkü ona karşı söylenebilecek her şeyi dinleme alışkanlığı vardır; eleştiriden haklı olduğu ölçüde yararlanma ve hatanın hata olduğunu hem kendine hem de bazı durumlarda başkalarına açıkça anlatma alışkanlığı vardır. Çünkü bir insanın bir konunun tamamını bilmeye yaklaşmasının tek yolunun, her türlü farklı görüşe sahip insanları dinlemek, her türden zihnin bu konuya bakış biçimlerinin tümünü incelemek olduğunu hissetmiştir. (22 [16-17])

Dinleyen hatibin (Cicero'dan bahsediyor) görevlerini tartışırken "onun için makul konumun muhakemenin askıya alınması" olacağını belirtir. Hatip "konuyla ilgili doğru bakışın karşılaşmak ve ortadan kaldırmak zorunda olduğu zorluğun tüm gücünü hissetmelidir; yoksa bu zorluğu karşılayan ve onu ortadan kaldıran doğruluk parçasına hiçbir zaman gerçekten sahip olamaz." (37). Mill, dinleyen kendiliğin ötekinin görüşünün bütün ağırlığına katlanması gerektiğini anlıyordu, sadece benzer bir görüngü –entelektüel nesneler– olarak değil, güçlü duygusal deneyimler olarak. Bu beyanat, tarafsız konumundan analizanın sözlerinde gömülü olan bilinçdışı doğruları anlamak için kendisini var gücüyle analizanın duygusal yaşamına vermesi gereken psikanalistin amentüsü de olabilirdi.

Mill'in dinleme konumu psikanalistinkine çarpıcı derecede benzese de onun müdahaleleri daha çok retoriktir: "Ona itiraz etmek ya da onunla muhakeme yapmak, onu ikna etmek veya ona yalvarmak için iyi nedenler var" (13). "Önyargılardan ya da boş inançlardan..." kaynaklanan sorunları tanır, "... genelde sosyal duygulanımlardır bunlar, bazen de antisosyal duygulanımlar, hasetleri ya da kıskançlıkları, kibirleri ya da tepeden bakmaları." Fakat bu tür hislerin, evrensel "şahsi çıkara" (10) uygun hareket etme ihtiyacının bir parçası olduğunu savunur. Şahsi çıkar doktrinine

günümüzde narsisistik savunma diyoruz: Kişi kendi fikirlerini diğerlerine yansıtır ve bu fikirlerin evrensel olduğunu varsayar. Diğer tüm görüşler düpedüz ters ya da yanlıştır. Mill şöyle yazar: "Onlara insan davranışının düzenlenmesi konusundaki fikirlerinde yol gösteren başlıca ilke, her bir kişinin zihnindeki herkesin kendisi gibi hareket etmesi gerektiği hissidir." (9)

Mill 1806'da doğdu ve 1873'te öldü; dolayısıyla ömrü 19. yüzyılın çoğunu kapsar. Düşünen kişi hakkındaki makaleleri bir demokrasinin nasıl işlediğini anlama konusunda ileriye doğru atılmış önemli bir adımdı.

Demokrasi üzerine en önemli çağdaş çalışmanın –*Özgürlük Üzerine*– kaynağının Mill'in karısı Harriet Taylor Mill'le o ölmeden sadece bir yıl önce yaptığı konuşmalar olması hiç kuşkusuz tesadüf değildir. Çalışma Mill'in karısının görüşlerini somutlaştırır, zihnin açılıp Mill'in demokrasi görüşünde büyük önem taşıyan dinleme sürecini derinleştirmesine olanak tanıyan kadın ötekinin hayati varlığını sağlar. Mill daha sonra 1869'da *Kadınların Köleleştirilmesi*'ni yazdı, eser karısının açıkça son derece etkileyici olan görüşlerinin yanı sıra bu çalışmada iş birliği yaptığı kızı Helen Taylor'ın yorumlarını da içeriyordu. Mill ailesinin vizyonu, o zaman –sonunda kadınları demokrasi hakkındaki yazılara dahil etmişti– demokrasi, özgür erkek yurttaşların yetki alanı olarak kurulduktan yaklaşık iki bin yıl sonra Mill'in kuramını derin ve etkileyici bir biçimde sergiliyordu.

Psikanalist Wilfred Bion, 1897'de doğdu ve 1979'da öldü, Mill gibi o da kendi yüzyılının temsilcisi gibi görülebilir. Büyük Savaş'ta bir tank şoförü olarak Bion, Mill'in insan yıkıcılığının derinliğini hesaba katmayan demokrasi olasılığı görüşüne meydan okuyan bir çatışmanın barbarlığına tanık oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra psikiyatri ve psikanaliz eğitimi aldı, bir dizi yayında, özellikle de *Experiences in Groups*'ta [Gruplardaki Deneyimler, 1961] anlatılan gruplarla çalışması sayesinde psikanalitik kuramda ve uygulamada devrim yaptı.

Mill'in değer verdiği nitelikler –bir demokraside katılımcıların özgürce konuşma ihtiyacı, başkalarının görüşlerinin kışkırtmasıyla güçlü hisler yaşayan, düşünen kişilerin değeri– kesinlikle Bion tarafından da paylaşılıyordu. Ama "sosyal psikoloji" deneylerinde

kendisini grup aklının içinde bulduğunda endişe verici bir keşif yaptı: Psikanalistler grup üyelerini kendi başlarına bırakıp yön göstermeyi reddederse üyeler yavaş yavaş ilkelleşecek ve zaman zaman son derece sıkıntılı hallere girecekti. Diğer bir deyişle, zihinler psikotik kaygılar ya da ilkel ihtiyaçlar tarafından kolayca devre dışı bırakılabiliyordu.

Mill ve diğerleri, demokrasinin nasıl katılanların zihinlerini yansıttığını gözlemlemişti ve esnek, düşünen kişiler gerektirdiğini ileri sürdüler. Bu hem bir zihin kuramı hem de zihinsel yaşam üzerine bir gözlem olarak demokrasi kavramına doğru atılmış önemli bir adımdı. Bana kalırsa Bion'un ve Londra'daki diğer grup psikanalistlerinin eserleri, demokrasinin zihnin nasıl çalıştığının kabulü olduğu önyargısını *fark etmişti*. Bu analistler, bir grubun bir demokrasi olduğunu ya da demokratik süreci temsil ettiğini açıkça belirtmeden 20. yüzyılın ikinci yarısında tam da bunu inceliyordu.

Bion'un biyografi yazarı Gérard Bléandonu[2] (kendisi de bir grup psikanalistiydi), Bion'un "lidersiz gruplar" kavramı üzerine yazdı: "Aslında komünal ilişkisel becerilere odaklanarak seçim sürecine demokratik bir ilke getiriyordu." (57) Bu ilke Bion'un yetkililerin seçiminin bireyin lidersiz bir gruptaki davranışlarına bağlı olması gerektiği inancında –böylece potansiyel olarak herkes aday olabilirdi– kendini gösteriyordu.

Rumen sosyal psikolog Zevedei Barbu, *Democracy and Dictatorship: Their Psychology and Patterns of Life*[3] [Demokrasi ve Diktatörlük: Psikolojileri ve Yaşam Örüntüleri] adlı eserinde –Aristoteles tarafından ileri sürülen– kadim bir geleneği izliyor, demokrasinin etkin olabilmek için doğru tarz vatandaşa gereksinim duyduğunu savunuyordu. Barbu, "demokratik zihniyetin" niteliklerini tartışırken bu zihniyetin "belirli bir ruh hali, yani herkes ya da büyük bir çoğunluk tarafından paylaşılan belirli deneyimler, tutumlar, önyargılar ve inançlar" (13) gerektirdiğini ileri sürdü.

2 Bkz. Gérard Bléandonu. Wilfred Bion: *His Life and Works 1897–1979*. Londra, Free Association Books, 1994.

3 Bkz. Zevedei Barbu. *Democracy and Dictatorship: Their Psychology and Patterns of Life*. Londra, Forgotten Books, 2015.

Adam Phillips,[4] 21. yüzyılın başında önemli bir makalede Bion'un gruplarının –ve analitik varsayımlara dayalı tüm grup süreçlerinin– hepimizi "eşit" –makalenin adı– kılma yollarını inceler. Phillips pek çok düşünce çizgisini izler, örneğin prensipte eşitlik hakkımız olsa da insanlar arasındaki farkların bazılarını diğerlerinden daha az eşit kılacağı gibi.

Phillips, psikanalizin bir tür demokrasi olduğunu –aslında "psikanalizin amacının... demokrasinin önkoşulu olabileceğini" (17)– savunur. Sonunda her kendiliğin içinde olan otorite biçimlerini, "anti-demokratik sesleri, itkileri ve karmaşık geçmişlerini" gözler önüne serecektir. Bu nosyon Freud'un bilinçdışının sansürü modelinden doğmuştur. Bir kişi her ne kadar serbest çağrışım yapmak istese ve bunun için çabalasa da zihnin bir parçası müdahale eder, söylenecek şeyi sansürler ve çarpıtır.

Fakat bu sansür var olsa da eğer analizan bir konuşma parçasından ötekine geçerek konuşmayı sürdürürse farkında olsa da olmasa da mutlaka bilinçdışı düşünce örüntülerini ifşa edecektir. Ama bilinçdışının anlatısını ifşa eden bu düşünce zincirleri tartışmasız değildir. Birkaç dakika, gün ya da hafta sonra kişi son derece farklı görüşler sergileyebilir. Walt Whitman, meşhur "Kendi Şarkım" şiirinde insanların ve fikirlerin serbest çağrışımındaki diyalektiği son derece iyi anlamıştı. Whitman şöyle yazar: "Kendimle çelişiyor muyum? N'apalım kendimle çelişiyorum; (Enginim ben, içimde çokluklar var.)"[5]

Serbest çağrışımlar, diğer her şeyin yanı sıra ne kadar çelişkilerle dolu olduğumuzu gösterir. Bir grup içinde bir kişinin diğerlerine iğrenç gelen fikirlerden bahsettiği pek söylenemez, ama bu durum bazı açılardan doğru olabilir. Nitekim yeterince uzun süre konuşan herkes farkında olmadan bir dizi görüşünü açığa vuracak, bunların bazıları da grup üyelerinin bilinçli zihnini rencide edecektir. Yeterince zaman verildiğinde (analitik yaklaşımın sağladığı şeylerden biri de budur), hayat hakkında "dedikodu" yaparken insanların aklının pek çok gizli yönünü açığa vuracak, kaygısız gevezeliklerinde ağızlarından bir şey kaçırdıklarını çoğu zaman fark etmeyeceklerdir.

4 Bkz. Adam Phillips. *Equals*. New York, Basic Books, 2002.

5 Bkz. Walt Whitman, "Song of Myself", Walt Whitman, *The Complete Poems*. Londra, Penguin, 2004, s. 123.

1970 başlarında Tavistock Kliniği'nde Bion gruplarının eğitimini alıyordum. O noktada Tavistock bir hareketin merkezi olmuştu: Bütün dünyadan çok sayıda klinisyen yeni bir tür psikanaliz yapmayı öğrenmek için orada eğitim alıyordu. "Tavi Grubu"nun benzersiz bir yorum yaklaşımı vardı: Grup üyelerinden herhangi birinin herhangi bir zamanda söylediği her şeyin öyle ya da böyle tüm grup üyelerini temsil ettiği kabul ediliyordu. Bu aksiyom basit bir etkileyici iddia ile gerçekleştiriliyordu.

Kurmaca (özet) örnek:

> Jim (gözyaşlarına boğulur): "Bob, sen beni anla diye uğraşıp durdum."
> Bob: "Çok aptal ve sabit fikirlisin; seninle konuşmanın hiçbir anlamı yok bence."
> Analist: "Grup nasıl devam edeceğinden emin değil. Biri kendisinin anlaşılmadığını hissediyorsa bunun sorumlusunu bulmak iyi olur."
> Jane: "Jim'in söylediklerini ben Bob'a asla söylemezdim sanırım."
> Analist: "Grup kendiliğin tüm farklı unsurlarını, özellikle de öfkeli ve üzgün olmakla ilgili olanları kapsamakta zorlanıyor."

Analist bu şekilde yorumlayarak, dile getirilen meselelerin devam eden temsilini kolaylaştırır: "Anlaşıldığımı düşünmüyorum", "İnsanlar dert etmeye değmeyecek kadar aptal", "Saldırgan tavırlara uyum sağlayamıyorum". Bu düşünceler bir grup duruşu olarak yeniden ifade edildiğinden hiç kimse hatalı olduğu için yalnız bırakılmaz ya da bir sonuca ulaşmak için mücadele etmek zorunda kalmaz. Jim, Bob'un öfkesinden rahatsız olabilir ama analistin müdahalesi Jim'in anlaşılmama hissinin olağan olduğunu, grubun tüm üyeleri tarafından paylaşıldığını gösteriyor. Böylece aşırı görünen ruh halleri bile üzerinde düşünülebilecek, katlanabilir fikirlere dönüştürülür.

Grup liderinin işlevlerinden biri de grup içindeki karmaşık durumlarda hâkimiyetini korumaktır (bunları örtbas ederek başından savmak değil). Bion bundan kapsananla ilişkili olarak kapsayanın işlevi olarak bahseder ve yorum eyleminin analistin "düşlemlemesinden" doğduğunu savunur. Bu yanıltıcı derecede basit formülasyon analistin bilinçdışı kapasitesine dayanan bir tür analitik dinlemeyi vurgulayan yeni teknik olasılıklarına yol açmıştır.

Ben kendi adıma Bion'un metodolojisinde, işleyen demokrasinin çarpıcı bir idrakini buldum. Herhangi bir bireysel konuşmacının

bütün grup adına konuşması fikri bir aydınlanmaydı. Elbette bu kuram odada söylenen bir şeyin tam orada ve o andaki grup üyelerini temsil ettiğini varsaymıyordu; grubun her üyesinin bazı anlarda o tür hisler duyabileceği anlamına geliyordu.

Grup analisti, demokratik müdahale varsayabileceğimiz bir müdahalede bulunduğunda –"Grup şöyle düşünüyor..."– süreci yavaşlatır, herhangi bir bireyin dürtüsel hareketin şiddetiyle harekete geçmesi ihtimalini azaltır. Jim, Bob'a başka durumlarda şiddetli bir karşılığa yol açabilecek bir saldırıda bulundu, ama söyledikleri herhangi bir grup üyesinin söyleyebileceği bir düşünce olarak yeniden ifade edildiğinde bu düşünce anında *demokratikleşti*. "Bu işte hep beraberiz."

Tavi Grupları'nda hem katılımcı hem de daha sonra lider olarak öğrendiğimiz şey, bir grubun *homo sapiens*'i oluşturan tüm unsurları içerdiği idi: Bizimle ilgili tüm iyi şeyler ve tüm kötü şeyler o odada gün yüzüne çıkacak ama hiç kimse parmakla gösterilmeyecekti. Aziz de yoktu günahkâr da.

Bion'un yaklaşımı D.W. Winnicott'ın "potansiyel alan" dediği şeyi yaratır. Grup, ifade edilmiş fikirden doğan her düşünceyi ifade etme ve değerlendirme fırsatına sahiptir – örneğimizde bu durum kırılgan olduğumuz düşüncesi ya da yalnız bırakılıp anlaşılmamakla ilgili öfke duymak olabilir. Ve grup üyeleri bu düşünce çizgilerinden birini seçtiğinde pek çok çeşitli ve çağrışıma dayalı ayrı kola ayrılacaktır. Zaman içinde Jim'in üzüntüsü ve Bob'un grup yaşamının karmaşıklığına karşı savunması sonucunda grubun bir araya getirdiği çağrışım kalıplarına dönüşeceklerdir.

Kişi böyle çalışırken demokratik sürecin terapötik etkisini keşfeder: Demokratikleşme ayrı duyguları ya da fikirleri, onları farklı geliştirecek, farklı bir bağlamda değerlendirecek ya da sunacak pek çok kişi aracılığıyla yayar. Nihai anlama başarısı, üyelerinin deneyimlediği tüm çatışmalı fikirleri ve hisleri dikkate alan bir ruhsal demokrasiye göre kendi aklını yavaş yavaş geliştiren grubun eseri olacaktır.

Bunu bir süreç olarak son derece özgürleştirici buldum ve ilkelerinin pek çok açıdan psikanalizde bireylerle çalışırken uygulanabileceğini düşündüm. Örneğin kişiliğin toksik yönlerini ya da rahatsız edici fikirleri tartışırken şöyle diyebilirim: "Bir yönün bana

kızgın ve söylediklerimi reddetmek istiyor ama başka yönlerinin o çok güçlü hislerle savaştığını da görüyorum."

Eminim burada ilk analitik gözetmenim Paula Heimann'dan da etkilenmiştim. Heimann, bir seanstaki belirli bir anla ilgili şunu sorardı: "Kim konuşuyor, kiminle, neyle ilgili ve neden şimdi?" Bu bana bir zihnin aynı anda pek çok konuşmacıyı barındırabileceğini, çeşitli ötekilerle her türlü şeyden konuşabileceğini gösterdi.

Bazen zihni demokratik bir meclise benzettiğim, belki İngiliz Parlamentosu'nu ya da Amerikan Kongresi'ni geniş metaforlar olarak kullandığım oluyor. Kimsenin hiçbir zaman bu fikre karşı çıkmadığını fark ettim; sanki hepimiz bunun yerinde bir analoji olduğunu biliyor gibiydik. Bu metaforun uygunluğunun varoluşsal farkındalığı, benim için demokrasi kavramının içsel dünyamıza gruplar ve uluslar arasındaki çatışmalara olduğu gibi uygulanabileceği fikrini doğruluyordu.

Daha eski bir makalede hepimizin bir "temsil etme dürtüsü"[6] olduğunu savundum: Görüşlerimizi ifade etme itkisi. Bu dürtü, bebeğin ve yeni yürümeye başlayan bir çocuğun ifade ve daha sonra konuşma *jouissance*'ından (haz/zevk) doğar. Bu dürtüyü kendiliğin tarzının ifadesi için çok önemli, demokrasinin arkasındaki gücün ruhsal temeli olarak görebiliriz; yüzyıllar boyunca nesilden nesle aktarıldığı için değil, özgürce konuşma ihtiyacının içkin bir niteliği olarak hepimizde var olduğu için vuku bulan bir şey olarak.

Bu durumun –Kuzey Afrika ya da Ortadoğu'daki– bazı ülkelerin bir gün demokrasi olup olamayacağı konusuyla ilgisi vardır. Arap Baharı'nda halkın kendiliğinden demokratik ilkeye uygun gruplar kurduğunu görmek çarpıcıydı, çünkü demokrasi hiçbir zaman siyasi çevrelerinin bir parçası olmamıştı. Ama bu ilkenin tabiatımız gereği, psikolojik açıdan bize aşina geldiğini kabul edersek o zaman hiç bu tür yönetim deneyimi olmayanların bile bir tür demokratik süreci tercih etmesi şaşırtıcı olmaz.

Dolayısıyla demokratik yönetimden ne talep edildiğini düşündüğümüzde sadece bir zihniyeti değil aynı zamanda aklın kendisini kavramsallaştırırız. Demokrasinin farklı boyutları –açık bir ak-

6 Bkz. Christopher Bollas. *The Evocative Object World.* Londra, Routledge, 2010. [*Çağrışımlı Nesne Dünyası.* çev. Şahika Tokel. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2025.]

lın zihinsel özelliği ve herkesin paylaştığı yönetimin siyasi ifadesi olarak– birbirini pekiştirir. Fukuyama'nın[7] belirttiği gibi: "1970 ile 2010 arasında dünya genelindeki demokrasilerin sayısı aşağı yukarı 35'ten 120'ye çıktı, bu oran dünyadaki ülkelerin yaklaşık yüzde 60'ına denk gelir" (399). Fukuyama kendisine bunun nedenini sorduğunda önce "demokrasinin, demokrasinin temelindeki fikrin gücü neticesinde egemen olduğuna" (400) inanan düşünce okulundan alıntı yapar, sonra bu geleneği Hegel'e ve "insan akılcılığının içsel mantığının işleyişinin" (400) doğal olarak demokratik zihniyete götüreceği görüşüne bağlar.

Bana kalırsa demokrasinin insan aklının mantığını izlediği fikri yanlıştır. Nitekim, mantıklı kendilik başta daha çok zihinsel kaos olarak tasvir edilebilecek, rekabet halindeki pek çok fikrin *içsel* demokrasisinden yavaş yavaş doğar.

Nihayet –"Akıl Çağı" itibarıyla– insanlar aklın bazen tutarsız olan kakofonisi fikrine daha çok aşina oldu ve biraz mesafeli bir içsel bakış açısından anlamsız görünen şeyin gizli mantıksal özelliklerinin izini sürmeye başladılar. Freud, bilinçdışının kaosunda "düşünce kümeleri" fikirlerinin var olduğunu, bunların bir arada gruplandığında tutarlı görüşlerin temelini oluşturduğunu savunuyordu. Zamanla bu bilinçdışı anlam kümeleri nesneleştirilebilecek ya da bilinçli kılınabilecek içsel güç alanları olarak hareket ediyordu (Antik Yunanlar aklı, içinden gücün rüzgâr gibi geçtiği bir arena gibi görüyordu). "Serbest çağrışım" tekniği, tutarsız görünen ve kesintili bir düşünceler dizisinin altta yatan, kendine has bir mantıkla yönetilen latent (örtük) içerikleri açığa vurduğunu gösteriyordu. Bilinçdışı düşüncenin bu dallanıp budaklanan ağı hakkında konuşmak, onu iletmek ve anlamak için dinamik bilinç gerekiyordu.

Freud'un kuramının gösterdiği gibi bilinçdışı kendiliğin tabiatı demokratik olsa da bu ruh hali diğer kendilik ya da grup yönetimini akla getiren güçlü hisler tarafından kolayca uzlaştırılabilir. Bunların arasında bir kişinin kişiliğinden doğan büyük güce dayalı bir karar aldığı anki totaliter konum, bir grup kişinin bir yönetim zihniyeti

7 Bkz. Francis Fukuyama. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. New York, Farrar, Straus & Giroux, 2014.

oluşturduğu oligarşik konum ya da bir kişinin cömert bir dünya görüşünü benimsediği monarşik konum bulunur.

Hepimiz tıpkı kendi içsel demokratik süreçlerimizi bildiğimiz gibi totaliter, oligarşik ve monarşik eğilimlerimizi de biliriz. Olduğumuz kişinin bir parçasıdır bunlar. Bu zihniyetler dış dünyadan, nesilden nesle aktarılan metinlerden ya da Antik Çağ'ın yönetim yasalarından doğmamıştır; içsel dünyamızda mevcut olan yapılara dayanırlar. Ve her zaman seçebileceğimiz zihinsel ve psikolojik yollardır. Demokratik zihniyet memnuniyetle çok sayıda farklı fikri –Walt Whitman'dan alıntılarsak "demokratik manzaraları"– barındıracak, totaliter zihniyet de dar, katı bir dizi görüşü takip etmek için içsel demokrasinin farklı seslerini susturacaktır.

Yunanlar gibi demokratik süreci kullanan her grup bunun hızlı düşünmeye ya da derhal harekete geçmeye uygun bir zihniyet olmadığını keşfedecektir. ABD Anayasası'nı inşa edenler Amerikan demokrasisini kurarken bir denge ve denetim sistemi yarattıklarını anlıyorlardı. Meşakkatli bir süreçti ve böyle olmasını istemişlerdi. Daha o zamandan esas On Üç Koloni kadar çeşitli ve karmaşık olan bir ülkede halkın ekonomi, etnisite ve sınıfa dair pek çok çatışmalı meseleyi temsil etmesi gerekeceğini biliyorlardı. Ne ayak takımının idaresine girecek (Fransız Devrimi'nin olayları ortadayken 18. yüzyıl aklında yer etmiş bir korku) ne de monarşik bir sisteme geri dönecek bir idare kurmaları gerekiyordu.

Bazı paylaşılan değerlere rağmen Amerikan seçmenleri son derece çeşitli olmaya devam edecekti, oysa 21. yüzyılın başlarında bir ara her iki parti sıralarında ve ABD boyunca "hiçbir iş yapmayan Kongre" konusunda gitgide artan bir sabırsızlık mevcuttu. Geçen yüzyılın sonunda Senatörler ve Meclis Üyeleri bir araya geldi ve farklı temsilciler arasında iş birlikleri kuruldu, böylece pek çok konum ya da görüş uzlaşarak bir noktada buluştu. Kongre'deki çeşitli partiler diğer temsilcilerin neden o pozisyonları aldığını anlamaya çalıştı ve bu anlayışla, demokratik yollarla seçilmiş yurttaşlar olarak yasalar yaptılar.

Fakat 11 Eylül'den ve Irak Savaşı'ndan sonra, ayrıca küreselleşmenin ve iklim değişikliğinin (evet, bunlar tuhaf kardeşlerdir) çarpıcı ilerleme hızı karşısında dünyanın bütün keşmekeşi Batı dünyasının, özellikle de ABD yurttaşlarının omuzlarına çöküyor gibiydi. Önce El-Kaide, sonra da IŞİD (DAEŞ) Batı'yı dehşete

düşürmeyi başardı, Batı ise bu halkların neden silaha sarıldığını bile hemen unutmuştu. Panik hâkim olunca demokratik düşünce biçimine tahammülün yerini Amerika'nın kendini gerektiği gibi korumadığı korkusu aldı.

DAEŞ'in ortaya çıkış nedenleri karmaşık ve anlaşılırdı, ama Amerikalılar DAEŞ'in var olma sebebinin terör eylemleriyle bağlantısını kopardı. Çoğu kişi herhalde DAEŞ'tekilerin sadece Müslüman olmadığının farkındaydı; Irak işgalinin yerinden ettiği Sünni Araplardı onlar ve Şiilerin işgalin ardından onları koruyamamış olmasına öfkeliydiler. Fakat o sıralarda Amerika, Ortadoğu'daki çatışmalardan yaka silkmişti ve bu daha karmaşık faktörleri reddettiler. Daha da önemlisi genel olarak karmaşık düşünceleri reddetmeye başladılar. Grup ilişkileri bakış açısından resmin göze çarpmayan boyutları artık Kongre'de ya da Amerikan yurttaşlarının zihinlerinde temsil edilmiyordu ve demokrasinin her iki biçiminin –devletin ve zihnin demokrasileri– kırılganlığı, 2008'de ve 2012'de Afrika kökenli Obama'yı seçen bir ülkenin 2016'da Trump'ı seçebilmesinin ürkütücü gerçekliğinde kendisini gösteriyordu.

Farklı bakış açıları ve çok sayıda temsilci ve temsil tarzı olan bir demokrasi olarak zihin metaforu belki de Atinalıların amaçlarındaki bilinçdışı bir boyuta işaret eder. Demokrasinin kuruluşu içten başlayan bir psikolojik değişim sürecine dayanıyordu, ama Yunanlar bu değişimleri kurumsallaştıran bir düzenleyici yapı kurmayı başardılar, böylece polisin toplumsal biçimleri zihinsel temsil için özgürlük temin etti.

Daha önce tartışıldığı gibi, 21. yüzyılın teknolojik devrimleri, yeni endüstriyel dünyanın dokusu içinde geleneksel anlam biçimlerini koruma yetimizi tehdit ediyordu. Çoğu totaliter eğilimli, güçlü ama şaibeli kurumlar demokrasilere sızarak bu demokrasilerin temellerini zayıflattı; siyasi partiler ve seçilmiş temsilcilerse demokratik kapsayıcılık, tartışma ve uzlaşı görevleri üstlenmek yerine kutuplaşma politikası güttü. Kişilerin artık demokratik bir zihniyet sergilemeye meyilli olmaması pek de şaşırtıcı olmazdı.

Demokrasinin binlerce yıllık evrimi en büyük başarılarımızdan biri. Her ne kadar mevcudiyeti bir kişinin ya da ulusun duygusal durumuna bağlı olsa da demokratik süreç tüm insanlarda hatta en

totaliter kişide bile bir *potansiyel* olarak mevcuttur. Demokratik bir zihniyeti sürdürmeye yönelik kolektif ve bireysel kapasitemizi kaybediyor gibi göründüğümüzde bu zihniyetin doğru grup koşullarında geri döneceğini bilmek bizi teselli edebilir.

Sonraki bölümlerde içsel demokrasimizi tehdit eden güçlere geri döneceğiz.

# 12
# "Duyduğuma Göre..."

Friends and Neighbors Café, küçük Kuzey Dakota köyü Tolna'nın (nüfusu 157 kişi) merkezidir. California'dan yaklaşık 2.800 kilometre uzaktadır ve Rose Café'ye pek çok açıdan uzaktır.

Kafe, sabah saat 6 civarında açılır –biraz kahve için uğrayan müşteriler varsa daha da erken– ve saat 7 itibarıyla tıklım tıklım dolu olur. Çiftçiler ve köy sakinleri orada buluşur, tıpkı elli yıl önce ilkokul ya da lisede yaptıkları gibi. Ama artık ilgilenmeleri gereken bir aileleri var; bir de mahsuller, tarım makineleri ve köyün idamesi. Hayatta kalmak için mevsim zorluklarının üstesinden gelmeleri gerekir.

1990'ların ortalarında köyün aşağı yukarı 24 kilometre güneyinde bir çiftlik kurdum. Ahalinin çoğunun aileme nasıl hitap edeceğini öğrenmesi neredeyse on beş sene, bizimle konuşmaya başlamaları ise daha da uzun zaman aldı. Nelson Bölgesi'ndeki ilk "yabancılar" bizdik; yerliler birbirini çocukluktan beri tanıyordu, ebeveynleri ve büyük ebeveynlerinin tanışıklıkları da ta 19. yüzyıl sonlarına kadar uzanıyordu. Altmış yaşındaki kişilerin torunlarının çocuklarını görmesi olağandı.

Çiftlikte tek başıma kalırken genelde sabah saat altı civarında köye kahvaltıya gider, her zamanki yerime otururum. (Köy ahalisi, Yunan adalarının kıyılarında şezlong kovalayan Avrupalılara benzer biçimde genelde hep aynı masalarda yemek yer.) Garson kızlar mesafeli ama nazik, birkaç haftada bir çiftliğimde işlerin nasıl gittiğini sorarlar: Kır kurtları sürüsünü görmüş müyüm? Geyik hâlâ benim korumda mıydı? Çitlerimi budayacak birine ihtiyacım var mı? Yeni bir biçerdöver getiren adamlar, yeni ürün haberlerini ya da mahsulün nasıl gittiğini tartışır, av ya da balıkçılık hikâyeleri anlatırlar birbirlerine.

20 yıl boyunca Tolna'da kimsenin siyasetten bahsettiğini duymadım, çünkü buranın görünüşte Amerika'yla pek bir ilgisi yok.

(Avrupalı ziyaretçilere sık sık buranın pekâlâ Özbekistan da olabileceğini söylüyorum.) Ana yol çıplak ve boş, sanki köy bu ücra yerin amacını ilan edercesine ortasından devasa tarım araçları geçebilsin diye açık kalp ameliyatı olmuş gibi.

Yerliler gün sonunda –ekim ya da hasat zamanları dışında– Friends and Neighbors'ın yanındaki L&J's Bar'ı doldurur. Perşembeleri "biftek gecesi"; mekân tıklım tıklım dolu olur. Bazı günler saat beş civarı orada olur, yaklaşık bir saat kalırım. Ben vardığımda çoğu kişi gelmiş olur, iskemlelerin üzerinde sırtı kapıya dönük on beş kış, herkes sessizce önüne bakıyor, aşağı yukarı kırk dakika bira yudumluyor. Bir Dostlar Cemiyeti* toplantısını epey andırıyor. Arada sırada biri durup dururken ortaya bir şey söyler. Julie ya da Leyland orada değilse genelde kimse cevap vermez, oradalarsa konuşmacı, "Evet... onu bir kere daha söyler misin?" gibi bir şeyle ödüllendirilebilir.

2012 civarında L&J's duvara iki TV seti monte ederek barı güncelleştirdi. O zaman insanlar oturup ekranlara bakmaya başladı. TV'de *sitcom* ya da bilgi yarışmaları –favorilerden biri de Çarkıfelek'ti– sezonda da pazar günleri Vikings maçı olurdu. Hava durumu sorunlu olduğunda –bu duruma Dakota'da sık sık rastlanır– yerel haberler uzardı; onun dışında kimse doğru düzgün haber izlemezdi.

Ama birden 2015'te halk, önde gelen Cumhuriyetçinin büyüsüne kapıldı. Julie'ye Trump hakkında ne düşündüğünü sorduğumu hatırlıyorum – sanırım yirmi yılda ağzımdan çıkan ilk siyasi soruydu bu. Julie gülüp bilmediğini söyledi; gülünç derecede lakayt olduğunda anlaştık ve sohbet Orville'in bize o gün taze yumurta bulup bulamadığı ya da iki hafta aralıksız süren şiddetli yağışlardan sonra Stump Nehri'nin durumunun iyi olup olmadığı gibi daha ciddi meselelere döndü.

Kuzey Dakota kırsalındakilerin gazete okuyacak zamanları yok, zamanları olduğunda da okumamayı tercih ediyorlar. Devlet meselelerine, ulusal ya da uluslararası meselelere çok az ilgi duyuyorlar. Onun yerine Friends and Neighbors'ta kahvaltıda 140 sözlü karakterle yerel haberleri paylaşıyorlar:

---

* *Society of Friends*: Quaker'lar, 17. yüzyılda İngiltere'de George Fox tarafından kurulan bir Hıristiyanlık mezhebidir. (ç. n.)

Dan: "Alec'in çit sırasında bir sorun varmış diye duydum."
Sessizlik.
Chuck: "Ahırının yanındaki tel örgüler."
Sessizlik.
Barry: "Tel örgüler sorun olabilir."

Güvenilir bir sohbet bu; telgrafı andırıyor, duygusal açıdan ekonomik, haberler ağızdan ağıza onaylanıyor.

Ve ardından bir yükseliş anı:

"Çocuklar Carol'ın oraya gelmiş, drenaj hendeğine bakıyorlar diye duydum."
"Evet, o konuda bir planları var."
"Dün McVille'de bir büroya uğramışlar diye duydum."
"Evet... bir şeyler yazacak kâğıt arıyorlarmış, öyle duydum."

Bu "son dakika haberi" birkaç dakika içinde masalara yayıldı ve akşam olup L&J's'te buluştuklarında bütün köy neler olup bittiğinden haberdardı.

"İdare" (federal, eyalet ve mahalli) yıllardır Tolna'nın kuzeyinde akan, dolayısıyla topraklarına ve hassasiyetlerine –çiftçileri kızdırıp neredeyse şiddetli itiraza itecek kadar– tecavüz eden Güney Spirit Nehri'nin yönünü değiştirmeyi planlıyordu. Onlar genelde siyasi eyleme yatkın olmayan kişiler –en azından Dakota'nın bu kısmında– ama yabaları ve tüfekleri kamyonlarının arkasına atıp köy dışına, Stump Nehri'nin doğu ucuna yöneldiklerinde "idareyi ele alacaklardı". Her şeye hazırlardı ve benim korkum işin çirkinleşebileceğiydi.

Yerel gazete küçük bir grup çiftçinin drenaj hendeğinde devlet görevlileriyle buluşmak için toplandığını yazdı; polisin gelişinin tek nedeni ise trafiği düzenlemekti. Aslında polis şiddet içeren bir çatışma[1] ihtimalini ortadan kaldırmak için oradaydı; ama belki de iki gerçeklik versiyonu arasındaki fark, basit bir işleri kontrol altında tutma anlaşmasının sonucuydu. Daha sonra L&J's'te, Julie, "Malum, ne olacağı belli olmaz" diyecekti.

Trump'ın yüz kızartıcı haber kaynağını kanıt gösterdiğini ilk duyduğumda –"Bilemem, ama duyduğuma göre..."– onun Dakotalı

1 *Bismarck Tribune* gayet ciddiyetle protestocuların, protestolarında "ölümüne ciddi" olduğunu yazmıştı. Bkz. "Tolna Coulee Project", Lauren Donovan, *Bismarck Tribune*, 17 Mayıs 2011.

dostlarımla aynı dili konuştuğunu fark ettim. Tarım toplulukları F&N ve L&J's'te ya da telefonda haberleri sözel olarak aktarma geleneğini kullanıyor ve bu geleneğe güveniyordu. Ani *yerel* son dakika haberleri Friends and Neighbours'ta, L&J's'te ya da telefonda aktarılmalıydı ve Trump New Yorklu olsa da onu daha çok bir TV ünlüsü olarak biliyorlardı. *The Apprentice* programını izlemek çok zevkliydi, özellikle de insanları kovduğunda. Sıkıcı ve öngörülebilir bir dünyada Trump değişik bir tipti; ahalinin bahsettiği, yerel konuşmalara dahil ettiği, böylece sonunda onlardan biri olan eğlenceli bir adamdı.

Radyoda Rush Limbaugh ya da Hannity'yi dinlemek sözlü aktarılan haberleri almak demekti ve bu tam bir taşra geleneğiydi. Bu adamların radyoda neden bağırdığını hep merak etmişimdir, sonra bir gün anladım ki muhtemelen bir çiftçinin traktörü ya da kamyoncunun dorsesinin gürültüsünü bastırabilmek için bağırıyorlardı. 2016 itibarıyla Dakotalılar sürekli Trump'ı düşünüyordu, sanki gizli bir siyasi uykudan uyanmışlardı. Trump'ın siyaset konusundaki cehaleti, hayatlarında hiç siyasetle ilgilenmemiş bu kişilerle kusursuz bir uyum yakalamış gibiydi. Ohio ve Michigan'ın imalat dünyasından çok uzak, Batı Virginia ve Pennsylvania'nın kömür madenlerinden ya da uyuşturucu kartellerinin çoğalan nüfusuyla mücadele eden Güneybatı eyaletlerinden daha da uzak olan Dakota çiftçileri, Trump'ın temel siyasi mesajlarına, bu meselelerin hayatlarına neredeyse hiçbir etkisi olmasa bile tutkuyla sarılıyordu. Trump'ın ne söylediğinin bir önemi yoktu; uydurma saydığı bilgileri küçümsediğini vurgulayarak insanlara güven veriyordu. Dakotalıların okumaya vakitleri yoktu ama uzun uzun hikâyeleri art arda dinlemeye bayılıyorlardı, Trump'ın da adaylığına giden süreçte rakiplerini hikâyelerle birer birer katakulliye getirmesini takdir ediyorlardı.

Trump'ın cehaleti ve "alternatif gerçeklere", özellikle de sağcı radyo şovlarının ve komplo teorisyenlerinin paylaştıklarına meyli, Amerikan Ortabatı'nın ve –aslında Doğu ve Batı Kıyıları ile kentsel bölgelerin dışında kalan– Amerika'nın çoğunun zengin sözlü geleneğiyle çok uyumluydu. Trump'ın strateji uzmanları seçim haritasına bakmış ve şu açık neticeye ulaşmıştı: Trump, bu seçimi kazanabilirdi.

Trump'ın Amerikası (aşağı yukarı nüfusun yüzde 40'ı) basılı medyanın aksine sözlü geleneğin bir başka özelliğini de takip eder: Gerçeklikle sınanmış, kanıta dayalı olgularla değil duygularla harekete geçer. Başkan Trump, Suriye konusunda U-dönüşü yapıp sonunda Esad'ın hava üssünü bombalamaya karar verdiğinde bunu yapma sebebi televizyonda gördüklerinden duygusal olarak etkilenmesiydi: Gazla zehirlenen küçük çocuklar ve bebekler – "masum bebeler, bebeler, küçücük bebeler."[2] Bu, "hislere dayalı" bir başkanlık olacaktı. Trump imtiyazın ulvi, duygusuz mekânında arkasına yaslanıp oturarak dünya meseleleri hakkında hüküm verecek biri değildi; elinde yabasıyla sizinle drenaj hendeğine gelecek kapı komşusuydu o. Silah arkadaşınızdı.

Sözlü gelenek, yazıya dayalı olsa da "Duyduğuma göre..." mantığını takip eden Twitter'da kolayca sürdürülür. Fark ve ayrımları reddederek insanları bir araya getirir, bazı konular etrafında birbirine sıkı sıkıya bağlı bir topluluk hissi oluşturur. Söz konusu ister genç kızlarımıza tecavüz eden Meksikalılar, doğacak bebeklerimizi öldüren kürtajcılar ya da Amerikan işlerini Çin'e yahut Meksika'ya yollayan yozlaşmış siyasetçiler olsun, o hislerin matrisini paylaşan topluluk daha da kenetlenir. Bu tür grup sürecinin tutkalı akıl değil duygudur.

Avrupa ve bütün dünyadaki diğer laf cambazlığı durumlarında olduğu gibi Trump'ın tabanı özünde demokrasi karşıtıdır. Hiç kuşkusuz kapsayıcıdır, üyelerini güçlü meseleler etrafında birleştirir, ama muhalefet ya da tartışmaya tahammül edemez; muhaliflerinden ancak nefret edebilir.

Elbette bu zihniyet sağcılara has değildir. Kendisini ihtiraslı, mantığa aykırı kanaatlerin ve hayali düşmanların etrafında inşa eden her harekette mevcuttur. Sıradaki bölümde bu grup süreci türüne, ayrıntılarına ve çıkarımlarına bakacağız.

2 Bkz. Luke Harding. "'It had a big impact on me'—story behind Trump's whirlwind missile response", *Guardian* (çevrimiçi), 7 Nisan 2017. www.the guardian.com/world/2017/apr/07/how-pictures-of-syrian-dead-babies-made-trump-do-unthinkable.

# 13
# Paranoya

Hepimiz paranoid olabiliriz.

"Can havliyle" bir durumun karmaşasından uzaklaşıp gerçekliğin daha basit bir halini seçebiliriz. Bu bize olayların daha nazik bir halini sunabilir; bazen çok sayıda anlamın fazlalıklarını bertaraf etmek hoşa gider – akıldaki istenmeyen göçmenler gibi. Ve hepimizin aklından şüpheli, yanlış ya da düpedüz delice hisler veya düşünceler geçtiğinden, sakinleşmek ve bu tür düşünceler üzerine tefekkür edip onları düzeltmek yerine belirli fikirleri diğer kişilere yansıtarak yükü boşaltmaya alışkınızdır.

Fakat genelde bir sorunu paranoid yansıtmayla çözdüğümüzde bunun farkında oluruz ve düşüncelerimizi ifade ettiysek bir düzeltinin ötesine geçip "mübalağa ettiğimiz" için özür dileyebiliriz, çünkü söylenmesi gerekenden fazlasını söylediğimizi biliriz. Yansıtma sürecinin resmen kabulüdür bu.

Ama eğer kendi "pisliğini" başkalarına yansıtmaya meyilli bir grubun parçasıysak mesele daha da karmaşıklaşır ve işleri tersine çevirmek pek kolay olmaz. Grup yansıtması düşünce süreçlerinden kolayca kaçar. Bu nedenle Bush ve Blair, Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları sakladığını ilan ettiğinde buna inandırılan Birleşik Krallık-ABD yönetimlerinin bir parçası adına konuşuyorlardı. Her siyasi partiden ve pek çok ülkeden çok sayıda lider ağırdan almaları için ısrar etti. Ama Blair ve Bush acımasızca ilerledi, Saddam Hüseyin ciddi bir tehdit oluşturduğundan değil, kendilerini ve meslektaşlarını öyle bir öfke galeyanına getirmişlerdi ki onu yok etme arzusu sağduyularına üstün gelmişti."Şok ve dehşet" ismiyle bilinen Bağdat saldırıları kimin kitle imha silahlarına sahip olduğunu gayet açıkça gösterecekti.

Peki Blair ve Bush bunun farkında mıydı? Muhtemelen hayır. Bunun dışında son derece makul sayılabilecek bu adamlar güç sarhoşu olmuş, böylece öz denetimleri devre dışı kalmış ve para-

noyanın hazzına teslim olmuşlardı: Kendi kötülüklerini başkalarına atmaya karşı koymak imkânsızdı.

ABD liderleri dünyanın en güçlü ülkesi olarak sürekli üstün askeri kapasitelerini ilan ediyorlar. Güç kimdeyse o haklıdır. Kendilerini "iyi adamlar" sayan Amerikalılar bunun, dünyanın geri kalanını boyun eğmediği takdirde muazzam bir askeri müdahaleyle tehdit eden tehditkâr bir zorbanın duruşu olduğunun pek farkında değil gibiler. Sorumluluğu elinde tutan o kadar çok kişinin –seçilmiş temsilciler, diplomatlar, savaşın maliyetini bilen askeri liderler– Hüseyin'in Amerikan pisliğinin yansıtılacağı bir kenef olabileceğini durup düşünmemiş olduğuna inanmak zor.

Belki de kendini idealleştirmenin uyuşturucusu bu bilgiyi köreltmeye yeterliydi. Kendisini insan haklarının standart bayrak taşıyıcısı ilan eden, dünyaya demokrasiyi yayan bir ulusun ahlak bekçiliğine şiddet dolu bir masumiyet eşlik ediyor, bu da bütün dünyada milyonlarca kişiye tepeden bakan, bazen de dehşet verici davranan bir ulusu bütün vicdan azabından arındırmaya yarıyor.

Yansıtmacı özdeşleşimin –kişi, bir parçasını bir başka kişiye ya da şeye yükler– anlaşılması güç olabilir ve bazen de biraz tercüme gerektirir.

Trump, Meksikalıları ülke dışında tutmak için "muazzam büyük bir duvar inşa edeceğini" haykırıyor. Amerikalıların işgalcilerden korktuğu bir dönemde –IŞİD, Suriye göçmenleri ve Amerikan işlerini ayartmaya çalışan, denizötesindeki herkes– günah keçisi bulmak, son derece karmaşık bir dizi korkuyu basitleştirir. Dolayısıyla Meksikalılar "istenmeyen kişilerin tümü" olarak tercüme edilebilir. Trump görünüşte (ve inanması güç biçimde) istenmeyeni dışarıda tutmak için fiziksel bir nesne yaratmaya niyetlenmişti. Daha önce tartışıldığı gibi belki de duvar Trump'ın karmaşık meseleleri değerlendirmeyi reddetmesini temsil ediyor.

İşin tuhafı zihinsel sınırlarını bir ulusu itinayla yönetebilmek için her başkanın değerlendirmesi gereken fikirlere kapatan bir adam olan Trump, kendi zihninin içerikleri konusunda ilginç bir biçimde açıksözlüdür.

Kişiliğini medyadan gizlemeye pek çalışmaz; zihinsel süreçleri Hillary Clinton ya da Barack Obama gibi daha sofistike meslektaşlarından çok daha görünürdür. Bunun bir nedeni de Trump'ın

yansıtmacı özdeşleşim yoluyla istenmeyenle baş etmeye çok alışkın olması olabilir. Yani kendisiyle ilgili bir şeyi açık ettiğinde hemen onu bir başkasına iter.

"Amerika'yı Yeniden Büyük Yapma" sözü verdiğinde bunu "*Kendimi* yeniden büyük yapma" olarak tercüme edebiliriz. Meksikalıları "tecavüzcü ve suçlu" diye tasvir ettiğinde bunu, "Kadınlara karşı cinsiyetçi saldırılarımdan ve şaibeli iş ilişkilerimden bunları Meksikalılara atfederek kurtulacağım" olarak yorumlayabiliriz. Basını "uydurma haber" yayımlamakla suçluyor, öte yandan kabul etmek istediği "doğruları" üretiyor, böylece bu tarafını gazetecilere yansıtıyor. Ve bu böyle sürüp gidiyor: Şaibeli e-posta işlerini açıklamayan "Hilekâr Hillary" vergilerini açıklamayan Trump'ı temsil ediyor; "onu içeri tıkın" sloganı, Trump ekibinin yasayı çiğnedikleri için hapisle karşı karşıya kalabilecek üyelerine bilinçdışı bir gönderme.

Bu adamın aslında ne düşündüğünü ya da onun aslında kim olduğunu kim biliyor? Bazı açılardan bunun bir önemi yok. Trump'ın "personası" –bize gösterdiği ve yargılanması gereken figür– sonsuz bir yansıtmacı özdeşleşim akışıyla meşguldür. Ne zaman bir kişiye ya da gruba saldırsa seçmen şunu sormalıdır: "Şimdi personasının hangi kısmını yansıtıyor ve neden?"

Bu tür paranoid işleyiş, demagogların [laf cambazlarının] psikolojisinin tipik bir örneğidir. Yunanlarda "demogog" terimi, güruh liderleri için kullanılıyordu. Bugünlerde mesele temsilleri son derece seçici olan ve karmaşık meselelere basit çözümler önerdiği için kitlelere cazip gelen, toplumun nabzını ölçüp ona göre bir siyasi söylem hazırlayan liderler için kullanılıyor. Böylece halkın hayal gücünün paranoid yönlerini yakalıyorlar, demagog onları güçlü hisleriyle bağ kurmaya teşvik ettikçe bu hayal gücü de güçleniyor.

Paranoya, anksiyetenin seyrini başarıyla tersine çevirir. Yolsuz ve düzenbaz, cinsiyetçi ve ırkçı olduğunun ortaya çıkmasından korkan Trump için paranoid tedavi, bu özellikleri yansıtabileceği vekiller bulmak, sonra da onları dava etmekti. Ve ABD *Başkanlık* seçimini kazanmak: Bundan daha iyi bir örtbas etme girişimi olabilir miydi? İster şaibeli mali anlaşmalar, ister saldırgan cinsel ilişkiler, ister beyaz olmayanlara, farklı cinsiyetlere ya da cinsel yönelimlere yönelik yaygın ve kalıtsal bir nefret olsun, bu tedavi

modeli türü başarısızlıklarının başkalarına aktarılabileceğini düşünen tüm yurttaşlar içindir. Trump'ın seçmenlerle "anlaşma sanatı", ona başkan olması için verilen oyların her kendiliğin işlediği tüm suçların temize çekildiği bir bedeldi (*quid pro quo*).

Hem Trump'ın en meşhur sözlü eyleminin –"Kovuldun!"– kendi meclis soruşturmasını haber veriyor olması şaşırtıcı olur muydu? Yansıtmacı özdeşleşimlerin akıbeti bir ölçüde "ne ekersen onu biçersin" deyişinde tasvir edilir. Ama bunu bilsek de Trump süreç konusunda sabırsızlanıyor gibi görünüyor, sanki psikolojinin yasaları, kendi bildiğini okumayı tercih edecek bir adamı rahatsız ediyormuş gibi, süreci daha da hızlandırıyor, kışkırtıyordu.
Peki Trump dinamiğinin Brexit'le ne bağlantısı olabilir?

İngiliz halkının Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı psikolojik bir bakış açısından anlaşılabilirdi. Çoğu kişi onlarca yıldır AB'nin Brüksel'deki bir siyasi seçkinler grubunun yetkisini temsil etmeye başladığını düşünüyordu, bu siyasi seçkinler üye ülkelere gündelik hayatın –hangi yiyecekleri yiyebilecekleri ve yiyemeyecekleri bile dahil olmak üzere– çok fazla yönünü dikte ediyor ve cezai bir "katma değer vergisi" uyguluyorlardı. Bu verginin orta sınıftan ortalama bir kişi açısından "değeri" en iyi ihtimalle pek azdı, en kötü ihtimalle de bir "dalavere"ye benziyordu. Kuzey Afrika, Ortadoğu ve diğer yerlerden kopup gelen göçmen dalgaları karşısında Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nden (UKIP) Nigel Farage gibi bir siyasi liderin işleri kaptıkları, toplum hissini yok ettikleri ve genel olarak geleneksel İngiliz yaşam kalitesini bozdukları için göçmenleri suçlaması son derece kolaydı.

Olayların bu yorumuyla teşvik edilen Brexit psikolojisi İngiliz zihinlerine girdi ve görece refahlarını bozdu. Çok geçmeden paranoid süreç iyice serpildi: Artık nefret etmek tatlı ve olağanüstü arındırıcıydı – kötü çerçöpten kurtuluş! Şaşırtıcı bir dünya siyah ve beyaza indirgenebilirdi (ya da beyazlara karşılık siyahlara ve kahverenginin tonlarına). Diğer bir deyişle Brexit kendiliğin dar görüşlü, kinci ve nefrete dayalı kısmından ayrılma oylamasıydı. Başarısız Tory hükümeti ve (onyıllardır olduğu gibi) iki yakasını bir araya getirmekte zorlanan düş kırıklığına uğramış halk, göçmenleri teröristlerle karıştırarak ve AB'nin açık sınır programının İngiliz işlerini çaldığını ileri sürerek günah keçilerini bulmuş-

tu. Kabahat, bu kibar adanın kıyılarından çok uzaktakilerdeydi. Şüphesiz.

Paranoid düşünce kısa vadede işe yarar çünkü insanları güçlü duygulanımlar etrafında birleştirir ve karmaşık fikirleri basitleştirerek tutarlı görünen, bu yüzden de doğru olduğu varsayılan sindirilebilir fikirler haline getirir. Yansıtma yoluyla kendilikleri istenmeyen kısımlarından arındırır, böylece içsel açıdan rahatsız edici olan –eziyet veren anksiyete, suçluluk ve depresyon üretebilecek– şey, bir pislik-ötekine atılır, ardından sifon çekilerek ortadan kaldırılır ya da yok edilir.

Örneğin Amerika, İran'ı "on yılın düşmanı" ödülüne aday gösterdiğinde hararetli Amerikan karşıtı söylemiyle görece zayıf bir askeri gücü seçmişti. Yabancı görünen –Amerika'ya benzeyen bir ulus olmadığına şüphe yok– ülke, açıkça bir jeopolitik terör politikası –yoksulların ordu versiyonu– güdüyordu. Amerika, İran'ı düşman belleyerek nesne olarak yabancı düşmanlığını, askeri güç zihniyetini ve yıkıcı etkinliklerini yansıtabileceği daha zayıf bir eş seçmişti. Artık pirüpak bir hisle hareket edebilir, başkaları pahasına Amerikan Rüyası'nı gerçekleştirebilirdi: Adeta kusursuz bir geri dönüşüm programı.

Yani Amerika'nın İran'a ihtiyacı vardı. Düşman eşi olmadan paranoid süreç işlemeyecek, o psikolojinin kenetleyici, kör edici gücü etkinleştirilemeyecekti. Nitekim bu durum Amerikalıları tehlikeli bir öz inceleme olasılığına maruz bırakacak, böylece Amerika'nın "güç kimdeyse o haklıdır" anlayışına dayalı dünya egemenliği, bazıları kendi ülkelerinden olmak üzere pek çok entelektüel meydan okumayla karşı karşıya kalacaktı. Dolayısıyla aralıksız yeni yedek düşman arayışı, hem Cumhuriyetçi hem de Demokratik Parti'de nefret etmenin münasip olduğu kötü adamlar bulabilmek için yeryüzünü tarayan şahinlerin doldurduğu askeri-sınai-psikolojik kompleksin bir parçası olmaya devam ediyor.

Paranoid hareket, ilginç biçimde uyumlanabilir bir zihinsel eylemdir. Durumun karmaşasından ve dış ötekilerin gerçekliğinden yoğunlaştırılmış bir öznellik içi ilişkiye geri çekilmedir. "Ben"in "bana" ile ilişkisi, kendiliği içine çeker: İç konuşmanın diyalojik tarzı. Ve kendilik kendisini ne kadar tecrit edilmiş ve ötekilere yabancılaşmış hissederse bu yoksun bırakma paranoid geri çekilmenin mantığını o kadar doğrular gibi görünür.

Paranoya güçlü bir tutkudur. Ebeveyniyle arası bir süreliğine bozulan küskün çocuk, görünüşte kendiliğin dünyayla ilişkisini kestiği, dışa kapalı bir ruh haline geri çekilecektir. Bu anlarda çocuk kendi haklılığından son derece emindir ve bir öznellik içi paranoid mahremiyet onu yatıştırır: Konuşan kendilik ile düşünen kendilik arasındaki eşsiz bir sevgi ilişkisi. "Bir sorun mu var tatlım?" diye soran anne, tutkulu ve isyankâr bir "hayır" ile karşı karşıya kalır.

Ergenlik çağı itibarıyla çoğumuz küskünlüğe son veririz. Ama kendimizi hiç hoşlanmadığımız bir durumda bulursak paranoid mahremiyete geri çekilme tekrar görülebilir. Kendiliğe bağlılık bir tür yürekten haykırış (*cri de coeur*) üretir: Bize saldırabilecek diğerleriyle mücadelenin gerektirdiği, sevilen bir nesneye verilen söz. Depresif ruh hallerinde olduğu gibi paranoid kendilik olumsuzdan *beslenir*, bir tür öznellik içi emzirmedir bu; karanlık düşüncelerin memesine yönelir ve sürekli onlardan beslenir.

Bu durum yoğunlaştırılmış nefret dolu hislerin dışarıdaki dünyaya yöneltilmesiyle birlikte iç dünyaya yardım etmesi için inşa edilen memeye yoğun bir sevgi içerir. Kendisine çok uygun bir ismi olan "Rush" [Telaş] Limbaugh'yu dinlemek duble bir nefret kahvesini mideye indirmeye benziyor. Rush dinleyicileri adına da nefret etme işini hallediyor, "infial" (*outrage*) –ironik biçimde bir tür bilinçdışı aşım olan, ismi kendine uygun bir psikolojik eylem– dolu bir sesle mikrofona nefret üflüyordu.

Aşırı durumlarda, kronik paranoid ruh hallerine kapılan bir birey kalıcı olarak içe dönerek münzevi olabilir, karanlık bir memeden aralıksız zehirli düşünceler emer ve kendi başına bir amaca dönüşen yalnızlığı kutlar. Ne yazık ki bu iç zehir dışarıya aşırı bir şiddetle yansıtılabilir. Columbine ve Sandy Hook saldırılarından başlayarak okul ve üniversite katliamlarında bunu görmek mümkündür: Bu olaylarda sıradan görünümlü çocuklar arkadaşlarına canice düşünceler beslemiş, sonra da bu caniliği herkesin görebileceği biçimde sergilemişlerdi. Katliam, Amerika'da (ayrıca Norveç ve diğer yerlerde) içsel dünyanın –IŞİD'e selam yollamadan– aşırı şiddet üretebileceğine dair bir tür itiraf biçimi haline geldi. Nitekim banliyö mahallelerinde arkadaşlarını ve saygın öğretmenleri katleden "yalnız kurt" Amerikan çocukları, –belki de dünyanın dört bir yanındaki öteki "suçluların" maskesini indirerek– Amerika'nın

paranoid muhakemeye eğilimini şaşırtmayı kafasına koymuş gibiydi. Bunlar Amerika'dan nefret eden kişilerin ürettiği suçlar değildi; aslında onun bir parçasıydılar. O halde bunlar nasıl yorumlanabilirdi? Amerikalıların –ve diğer ülkelerdeki kişilerin– önünde sessiz bir meydan okuma vardı: "Hissiz" görünen bu cinayetlerin nedenini bulmak için içe bakmak.

Siyasi açıdan hayal kırıklığına uğrayan herkes katliam yapmaz. Peki milyonlarca öfkeli kişi başka ne yapmalı? Belki sayılarının çokluğundan güç alabilir ve paranoid öfkeyi kanalize edecek fevkalade bir siyaset biçimi bulabilirler.

Paranoid fikirlere dayalı siyasi hareketlerde yalnız bireyler aynı görüşleri paylaşan milyonlarca başkası olduğunu keşfettikçe grup süreci daha da tehlikeli hale gelir. O zaman paranoyaya geri çekilme büsbütün güven verici ve onaylayıcıdır.

Karmaşıklığın yol açtığı sorunlar için yansıtmacı bir çözümü seçenler, gerçekliğin paranoid daraltılmasına uymayan düşünceler grubunu, onları benimseyen kişilerle beraber yok ettiklerini bilinçdışında bilirler. Sorun şu ki o fikirlerin ve kişilerin bazıları daha önce şefkat hatta sevgi nesneleriydi. Paranoid yalnızlık sebebiyle (kendi Rush Limbaugh'sunu IŞİD propaganda filmlerinde de bulunca) radikal İslam'ı seçen genç bir adamın, bu zihinsel hareketle birlikte sevgi ilişkileri bozulur. Ama sevgiyi yeni davaya ve diğer nefret edenlere yöneltince kendiliğin güçlü nefretin yanı sıra sevgiyi de sürdürmesine olanak tanır.

Bu durum normal bebeğin annesine duyduğu sevgi ve nefrete çarpıcı ve güçlü bir geri dönüştür. Fiziksel ya da duygusal acı çeken bir bebek öfkelenecek ve bir süre onu en sevgi dolu ebeveyn bile teselli edemeyecektir. Hüsrana uğramış yeni yürümeye başlamış bir çocuk tamamen iç kaynaklı olan ruhsal bir durum için babayı ya da anneyi suçlayabilir. Ama zamanla sevilen ve nefret edilen bölünmesi, iyi anne-baba ve kötü anne-baba bütünleşir, çocuk bazen nefret edilen ebeveynin çoğu zaman sevilen ebeveynle aynı kişi olduğunu yavaş yavaş fark eder.

Melanie Klein buna "depresif konum" adını verdi –olumlu olgunlaştırıcı bir adım için epey olumsuz bir terim– çünkü farkındalıklara sahip olmak; algının gerçekliğiyle dizginlenmek ve dört dörtlük bir nefret ile dört dörtlük bir sevgiden mahrum kalmaktır.

Dolayısıyla tartıştığımız paranoid hareketlerde kendiliğin, aşırı cisimleşmiş doludizgin bir hiddetle nefret etmenin ve aynı zamanda kutsal bir nesneye tapar gibi derin ve tutkuyla sevmenin standart olduğu bir altın çağa mutlulukla geri dönüşü nasıl kazandığını görebiliriz.

Esasında bu tutkuların bir arada var olabileceği –bir Trump mitingi gibi– tanıdık bir yere varmak, görünüşe göre paranoid sürecin yeni zihinsel kanıtlarını temin eder. Çünkü sevgi ve nefret böyle bir arada işlerken kim lafı dolandıran Demokratların eliyle mağlup edilebilirdi ki? Ona karşı çıkmayı amaçlayanlar tutkunun temelini tehdit ederler.

Şimdi algılaması daha güç olan başka tür bir paranoid sürece dönelim. Kendiliğin dünyanın net bir görüşünü benimsediği *olumlu paranoyanın* aksine olumsuz paranoyada kendilikler görünüşte kişisel görüşten yoksundur. Bunların yerini bir amaç alır: Yaşamın bayağılıklarına karşı ve erdemli olan her şeyle birlikte olarak kabahatsiz bir kendiliği cisimleştirmek. Olumsuz paranoya kendi açısından aynı zamanda karmaşıklığın taleplerine bir cevaptır ve o da demokratik zorunluluğa bir saldırı teşkil eder.

Olumlu paranoya genellikle sağcı hareketlerde bulunur, olumsuz paranoya ise daha çok sol içindeki belirli bir eğilime hastır. Paranoid sağcı düşünürler kötü niyetleri soldakilere atfeder; solcu paranoid muadilleri de ötekileri itham etmek için basmakalıp ifadeler kullanıp kendilerini gizliden gizliye yücelterek ulvi bir masumiyet konumunda dururlar.

1960'larda İfade Özgürlüğü Hareketi (Free Speech Movement – FSM) esnasında Berkeley, California Üniversitesi'nde öğrenciyken öğretim görevlilerinin ve öğrencilerin çoğu, 5. yüzyıl Atinası'ndaki polis imgesiyle oynuyordu. Büyüyen bir demokrasiydik biz, Sproul Hall'ün basamaklarında ya da diğer buluşma yerlerimizin herhangi birinde herkesin eşit konuşma hakkı vardı. Yakında başlayacak Vietnam Savaşı karşıtı hareketin aksine FSM her siyasi görüşten ve geçmişten öğrenciyi cezbetti; çok net bir itirazla sınırlıydı –özgür konuşma hakkı– ve bu amaca ulaşıldığında hareket feshedildi.

2016'da California Üniversitesi'ne konuk öğretim üyesi olarak geri döndüğümde üniversitenin sözde bir "ifade özgürlüğü karşıtı hareketin" ortasında olduğunu duyunca şaşırdım. Öğretim üyeleri,

öğrenciler tarafından sürekli "mikro saldırganlıklar" yüzünden şikâyet ediliyor, bu da herkesin sınıfta özgürce düşünme ve konuşma yetisine ket vuruyordu.

"Mikro saldırganlık" terimi 1970'te psikiyatrist ve Harvard öğretim üyesi Chester M. Pierce tarafından, Afrika kökenli Amerikalıları hedef alan bilinçdışı hakaretleri ve sözlü saldırıları tasvir etmek için icat edilmişti. Daha sonra "mağdur hakları grupları" tarafından benimsendi ve anlamından saptırıldı, bu gruplar hem kelimenin tam anlamıyla hem de mecazen bir grubun ötekine yönelik algıladıkları en ufak ya da agresif hareketten faydalanıyordu. 21. yüzyılın ikinci on yılı itibarıyla bu hareket Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversite kampüslerini kasıp kavuruyordu.

Berkeley'de ve diğer yerlerde bir öğretim üyesinin sınıftaki herhangi bir öğrencinin canını sıkabilecek herhangi bir sözü mikro saldırganlık olabilirdi. Artık öğretim üyeleri birinin rencide ya da "travmatize" olmasını önlemek için rahatsız edici olma potansiyeli taşıyan bir şey söylemeden önce "tetikleyici uyarısı" yapmak zorundaydı. Örneğin eğitmenin Yeats'in "Leda ve Kuğu" şiirini okumadan önce öğrencileri şiirin cinsel unsurlar içerdiği konusunda bilgilendirmesi gerekiyordu.

İfade özgürlüğü karşıtlığının bazı radikal üyelerinin kullandığı ilginç bir strateji de "ölü surat" diyebileceğimiz bir şeyin geliştirilmesidir: Yüzün kasıtlı olarak ifadeden arındırılması. Kaş çatmamak ve gülümsememek, ayrıca diğer tüm belirgin ya da spontane yanıtları bertaraf etmek için epey pratik yapmış olmalılar. Bu radikal yüz politikası biçimi, herhangi bir ötekinin düşünce ya da his yansıtmasının koşullarını kabul etmeyi reddetmeyi içerir. Bu kişinin hiçbir koşulda ötekinin bakışına maruz kalmayacağının bir beyanıdır, çünkü bu, kendiliği ötekinin ideolojik sistemine tabi kılmak olacaktır. Kişinin yüzünün ifadesiz olması, şaşırtıcı bir meydan okuma eylemiyle bu zulmü umursamamaktır.

Bu konumun düşünce ve siyasi muhakemenin sonucu olduğuna şüphe yok. Hiç kuşkusuz tüm ırklardan ve kültürlerden kişilerin ötekinin dostane ama bilinçdışında tahakküm edici bakışında hapsedilmeye karşı çıkmasının bir yoludur bu; öteki, gülümsemesine bir karşılık görmeyi arzulamaz ama toplumsal ilişkilerin bir gereği olarak bunu talep eder.

Oysa siyasette bağlam her şeydir ve ölü surat, bunu haklı gösteren bir bağlamda etkili ve meşru bir direniş biçimiyken kişiler direnişi başlı başına bir gösteriş olarak bağımsızca gerçekleştirdiğinde bir soruna dönüşür. Protesto politikasıdır bu, tek başına yeterli olması ya da kendiliğin bir tehdit olarak kullanılmasıyla diğer herkese gözdağı vermesi amaçlanır, silahsız kişilere gözdağı vermek için uluorta silah taşıyan sağcılara bir alternatiftir.

Bir seminer boyunca ölü suratla oturan katılımcı, silah taşıyan kişiden farklı bir şekilde tehditkâr olmayı amaçlar. Bir taraf [ABD Anayasası'nın] silah taşımaya dair İkinci Değişikliği'ni istismar ederken, öteki taraf gözdağı verme eylemini ifade etme özgürlüğünü meşrulaştırmak için Birinci Değişikliği kullanır. Fakat her iki eylem dizisinin kendi çevrelerinde ve kültürlerinde caydırıcı etkileri vardır, arzu edilen etki de budur. Her ikisi de etraflarındaki grupta paranoid anksiyetelere sebep olur: Paranoid unsuru istismar etme ve grup ilişkilerinde koz elde etmek için onu kullanma yöntemleridir bu.

Ölü surat hareketi, sahte ahlakın [*sanctimonious rectitude*] bir örneği olabilir. Sağın paranoyasının aksine istenmeyen içeriklerin yansıtılmasını içermez. Onun yerine başkaları uğruna kendi üyelerini bir aşırı kendini idealleştirme eylemiyle kutsallaştırır. Kampüste dolaşan ölü suratlılar, içinde yaşadıkları kirletilmiş insan çevresinden ne bir şey alacaklarını ne de ona bir şey vereceklerini herkesin bilmesini ister. Ölü surat, içinde hiçbir şey olmayan bir kendiliğin ilk bakışta fark edilen (*prima facie*) bir kanıtıdır; dolayısıyla bu kendilik tanım gereği belirsiz görüşler barındıramaz. Sahte ahlak, –daima kötülenen birine karşı– doğru şeyleri söylerken görünmenin azizler köyüne girişi garantilediği bir gösteriş politikasıdır. Solun halk yürüyüşlerinde sağdakilerden genelde çok daha iyi olmasının nedenlerinden biri de budur. Yürümek tam bir saflık ve masumiyet görüntüsüdür, ayrıca şen tebessümlerle sokaklara dökülmek sanki şer kuvvetlerle eli kulağındaki bir savaşa gidiyormuş gibi çatık kaşlarla yürümekten epey farklıdır.

Olumsuz paranoid konumu, Amerika'nın kötü bir dünyada erdemin ışığı olarak hizmet edecek ve "okyanus ötesinden ışık olacak...tepedeki kent" olduğuna dair milletçe büyük değer verilen metaforu istismar eder.

Kendini yüceltmenin gücü –azizliğini pekiştirmek için kendisi ve diğerleri arasındaki karşıtlıktan faydalanmak– Amerikan tarihi boyunca ve aksi yöndeki çok sayıda kanıta rağmen sürdürüldü. Başta Richard Hofstadter[1] olmak üzere pek çok tarihçi kendini haklı görmenin temelinde yatan paranoid süreçten bahseder. Dört dörtlük kusursuz biri olma ihtiyacı sanrısal boyutlara ulaşabilir, zaman zaman Amerika'nın ulusal ve uluslararası gerçeklikleri kavrayışına ciddi ölçüde zarar verir. Bu hissin güçlenmesi kişinin milliyetiyle gurur duyması demek olabilirken bu noktaya vardığında hem kendisini hem de dünyanın geri kalanını tehdit edebilecek bir tür körlüğe dönüşür.

Olumlu paranoid son derece tartışmalı fikirlerle *doluyken* olumsuz paranoid, ötekini olumsuzlamaya yarayan fikirler hariç herhangi bir fikirden şiddetle ve özenle *yoksun* haldedir. Çoğu kişi zaman zaman ya olumlu ya da olumsuz paranoyanın alanına girer, her ikisi de varoluşsal ve toplumsal karmaşıklığın yol açtığı sorunlara çözümler bulmaya çalışmıştır.

İki zihinsel durum da demokratik sürece katılıma izin vermez, çünkü her ikisi de kendi düşüncesine yabancı fikirler üzerine düşünemez ve bunlardan faydalanamaz. Ne var ki bu tür ruh halleri dinamik bir içsel dünyanın parçasıdır –kendilik faal olarak bir sorunu çözmeye çalışır–, bu yüzden değişken ve potansiyel değişime açık olacaklardır. Bireyin böyle bir konudan vazgeçmeyi tercih etmesi genellikle mümkündür.

Karmaşıklıkla karşılaşan bireylerin nasıl bilincinde olmadan paranoyaya meyledebildiğini ele almıştık, çünkü paranoya durumları basitleştirir. 2017'de Avrupa ve Amerika'daki siyasi sağı tanımlayan konuyla da bağlantısı vardır: Göçmenlerden korku ve nefret. Bu korku neredeyse hiçbir göçmenin olmadığı Montana ya da Iowa, Northumberland ya da Cornwall gibi yerlerde de görülebilir. Iowa'dan bir Kongre Üyesi "hepimizin birbirimize çok benzediği kadar homojen"[2] bir Amerika'da yaşamak istediğini beyan etmiştir.

---

1 Bkz. Richard Hofstadter. *The Paranoid Style in Paranoid Politics*. New York, Vintage, 2008. Ayrıca bkz. David S. Brown. *Richard Hofstadter: An Intellectual Biography*. Chicago, IL, University of Chicago Press, 2006.

2 Bkz. Theodore Schleifer. "King doubles down on controversial 'babies' tweet", *CNN*, 14 Mart 2017. www.cnn.com/2017/03/13/politics/steve-king-babies-tweet-cnntv/index.html.

Bu durum bir tür ırkçılığa benzemesine ve öyle de olmasına rağmen herhangi birinin topluluğa bir yabancının gelişi karşısındaki olağan yanıtıdır. Terapi için bir yıldır tanışan bir grubun üyeleri, aralarına yeni birinin katılacağını duyduklarında farklı tepkiler verebilir; bir üye "harika" diyebilir, diğerleri bunu daha sessiz karşılar ve bazıları da hiçbir şey söylemez. Aslında hiç kimse bilinmeyeni almak istemez.

Karmaşıklık karşısında paranoid geri çekilme ne yazık ki paranoidi gitgide daha tecrit edilmiş bir kuşatılmış bölgede yaşamaya mahkûm eder – milyonlarca başka münzevi onlara katılsa bile. Paranoid, gerçeklik vizyonunu paylaşmayan herkesten geri çekilirken diğerlerini paranoyanın hegemonyasını tehdit eden "yabancılar" olarak görür. Nitekim başka fikirleri olan *herkes* zihnin sınırlarını geçmeye çalışan bir göçmendir. Ne olursa olsun dışarıda kalmaları sağlanmalıdır, çünkü paranoidin savunmacı kimlik inşasını tehdit ederler. Bu durum paranoid kendiliğe güçlü ve tutarlı bir bütünlük hissi vermekte etkili olmuştur, aksi takdirde dünya onun karşıtıyla (çoğullukla) kirlenmiş görünmektedir.

Çoğulcu bir bakış açısı, paranoidi ötekilerden nefret etmenin sağladığı güvenlikten mahrum bırakır. Paranoid öteki görüşler karşısında kendisini tehdit altında hisseder –gerçekten öyledir de–, çünkü paranoyanın lokomotifi istenmeyen içeriklerden kurtulmaya dayanır, arzu edilmeyenleri dahil etmeye değil. Kendi gücünün hazzından kuvvet alan bir stratejidir. Bir kez faaliyete geçtiğinde değiştirmesi olağanüstü zordur, ancak bu ruh halindeki kişiler farklı görüştekilerle sürekli sözlü temas halinde bulunursa o zaman iş değişir.

Şimdi psikotik süreçlerin kemikleşmiş izine dönüyoruz: İdeolojiye.

Çılgın dönemlerde oluşturulan fikirler onyıllar hatta yüzyıllar boyunca uykuda kalabilir, varlık sebepleri (*raison d'être*) çoktan ortadan kalkmıştır. Rahatsız olmayan –örneğin paranoid olmayan– bireylerce canlandırılabilirler, tutarlılıkları (karmaşıklığı basitleştirme biçimleri) siyasi avantaj elde etmek için meseleleri kolaylaştırmak isteyenlere cazip görünür.

Bu kitap aşağı yukarı iki yüzyıllık bir zaman diliminde Batı dünyasındaki belirli ruh hallerinin gelişimini izlemeye çalışıyor.

Öncelikle sahte ahlak eğilimiyle dünyanın geri kalanından koparılmış olan ve kendi yıkıcılıklarını sürekli o zaman korktukları diğer uluslara yansıtan Amerikalılara gitgide daha cazip görünen –ve her tarihsel dönemde mümkün olan– paranoid ruh halini ele alıyor. Amerika, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'ndan kârlı çıkmış olsa da ve faşizmin yenilmesindeki rolüyle savaş sonrası Marshall Planı'ndaki cömertliği dolayısıyla kendisini bir aziz gibi görmek istese de atom bombasını kullanan, böylece dünyaya bugüne dek icat edilen en tehlikeli silah felaketini yayan da odur.

"Askeri-sınai kompleksi" sayesinde hem diğer ulusların servetlerini miras alan hem de dünya egemenliğini elde eden Amerika Birleşik Devletleri, dünyayı iki yüzyıl boyunca kasıp kavuran, ardından önce Avrupa'da sonra da dünyanın geri kalanında en yıkıcı savaşlara neden olan ezici siyasetin manik bir inkârını da benimsemişti. O artık bir "dünya lideri" idi, peki neye liderlik ediyordu? İnsanlara değil kâra, barışa değil savaşa, içgörüye değil körlüğe öncelik veren ve dibe doğru ilerleyen bir ahlaki sarmalda en öndeydi.

# 14
# İdeoloji

Halkın tutkuyla peşinden gittiği bir siyasi hareketin ürettiği fikirler pekâlâ da yaratıcılarından uzun yaşayabilir ve genelde önceki bir devirden ilgili aksiyomlarla birleşirler. Gördüğümüz gibi en başında ideolojiyi yönlendiren tutkulu zihniyet paranoid bir sürece göre işlemiş olabilirdi, ama sonunda söz konusu sıkıntılı unsurlar gözden kaybolabilirken yerleşen aksiyomlar varlığını sürdürdü. Bunun anlamı başta duyguların yönlendirdiği bir konumun, sonunda kabul gören bir dizi siyasi bakış açısına dönüşebildiği idi. Örneğin Rusya'da Bolşevikler daha sonra Sovyetler Birliği'ne dönüşecek şey için yaşamlarını ortaya koyduğunda olan buydu.

Bazen yeni tutkulu savunucuların ortaya çıkışıyla eski bir ideolojik konum onyıllar ya da yüzyıllar sonra canlandırılabilir ve belirli ideolojiler çalkantı dönemlerinde insanların yapılanmasına yardımcı olan duygusal ve ruhsal tutucu çevreler işlevi görebilir.

Örneğin "deregülasyon" fikrini ele alalım. Bu neoliberal prensip devletlerin düzenleyici işlevlerini azaltmaları gerektiğini önerir. Kapitalistler hiçbir zaman düzenlemeye bayılmasa da düzenleme karşıtlığı ABD'de McCarthy döneminde belirgin biçimde arttı, onu 1960'larda John Birch Topluluğu ve aşırı sağdaki diğer gruplar izledi. Bunlar federal yönetimin Amerikalıların bireysel özgürlüklerini yok etmeyi hedefleyen komünist kumpasın bir parçası olduğu sanrısını beslediler. Hatta John Birch Topluluğu'nun kurucusu George Welsh, Başkan Eisenhower'ın bir komünist ajan olduğunu bile söyledi.

McCarthy, Amerikan vatandaşlarının müsaade edilen görüşlerini düzenlemeye çalıştı ve onu takip eden aşırı sağ da ülkenin ideolojik kontrolünü ele geçirmeyi amaçlıyordu. Bu gruplar Amerikan yönetimini aşırı kontrolcü ve düzenleyici olmakla suçlayıp silahlara sarılarak ihtiraslarını bilinçdışında nesneleştirdiğinde yansıtmacı özdeşleşimin paranoid bir korkuyu beslediğini görürüz.

Federal yönetime yönelik söz konusu aşırı nefreti Amerika'nın bazı kesimlerinde özellikle de Montana, Idaho ve Nevada gibi Batı eyaletlerinde hâlâ görmek mümkün, buralarda paramiliter gruplar, muhalif çiftlik sahipleri ve diğer hoşnutsuzlar paranoyalarını akla uydurmaya devam ediyorlar. Güçlü, mütehakkim bir devlet otoritesi tarafından sindirildiklerini hissediyorlar ve başka görüşlere tahammülleri yok.

Ama neoliberallerin düzenlemeye yönelik açık düşmanlığı illa nefretten kaynaklanmaz. Başkan Reagan'ın "damlama" ekonomisine göre ekonomik zincirin tepesinde yer alan büyük servet sahiplerinden herkes faydalanacak, para yukarıdan orta sınıflara ve işçi sınıflarına damlayacaktı. Bu öneri Cumhuriyetçi Parti'yi tanımlayan bir ideolojiye dönüştü. Demokratlar arasında da hatırı sayılır bir cazibesi vardı.

Deregülasyonun sadece korporatizmin gelişmesine ve zenginlerin daha da zenginleşmesine yaradığı söylenerek bu konum siyasi açıdan eleştirilebilirdi. Psikanalitik bir bakış açısına göre de bu kuram, taraftarlarının psikolojisinin nesnel karşılığıdır (*objective correlative*). Diğer bir deyişle böyle düşünenler çoktan zihinsel deregülasyondan geçmişlerdir ve artık düzgün içsel düzenleyici işlevlerden yoksundurlar.

Deregülasyonun etkili olduğuna dair siyasi görüş paranoidden çok naif olarak değerlendirilebilir. Oysa psikanalizin biçimlendirdiği bir siyasi psikoloji sıkıntılı zihniyetlerden toplumsal aksiyomlara kötücül aktarımları nesneleştirme, ayrıca bireyleri ve grupları geri çekilip siyasi doktrinin temelindeki mantıksal paradigmaların sonuçlarını düşünmeye ikna etme işlevi görebilirdi.

Bir aksiyom olarak deregülasyon sadece devlet yönetiminin düzenleyici işlevlerini ortadan kaldırmakla ilgili değildir; daha geniş anlamda bireysel ve toplumsal düzenlemenin tüm biçimlerini reddeder. Trump'ın ırkçı ve cinsiyetçi görüşlerini arsızca ifade etmesi, bir kişi öz düzenlemeyi terk ettiğinde olanları gösterir. Eğer bu durum yaygınlaşırsa altbenlik kapitalizmiyle ve ilkel ruh halleriyle yönetilen bir toplumla sonuçlanabilir.

Çoğu kişi aşırı sağdakilerin kendi söylediklerine gerçekten inanıp inanmadığını merak ediyor. Elbette iş ABD'deki sağlık düzenlemeleri meselesine gelince Cumhuriyetçi Parti'nin tüm üye-

lerinin duygusuz sosyopatlar olduğunu ileri sürmek yanlış olur. Ne var ki aksi yöndeki çok sayıda beyana rağmen Amerikalıların sağlık ihtiyaçlarını hiç önemsemiyor gibi görünüyorlar. Bunu nasıl anlayabiliriz?

Esasında ne pahasına olursa olsun vergileri indirme ve federal düzenlemeleri azaltma ideolojileri şu anki nesilden önce de mevcuttu, ama 2017 itibarıyla pek çok meseleye bakış açılarını önceden belirleyen aksiyomlar haline geldi. Düzenlemenin özgürlüğün düşmanı olduğunu savunuyorlar. Hükümet bizden bir şey almaya çalışıyor. Bunlar fikir olarak değil gerçekliğin tespiti olarak görülüyordu, dolayısıyla zihinleri kapalıydı.

Dünyamızdaki güçlü kuvvetlerin sevilen bir şeyi elimizden alması bir kayıp, keder ve yas hissine neden olur. Ve bu kaybın mantığının içinde terk edilmenin, tecridin ve çaresizliğin ilave hisleri de katmerlenmiştir.

Savaş sonrası Amerika yirmi yıllık benzersiz bir büyüme ve gücün keyfini sürdü. Avrupalı ve Asyalı ülkeler hâlâ İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımını atlatmaya çalışırken sanki o çatışma ABD'yi canlandırmış ve ülke yeni bir refaha kavuşmuştu. Ama 1970'lerin başlarında bu ivme zayıfladı ve Amerikalılar kendilerini idealize etmeye devam etse de işin gerçeği Avrupa ve Asya modernleşiyor, 20. yüzyılın sonu itibarıyla ABD'yi geride bırakacak altyapılar üretiyordu.

Amerikalılar kendilerini terk edilmiş hissetti. Ülke hâlâ genel olarak itibar görüyor, hâlâ "özgür dünyanın lideri" sayılıyordu, ama diğer ülkelerin onları geride bıraktığını görmek için etraflarına bakmaları yeterliydi. Şişirdikleri dayanıklılık hisleri onları hayal kırıklığına uğratmıştı, depresyon hissinin tehdidi altındaydılar ve bunu federal yönetimi, ulusa önderlik etmesi için güvendikleri kişileri suçladıkları bir hamleyle ifade ettiler.

Tüm psikodinamik depresyonlarda olduğu gibi terk edilme deneyimi kendiliğe inancın yitirilmesine neden olur. Yaşamlarımız ne kadar zor olursa olsun ve ne durumda bulunursak bulunalım zor koşullarda elimizden geleni yaptığımıza inanmak psikolojik sağlığımız için büyük önem taşır. Eğer kendi standartlarımıza yaraşır bir hayat sürmekte başarısız olduğumuzu hissedersek öz saygı kaybı yaşarız, bu durum varoluşsal ya da psikolojik iyileşme ile veya her

ikisiyle birden tersine çevrilmezse bu kar topu bizi çaresizlik hisleri içinde bırakacak bir çığ gibi büyüyebilir. Bireylerde kendiliğin işleyişinin tamamen çökmesine "klinik depresyon" adını veriyoruz.

Şu sıralarda Batı kültürlerinde ve daha uzaklarda yaygın olan kolektif bir yas mevcut, bu yas sevilen değerlere ve standartlara yönelik inanç kaybını içeriyor. Toplumlar yitirilen inançlarla güçlü bir biçimde özdeşleştiğinde bu durum toplumda kendilik hissinin kolektif kaybına neden olabilir. Görünüşe göre 20. yüzyılın felaketleri dünyanın çoğunu klinik depresyonun ideolojik muadiliyle baş başa bırakmış olabilir.

Derin depresyondaki birey yataktan çıkmayabilir, örtülerin altına saklanıp bir işe yaramadığını düşünüp durabilir. Bunun kültürel muadili kişilerin siyasi, toplumsal ya da dinsel inanışlarının hastalık öncesi (premorbid) durumuyla meşgul olmaları, yerel, ulusal meselelerin ya da dünya meselelerinin seyrini etkilemeye çalışmanın ne kadar beyhude olduğunu sürekli takıntılı biçimde düşünmeleridir. Farklı ülkelerde kültürel grupların paylaştığı bir depresyon olabilir bu, kayıp hissi farklı yollarla nesneleştirilir, bazen de hem fiziksel hem de duygusal şiddet ile. Aşırılık yanlısı görüşler aşırı üzüntü biçimlerini temsil edebilir.

Siyasetin neden olduğu pek çok depresyon biçimi vardır. Örneğin Güneyli Metodistler, pek çok eskiye dayalı inanışı –Tanrı'nın bir Oluş olarak var olduğu; erdemlileri bekleyen bir Cennet olduğu; kâfirlerin ve günahkârların Cehennemde yanacağı inançlarını– terk eden liberal Kiliseler Birliği tarafından ihanete uğradığını hissetmiş, İblis fikrinden bile vazgeçmişlerdi. Tanrı'nın bir gerçeklikten çok bir düşünce olduğu, Cennet ve Cehennemin de sadece inancın bir eseri olduğuna dair devrimci fikirleri, bütün dünyadaki milyonlarca muhafazakâr Hıristiyan'ı mülksüzleştirdi. Kendilerini çaresiz, bunalmış ve öfkeli hissediyorlardı.

Bütün dünyada benzer biçimde kötücül bir döngüye kapılmış insanların çeşitli kapalı bölgelerini bulabiliriz: Terk edilme hissi, kayıp ve ihanet duygusunu besler, ardından kişileri ve topluluklarını çaresiz bırakan ve bitap düşüren bir yas gelir.

Bu çıkmazdan çıkmanın bir yolu da çaresizliği ve depresyonu öfkeye dönüştürmektir. Tecrit halindeki öfke etkisizdir; bu öfke bir düşmana, özellikle de diğer mülksüzleştirilenlerle paylaşılan

bir düşmana yöneltilebilirse bireyler ve topluluklar felç halinden kurtulabilir; güç, haysiyet ve yön duygusunu yeniden kazanabilirdi. Yeniden doğabilirlerdi.

Aşırılık yanlılarının giriştiği olumsuz dönüşümlerden çok şey öğrenebiliriz, ister radikal İslamcılar olsunlar, ister ırkçı Hıristiyanlar ya da "Federaller"den nefret eden paramiliter gruplar, hatta göçmenlerden ve AB'den nefret etmeye başlayan ve Brexit lehine oy kullanan sakin İngilizler. (Şunu belirtmekte fayda var ki yansıtmanın işlemesi için suçlamanın aktarılmasında bir doğruluk payı olmalı.) Korku, başarısızlık ve güçsüzlük, marjinalleştirilenler arasında yaygın bir duygu kokteylidir. Bu kalıp yansıtıldığında kendi başarısından beslenen ruhsal bir fırtınaya, yatıştırması son derece zor paranoid bir çözüme dönüşebilir.

Batı Virginia'da ormanda karısı ve çocuklarıyla bir müştemilatta yaşayan, faturalarını ödeyemeyen işsiz kömür madencisi, Trump'ta "Amerika'yı yeniden büyük yapma" vaadini işitir. Trump, personası ve gündelik konuşmasıyla öfke yoluyla değişimi teşvik eden bir söylem sunar: Washington'daki bataklığı kurutacak, sahtekâr Hillary'yi hapse atacağız ve her şey iyi olacak. Hayattan ümidini kesmiş madenci, bu vaatleri duyduğunda kendiliğin sakatlanmış parçaları bir iyileşme ihtimali sezer ve Trump'ın henüz adaylığı bile kesinleşmemişken böbürlenen sözlerle takatsiz kendilikleri onarması Amerika'nın sorunlarına bir çözümü olduğu hissini verir. Ve bataklığa yani sahtekâr Hillary'ye doğrultulmuş öfke, hızla aksini iddia edenlere yönelir.

*Psikolojik* bir sorundur bu. Pek çok başka (ekonomik, çevresel, insan hakları, vs.) bakış açısından ele alınması gerekse de bu kolektif psikolojik "yük"ün dinamiklerini anlamazsak çağdaş toplumları patlayıcı kaosa kaybetme riskimiz vardır.

# 15
# Bulmacanın Parçaları

Bu çalışmaya Avrupa'ya ve daha sonra 19. yüzyılda Amerika'ya hâkim olan manik ruh halinin ortaya çıkışından bahsederek başladım. Sanayi, teknoloji ve askeri güçteki devrimsel sıçramalar ezici bir büyüklenmecilikle ulusların başını döndürmüş ve toplumdaki bu güçlü değişim, yüzyıllardır sürdürülen inanış kalıplarını altüst etmişti. Anlamlı bir hayat artık pek de kişinin toplumsal yapıdaki –bir ebeveyn, arkadaş ya da topluluk üyesi olarak– konumuyla ya da kişilerin ister bir zanaatkâr, öğretmen ister bir seri üretim işçisi olsun bir meslek ya da iş yoluyla yaratıcı bir yaşamda anlam bulduğu bir ölçü hissiyle temsil edilmiyordu. Tinsel ve hümanist arayışlar –dinlerde, ilginç bir yaşam sürmenin tatminkâr hayallerinde, özdüşünümün sebep olduğu güçlüklerde– düşüşteydi ve yerini telafilere bırakıyordu: Özellikle de maddi başarı, başlı başına bir amaç olarak servet ve güç birikimi arayışına.

Anlam arayışı herkesin kendi kendisiyle kurduğu özel bir ilişkiyi içerir ve çoğu kimse için hiçbir zaman nesnel düşünce seviyesine ulaşmayacaktır. Daha çok kişinin varlığının yaşam boyu bize rehberlik eden bir ilham perisi tarafından korunup kollanıyormuşuz gibi gözetilen bir amaçla dolu olması gibi bir histir. Yazarların ya da ressamların yaşamlarında iyi bilinen bir figür olabilir bu, ama psikanalitik bir bakış açısından çoğumuz bakımımızı üstlenen bir ötekinin bilinçdışı izinin bize yol gösterdiğini hissederiz, bu içsel duyguyu ve işlevi esas olarak annemize borçluyuz. Annemizin bize duyduğu sevgiyi onun isteklerini doyuracak ideal bir kendiliğe duyduğumuz sevgiye dönüştürürken bu annesel varlık, içsel bir eşlikçiyle ilişkimizde kendini belli edecektir.

Sonunda bakımımızı üstlenecek bir ötekini arama ve onun tarafından gözetilme duygusu kendiliğimizle zihnimiz arasındaki ilişkiye nüfuz eder. Zihnimizin çok sayıda sorunu çözmemize yardım etmesini, gündelik hayatın karmaşık matrisinde ve aşkın yan

ürünlerinde –düşlemlemeler, ilhamlar ve o geceki rüyalar– kendiliğimize (bilinç) rehberlik etmesini bekleriz. Bunun anlamı, anlam arayışının yaşamlarımızın başında var olan –sevilen kendilik– bir tür sevginin varlığımız boyunca tekrarlayan yeniden keşfiyle daima bağlantılı olmasıdır.

Martin Buber için bu ilham perisi Tanrı idi. *Ben ve Sen*'de şöyle yazar: "Dünyanın, insanın, insanoğlunun, senin ve benim yaşamlarımızda ilahi bir anlam var." İlahi bir anlam duygusu veren o ilişki "bir yer ve isim" olarak düşünebileceğimiz, yaşamın yalnızlığına eşlik eden bir tür içsel sükûnet gerektirir. Sanayi Devrimi'yle başlayan kopuşlarla birlikte tarihsel olarak anlamlı pek çok çevreden koparıldık, ama belki de en büyük kayıp bir sevgi ve bakım nesnesi olarak kendiliğimizle daima sürdürdüğümüz ilişkinin kaybı idi.

Artık bunun için daha az zamanımız var ve bu konuya dair nesiller ötesi belleğimiz çok az.

19. yüzyılda kapitalizmin bencil açgözlülüğüne ve endüstriyel gücüne kapılan kişiler kitle psikolojisinin eros'una dahil oldu ve onları psikotik bir coşkuyla Büyük Savaş'a iten kolektif manik duruma teslim oldular. Bu savaşın gerçekliği, manik ruh halini parçaladı ve Avrupa savaşın depresif akıbetinden çıktığında bir daha asla eskisi gibi olmayacaktı. İnsanoğlunun geliştirdiği –Yahudi-Hıristiyanlık inançlarından hümanizme, Aydınlanma aksiyomlarından ilerlemeci liberalizme kadar– tüm inançlar sarsıldı. Hepimizin bilincinde olmadan aradığı ilham perisinin yerini çılgın kalabalık ve militarizm gürültüsü aldı. Yazarlar, felsefeciler, müzisyenler, sanatçılar ve düşünürler bir tür "herkes görev başına" yaklaşımıyla yanıt verdi – onlar geleceğin önüne geçmeye çalışan öncülerdi ve toplumun depresyonu yirmi yıl boyunca bir tür karşı-maniyle karşılandı. Ama bu çabalar kalıcı olmayacaktı. Avrupalılar Büyük Savaş'tan hiç ders almadı ve Almanya karşısındaki zaferlerinin ardından psikolojik becerisizlikleri İkinci Dünya Savaşı'na zemin hazırladı.

Bu kitap bazı çığır açıcı yazarların geçmişte nasıl derin ruhsal değişimler kaydettiğini ele aldı. Virginia Woolf 1910'da bir karakter değişimi yaşandığını belirtir; 1922'de T.S. Eliot bizi "çorak [bir] ülkede" yaşayan "kof herifler" olarak tasvir eder; 1926'da Ernest Hemingway Büyük Savaş'ın erkekleri hadım ettiğini, onları kadın-

ları sevemez hale getirdiğini söyler. 1942'de Albert Camus geriye tek bir soru kaldığını yazar: İntihar etmeli mi etmemeli mi? Bu yazarlar bir zamanlar kendine inanan bir Batı'nın kaybolduğunu görmüştür: Cinsel açıdan iktidarsız, ilişkileri yerle bir olmuş, insan ruhundan yoksun bırakılmış.

Büyük Savaş'ın ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından öz düşünüm, öz değerlendirme ve kendi sorumluluklarını üstlenme zayıfladı. Önceki yüzyıllarda kümülatif olarak biçimlenen, insan yaşamının özünde anlamlı ve zihinsel olarak ilerlemeci olduğunu varsayan değerlerin yerini başkaları aldı. Bize refah getiren sanayilerimizi, kapitalizmlerimizi ve yeni toplumsal yapılarımızı kucakladık, ama gitgide vicdanlarımızı terk ettik ve insan doğasının en yıkıcı unsurlarıyla dolu olan bir yeraltı dünyasına girdik.

Savaş öncesi manisinin mantığı kendiliğin istenmeyen kısımlarını bir düşmana emanet etmekti, bu düşmanın yok edilmesi de meşru bir temizlik hissi yaratacaktı. Büyük Savaş'a giderken Almanlar hiç kuşkusuz kendiliğin yüce bir estetizmini hissediyordu. Bu duygu bütün dünyada kahraman adımlarla ilerleyen, insanlığın kendiliği arındırmak için giderilmesi gereken pis kalıntılarını ayaklarının altına alan saf bir Aryan ırkı öneren Nazi ideolojisiyle zirveye ulaşacaktı. Almanya savaşı kaybetmiş olsa da saf bir ulus ile saf olmayan bir ulus arasında yapısal bir bölünme ihtimalini geliştirdiği ileri sürülebilir. Psikanalistler bu fikrin Alman öz-idealleştirmesinden Amerikalılara, Sovyetlere ve diğerlerine bilincinde olmadan ve ince farklarla ama yine de ikna edici bir mantıkla aktarıldığını söyleyebilirler.

Bu manik depresif bölünme, bilinçli bir duygulanım durumu gibi görünmüyordu; yapısallaşmıştı –adeta hayatın doğal akışının bir parçasıydı. Batı, depresif yönünü bölüp ayırmış ve önce sömürgeleştirilmiş dünyaya sonra da o dönem hükmettiği kendi işçi sınıfı topluluklarına yansıtmıştı. Manik yön Batı'nın ve Sovyetler'in askeri ve sınai komplekslerinden cisimleşmişti. Manik güçlerin konumlarını korumaları için güç ve egemenliklerini artırmaya devam etmeleri gerekiyordu ve altbenlik kapitalizmi, güçten beslenenlerin açgözlülüklerine tahammül edebiliyordu.

İkinci Dünya Savaşı, atom bombası, Holokost ve Kore Savaşı yazarların ve siyasi liderlerin insanlıkla ilgili çizebileceği pembe

tablolara son verdi. ABD her ne kadar zaferi kutlasa ve savaşın ardından çarpıcı bir refaha kavuşsa da –bu refah er geç Avrupa ve Uzak Doğu'ya da yayılacaktı– bu konfor, Scheidel'in[1] "kitle seferberliği savaşı" adını verdiği şeye dayanıyordu: Milyonlarca kişinin yok edilmesi "servet eşitsizliğini" azalttı ve zengin ile yoksul arasındaki fark ölümlerle azalırken bu durum "büyük eşitleyici" oldu.

Sonraki elli yılda bilyonerler dünya idaresine geri döndü, ama büyük oranda gözden uzak, gönülden ıraktılar. Söz konusu manik güç yapısının bir parçası olanlarda görülen vicdan azabı –mevcut neoliberal sistemden ve özgürlükçülükten açıkça faydalananların vicdan azabı– çarpıcı hayırseverlik eylemleriyle dengeleniyordu. 20. yüzyılın Mellon, Rockefeller ve Morgan'larını 21. yüzyılda Gates, Buffett and Zuckerberg'ler izledi. Hâkim sınıf ile sıradan vatandaşlar arasında "koruyucu bir kalkan" oluşturulmuştu, sanayi ve kapitalizm devlerinin halk arasında yaygınlıkla idealleştirilmesi de bu kalkanı ironik biçimde destekliyordu.

20. yüzyılın ortalarındaki manik depresif bölünmeye yanıt olarak yeni bir tür kişilik belirdi. Sınır zihin iki tarafa bölünmüştü: Dünyayı idealleştirilmiş olarak algılayan taraf ile sadece olumsuz olanı kaydedebilen öteki taraf. Toplumdaki bölünmenin mükemmel bir yansımasıydı. Sınır-kişilik liderlerin idealleştirici tarafları, liderlerinin manik yönünü sevebilirdi, ezilenlerin onları ezen zalimleri sevdiği ve takdir ettiği sağda bunu özellikle görürüz.

Sınırın genellikle solda görülen olumsuz yönü varoluşun bunaltıcı zerrelerini aramak, talihsizlikten beslenmek, ayrıca güçlü bir yakınma ve öfke hissiyle özdeşleşmektir.

Sınır bölünmesinin amacı her iki ruh halinin de aynı kişilikte birbiriyle hiç temas etmeden beraber var olmasıdır. Bir toplum sınır mantığı uyarınca bölündüğünde bu bölünme her iki taraftaki aşırı görüşleri üretir, her iki görüş de aslında aynı "bedende" beraber var olsa da sağ ile solun iletişim kurmasını imkânsızlaştırır.

Varoluşçu hareket bu dehşet verici eğilimden üzüntü duymasına ve kendi koşullarında bir çare bulmaya çalışmasına rağmen

1 Bkz. James C. Scott. "Take your pick", *London Review of Books*, 39 (20), 19 Ekim 2017, s. 23-44. Gözden geçirdiği çalışma: Walter Scheidel. *The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the 21st Century*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 2017.

başarısız oldu. Sartre bir teselli sundu ve yaşamlarımızın hâlâ değerli bir niteliği olduğu ileri sürdü: Nasıl düşüneceğimizi ve nasıl yaşayacağımızı kararlaştırmakta özgürdük. Ve Camus intiharla ilgili sorusuna cevaben bir soru daha ortaya attı: Kendimizi öldürmemeye karar verdiğimizde olumsuz aleyhine yaptığımız seçimde bir kurtuluş vardır. Ama bu felsefi çözümler sonunda kulak ardı edildi.

Deneysel felsefenin pragmatik ve faydacı dünyaları, davranışsal değişiklik kuramı ve bilişsel davranışsal kuram gibi psikolojik ilintileriyle birlikte bu psiko-sosyal türbülanstan görünüşe göre hiç etkilenmeden sürdüyse, bunun nedeni daima yaşamın "daha büyük" meselelerinden uzak durmaları, alakalarını hatta varlıklarını reddetmeleridir. Zaten kendilik diye bir şey yoksa nasıl üzüntü duyabilirdik?

Görüngü bilimciler ve yapısalcılar, ardından da postmodernistler kendi kuramlarının yoğun dokusunda anlam bulmaya çalıştılar, ama sonunda yorgun düştüler ve sessiz sedasız hükümlerini yitirdiler.

Sol, kimlik politikasında bir çıkış aradı. Başta sivil haklardı, sonra kadın hakları, ardından eşcinsel hakları oldu, onyıllar geçtikçe gitgide daha fazla insan grubu genellikle davalarına düşman olan bir dünyada grup kimlikleri için geçerli taleplerde bulundu. Ama bu hareketlerin içinde de bölünme mevcuttu. Kimlik politikalarının psikodinamiğinde anlam bulmaya yönelik kolektif bir çaba görebiliriz, ama meselelerin sınırlandırılmasıyla elde ediliyordu bu. İnsanlar kendilerini siyahi, kadın, gey, lezbiyen, trans ya da bir şeyin –alkol, anoreksiya, uyuşturucu, kumar– kurbanı olarak tanımlıyordu. Kimlik grupları "gökkuşağı koalisyonları" kurmaya çalışabiliyor ve böylece iyi hisler uyandıran Kumbaya anları* yaratıyorlardı. Ama özel ve ayrı bir kimliği kabul ederken hep daha geniş ve kapsayıcı bir hedefi gözden yitirme riski vardı: Aksi takdirde farklı kültürleri ve kimlikleri olan ve daha geniş toplumsal psikodinamiğin zorluklarıyla yüzleşmek için güçlerini birleştirecek milyonlarca kişiyi bir araya getirebilecek bilim, siyaset ve dinin kolektif bir hümanizm ittifakı.

---

* Kumbaya moments: Karşıt çıkarların uzlaşması anlamına gelen, son yıllarda naif ve gerçekdışı tutumlar için kullanılan ifade. Kumbaya (Kreol): "come by here" [buraya gel], Tanrı'ya yakarış içeren spiritüel bir şarkının adı. (ç.n.)

1950'lerden itibaren sınır-kişiliğin yükselişiyle birlikte normopatik kendilik hızla yayıldı; erken 20. yüzyıl cisimleşmesi *Howards End*'de E.M. Forster tarafından canlı bir biçimde tasvir edilir. Normopat içsel dünyayı keşfetme arzularını tamamen terk ederek kayıp ve yastan ya da "tinsellik" kapsamındaki daha geniş çaplı yaşantılardan kaçar. Onun yerine maddi konforları överek iyi yaşamı arar. Araba kullanmanın, tekne yolculuğuna çıkmanın ya da maç yapmanın hazları 20. yüzyılın felaketlerinin sunduğu muammalardan bir kaçış sunuyordu. Sınır-kişilik, kendiliğin seven ve nefret eden kısımlarını bölüp birbirinden ayırırken normopat, öznelliğin yerine gelenekselliği koydu. Sınır-kişilik, kişilikteki dalgalanmaların etkileri yüzünden derinden zarar görebilirken normopat, acı çekemeyecek duygulanımsız bir kendilik yaratmayı hedefliyordu. Muhakemeyi köreltip serveti, dinlendirici uğraşları ya da "new age" terapilerini tercih edenler, zihinden kurtulmayı amaçlıyordu. Artık buluşma mekânı olarak kilise ya da ibadethane, üniversite, siyasi partinin ilçe teşkilatı ya da işçi sendikası tercih edilmiyordu. Bu tür mekânlarda toplumsal durumun depresif yönleriyle temas etme riski vardı. Artık yapısallaşan depresyonlardan kaçınmak için kötü haberler sektöründen de uzak durmak gerekiyordu.

Sonra küreselleşme, bilgi teknolojileri ve yapay zekâ geldi. Sosyal medyanın, küreselleşen bağlantıların ve çevre oluşturmanın hızlı temposu, son dakika haberlerine insanların yanıt süresinin artık bir öneminin kalmadığı anlamına geliyordu. Ufuktaki endişe verici siyasi ve çevresel çatışmalarla birlikte yetersizlik korkumuz bizi ne yapacağımızı bilmez bir halde bıraktı ve çoğu kişi aktarıcı kendilikler olarak sistemle özdeşleşip bir çare aradı. Milenyum kuşağının psikolojisi, içeriği ileten mekanizmanın bir parçası olarak kendiliği ulusal olayların ve dünya olaylarının rahatsız edici zihinsel içeriklerinden korumayı amaçlıyordu.

İşin tuhafı bütün dünyada artan internet kullanıcıları artık kendi cihazlarının onlara sunduğu dehşet verici haberlerle karşı karşıyaydı. Geç 1940'ların ve 1950'lerin nükleer bilimcilerinin karşı karşıya kaldığı şokun 21. yüzyıl muadiliydi bu, yarattıkları şeyin dehşetinin farkına varan nükleer bilimcilerin nükleer fizyonun çarpıcı tabiatıyla özdeşleşmekten duydukları mutluluk

kısa sürmüştü. İsteklerimize hizmet etmesi amaçlanan internet aleyhimize dönmüştü; kâbus terörizm sahnelerini, beceriksizliği, yolsuzluğu, despotluğu ya da psikotikliği ifşa olan siyasi liderleri ve iklim değişikliğinin artık bir kuram değil son derece rahatsız edici bir olgu olduğu bir dünyayı sunuyordu.

Bu çalışmada beliren faktörler Trump'ın yükselişinin hiç de şaşırtıcı olmadığını gösteriyor. Trump'ın zaferiyle kendi kendini makama seçtiren küreselleşme karşıtı ölüm dürtüsü tepkisi, kısmen milyonlarca kişinin bunaltıcı bulduğu teknolojik dünyaya psikolojik bir yanıttır. Trump'ın bilimsel ve toplumsal olguların yerine "alternatif olguları" koyması, onun cafcaflı manisinde dünyanın yarattıklarını zihinsel olarak yok etme daveti bulan milyonlarca kişiye hitap ediyordu. Fakat Trump yönetimi ülkeyi yöneten makamları kuralsızlaştırdığından Trump'ın yıkım eylemi hem ulusta hem de dünyanın geri kalanında dehşete sebep oldu.

Küreselleşme karşıtı hareketin dinamiklerini yönlendiren şey, karmaşıklıktan paranoid bir geri çekilmeydi, böylece kişiler ve uluslar militan duruşların ve askeri gücün kontrolden çıkan bir dünyayla baş etmek için yeterli olduğunu düşündü. Bu köktenci basitleştirmenin karşısında gücü yetenlerin kendilerini [toplumdan] bölüp ayırdığı ve yaşamlarını diğer insanların büyük çoğunluğundan uzakta yaşadığı paralel bir gerçeklik vardı. Bu imtiyazlı kapalı bölgelerde demokratik süreçten de uzaktılar. Trump gibi alternatif bir gerçeklik yaratıyorlardı.

Dünyamızın hem nükleer silah hem de çevresel hasar tehditleri nedeniyle büyük bir tehlike altında olduğuna şüphe yok. Ama belki de en ciddi iklim değişikliği insan aklının içindedir. Kişileri –ister dinsel köktencilik olsun ister normopatik materyalizm– inzivalarından çıkarmanın bir yolunu bulamazsak toplumlarımız kötüye gitmeye devam edecek ve siyasi süreç *homo sapiens*'in bekası için zaruri olan o fikri canlılık ve toplumsal çabadan yoksun kalacak.

Toplumun tüm kesimlerindeki yolsuzluk salgınıyla savaş, tuhaf bir insancıl heves değildir; kendimizi toplumlarımızı özgüvensiz bırakan anlamlı yaşamlar ve daha iyi bir dünya yaratma arayışında bize daima eşlik eden o üretken yönlerimizin kaybıyla bizi sakatlayan kötücül bir depresyondan çıkarmaya çalıştığımız sosyal psikoterapinin vazgeçilmez bir biçimidir.

Nükleer silahı ve siber savaş teknikleri olan hasarlı zihinsel yapıdaki ulusların insan eseri bir felakete sebep olma ihtimalleri çok yüksek. Demokrasinin –hem bir yönetim biçimi hem de bir zihniyet olarak– sessiz evrimi, umut verici. Ama eğer beraber var olacaksak acilen kolektif yaşamın yeni koşulları üzerinde anlaşmalıyız. Birbirimizden korkmayı ve nefret etmeyi bırakamayabiliriz ama dünya sahnesindeki tüm oyuncuların muhakemeye dayalı iletişimi sürdürmesinin bir yolunu bulmalıyız.

Demokrasi bir tür "konuşma terapisi"dir, çok farklı görüşteki kişilerin çeşitli bakış açılarını kucaklayan ve bütünleştiren bir grup aklına katılmasına olanak tanıyan bir süreçtir. Siyasi öncelikleri psikanaliz ve analitik psikolojiden Gestalt'a, işlemsel analize ve grup ilişkileri kuramı ile pratiğine kadar çeşitli psikolojik yaklaşımlarda yankılanır. Söz konusu psikolojilerin bilgeliğinden faydalanmak ulusları birbirleriyle savaşmaya iten psikolojik süreçleri anlama görevi açısından çok önemlidir, bize davranışlarımızın akıldışı temelleriyle yüzleşmek için araçlar verirler.

Fakat demokrasiyi canlandırmak için Batı'ya ve dünyanın diğer kısımlarına nüfuz eden bilinçdışı sinizmle yüzleşmeliyiz.

Trump'ın zaferi Batı bilincinde bir dönüm noktası teşkil eder. Yazılı basın en az yüz yıldır yaşamlarımızın yozlaşmış taraflarını dikkatimize sunuyor: Uluslararası silah ticaretinden insan kaçakçılığına ve köle ticaretine; uluslararası finansta ve ticari ilişkilerde yaygın görülen yozlaşmadan insan yaşamı ve sağlığı karşısında kâr etmeye öncelik veren sektörlere. Trump, New York sokaklarında birini vursa bile taraftarlarının yine ona oy vereceğini söyleyerek böbürlendiğinde Batı değerlerinde bir değişimi somutlaştıran ahlaki umutsuzluğun karanlık sularına girmişti.

İnsan yaşamının değerine ve insanlık deneyimini iyileştirmeye çalıştığımız ahlaki yasaya artık inanmadığımız bir noktaya geldik. Kendimizden vazgeçtik. Bunu yaparken hem bireysel hem de kolektif anlam arayışını terk ettik ve yaşamın tüm alanlarında yozlaşmanın belirmesine karşı koymadan teslim olduğumuzda manik büyüklenmeciliğimiz yerini kolektif, yaygın bir depresyona bıraktı.

Değiştik.

Anlam duygusunu –yaşamlarımızın bir katkıda bulunabileceği hissini– kaybedince, yas melankoliye döndü. Melankolik olduğu-

muzda maruz kaldığımız kayıplara öfkeleniriz ve görünüşe göre bizi terk edenleri bilincinde olmadan suçlarız. Şimdi Batı kültürünün hümanist dayanaklarının ve insanlığın ilerlemeci bir vizyonunu sunuyor gibi görünen inanç sistemleri ağının bizi terk ettiğini hissediyoruz ve öfkemizi toplumsal etkinliğe yönelttik. Bu öfke her tür yozlaşmayı pasif bir kabullenişten sağcıların sinik teşebbüsler ve kanlı çözümlerle özdeşleşmesine kadar pek çok biçim alıyor.[2]

Medeniyetimizde bu gerilemenin ortasında doğanlar kolektif bir felce tanıklık etti. Bazıları "girişim" için bağlarını kopardı; önceki nesilleri destekleyen toplumsal doku yok olduğundan bu nesil kendi hünerlerine terk edildi. Artık bizi birleştiren şey bir ahlaki amaç duygusu değil ortak bir umutsuzluk – Politika Çalışmaları Enstitüsü'nün bizi uyardığı "ahlaki kriz". Kitlesel bir şaşkınlık deneyimini paylaşıyor, türümüzün kaçınılmaz sonu gibi görünen şeyden nasıl bir çıkış yolu bulacağımızı bilmiyoruz. Milenyum kuşağı son iki yüz yıldaki, bizi bu noktaya getiren toplumsal psikolojik olaylar silsilesini bilmeyebilir ama etkilerini miras aldılar. Gençlik, yaşamın hep parlak yönünü bulmaya çalışsa da melankolimiz damarlarına işliyor.

Derinlik psikolojileri hayatın incelenmesine daima büyük değer vermiş, bizi felce uğratan o zihinsel ve toplumsal güçler hakkında içgörü edinmek için kişileri ve toplumlarını gözlemlemiştir. Nitekim yozlaşmanın olmadığı demokratik süreç, psikolojik anlayış ve psikososyal değişimle tek çözümü sunar.

Politik psikoloji liderlere ve siyasi süreçlerdeki tüm katılımcılara demokratik zihniyetin sağladığı özgürlüğü yeniden keşfetme

---

2 Açgözlülük ve şiddetten aldığımız hazzı küçümsemek aptalca olurdu. 20. yüzyılın savaşları ve soykırımları, "savaşgazm"a –katliamın erotizmi– eğilimimizi son derece açıkça gösteriyor. İnsancıl kendiliğin gölge tarafı kişiliğin sıkıntılı yönlerini zafere ulaştırırken bu durum insan yapılarının topyekûn imhasının ve altbenliğin zaferinin hazzını deneyimlememize olanak tanıyor.
Judith Butler, CNN'in Irak işgali haberlerini takip etti ve bu haberlerin "savaşın estetik boyutlarını" sağladığını ileri sürdü (148). "Şok ve dehşet" operasyonundan büyülenen "medya, yıkımın yüceliğiyle mest oldu" (149). "Yaşamların ve evlerin, su, elektrik ve ısı kaynaklarının kitlesel imhasının dirilen ABD askeri gücünün taşkın bir işareti olarak üretildiği bu duygusuzlaştıran rüya makinesine müdahale" tüm muhalifler açısından neredeyse imkânsızdı (149). Bkz. Judith Butler. *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. Londra, Verso, 2004.
Bu "duygusuzlaştıran rüya makinesi" ne kadar şaşırtıcı olsa da nihai savaşgazma kıyasla hiçbir şeydi. Eğer Trump bir gün "Roket Adam"dan [Kim Jong-Un] usandığına "karar verip" onu yeryüzünden silme dürtüsüne teslim olursa o zaman "hep beraber harcanacağız": Nefrete dayalı nihai erotik füzyon.

konusunda yardımcı olabilir. Bu durum kayıplarımız için neden ve nasıl kendimizi suçladığımızı, ayrıca kendinden nefret etmenin gizli biçimleriyle mazoşist düşüncelere neden ve nasıl teslim olduğumuzu anlamamızı gerektirecek, ama bu göreve girişmeden önce zihinlerimizin çaresizliğimizin çeşitli aşamalarında yok ettiğimiz (bireysel ve kolektif) kısımlarını geri kazanmalıyız. Düşünme kapasitemizi eski haline getirmek için önce yaygın psikofobimizle yüzleşmeliyiz.

Psikanaliz ve derinlik psikolojileri kusurlu olabilir, ama arzuları öyle değil. Onlar "devam eden çalışmalar" ve kritik bir işleve işaret ediyorlar. "Kendini bilmek" gerektiğini hep biliyorduk ve bu söz son bin yıldır ne kadar doğruysa şimdi de o kadar doğru. Eğer mevcut gidişatı değiştirip türümüzü koruyacaksak insanların çektiği acının ve etkisizliğinin –ister ekonomik ister siyasi açıdan belirlenmiş olsun– pek çok toplumsal nedeninin yanı sıra ruhsal yaşamımızın da hesaba katılması gerektiğini fark etmek çok önemlidir.

Eğer Batılı liderler büyüklenmeci söylemlerini yatıştırabilirlerse ulus olmanın kötücül yönlerini üreten manik temeli de zayıflatabilirler. Mütevazı yaşam için bir örnek sunarak açgözlülük ve yozlaşmaya bir panzehir yaratabilirler. Bir toplumun yıkıcı ihtiraslarını vekil ülkelere yansıttığı psikolojik itkiyi reddederek militarizasyon ihtiyacını ve savaş ihtimalini önemli ölçüde azaltabilirler. Diğer uluslara karşı işlenmiş suçlardan üzüntü duyduklarını belirterek "özür dileriz" demenin saldırganlık kurbanlarına bir ölçüde şifa vereceğini keşfedebilirler.

Bu çalışma demokrasi deneyimi içinde psikolojik içgörüden faydalanarak yaşamlarımızda ve toplumlarımızda anlam yaratımına geri dönülmesine duyulan hayati önemi incelemeye teşebbüs ediyor. Sıkıntılı zihinlerin serbest piyasasına değil insanların tekrar insancıl varlıklar olmaya geri dönebileceği yeni bir tür kolektif anlayışa dayanan ulusal ve uluslararası bir söylem için bir platform sunuyor.[3]

3 Önde gelen felsefeci Martha Nussbaum insan doğasının daha iyi yönlerini grup ilişkilerine getirme kapasitemizi iyileştirmeyi amaçlayan bir organizasyon önerdi ve bunu savundu. Nussbaum ve meslektaşları "insan gelişimi yaklaşımı" dedikleri bir şeyi savunur: Ulusal ve uluslararası ilişkileri iyileştirmek için "kapasite yaklaşımı"na inanan, STK'lardaki ve diğer yerlerdeki kişilerin, yeni uluslararası hareketi. Nussbaum'a göre zorluklardan biri de "siyasi bir psikoloji geliştirmek" idi. "İnsan kapasitelerini gerçekleştirme programını destekleyen ve bu programı engelleyen duyguların ve diğer psikolojik eğilimlerin bir anlatısı" (180). Bkz. Martha Nussbaum. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2011.

# Kaynakça


Arendt, Hannah. *The Life of the Mind*. New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1978. [*Zihnin Yaşamı*. çev. İsmail İlgar. İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.]

Atkinson, Anthony B. *Inequality. What Can Be Done?* Cambridge, MA, Harvard University Press, 2015. [*Eşitsizlik: Ne Yapılabilir?* çev. Ömer Limanlı ve Elif Kaya. Ankara, Efil Yayınevi, 2018.]

Aurelius, Marcus. *Meditations*. çev. Gregory Hays. New York, Modern Library, 2003 [c. 170]. [*Düşünceler*. çev. Şadan Karadeniz. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2022.]

Badiou, Alain. *Theory of the Subject*. Londra, Continuum, 2009 [1982].

Barbu, Zevedei. *Democracy and Dictatorship: Their Psychology and Patterns of Life*. Londra, Forgotten Books, 2015.

Bataille, Georges. *Inner Experience*. çev. Leslie Anne Bolt. Albany, NY, State University of New York Press, 1988 [1954]. [*İç Deney*. çev. Mukadder Yakupoğlu. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.]

Bauman, Zygmunt. *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge, Polity Press, 2007.

Bion, Wilfred R. *Experiences in Groups and Other Papers*. Londra, Tavistock, 1974.

Bishop, Paul. "The unconscious from the storm and stress to Weimar classicism: The dialectics of time and pleasure", Angus Nicholls ve Martin Liebscher (yay. haz.), *Thinking the Unconscious: Nineteenth-Century German Thought*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Black, Les ve John Solomon. *Theories of Race and Racism*. Londra, Routledge, 2008.

Bléandonu, Gérard. *Wilfred Bion: His Life and Works 1897–1979*. Londra, Free Association Books, 1994.

Bollas, Christopher. *The Freudian Moment*. London, Karnac, 2007. [*Freudyen An*. çev. A. Algın Köşkdere, Özlem Tuncay, Suzi Sipahi, Nesrin Koçal. İstanbul, Bağlam Yayınları, 2012.]

———. *The Evocative Object World*. Londra, Routledge, 2009. [*Çağrışımlı*

*Nesne Dünyası*. çev. Şahika Tokel. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2025.]

———. *The Infinite Question*. Londra, Routledge, 2009. [*Sonsuz Soru*. çev. Zeynep Baransel. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2024.]

———. *The Shadow of the Object: Psychoanalysis of the Unthought Known*. Londra, Routledge, 2018 [1987].

Bourguignon, Franç. *The Globalization of Inequality*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 2015 [2012].

Boyd, Dannah. *It's Complicated: The Social Life of Networked Teens*. New Haven, CT, Yale University Press, 2014.

Bradbury, Malcolm ve James McFarlane (eds). *Modernism*. Londra, Penguin, 1976.

Bradford, William. *Of Plymouth Plantation 1620–1647*. New York, Modern Library, 1981.

Brown, David S. *Richard Hofstadter: An Intellectual Biography*. Chicago, IL, University of Chicago Press, 2006.

Butler, Judith. *Precarious Life: The Power of Mourning and Violence*. Londra, Verso, 2004.

Camus, Albert. *The Myth of Sisyphus*. New York, Vintage, 1991 [1942]. [*Sisifos Söyleni*. çev. Tahsin Yücel. İstanbul, Can Yayınları, 2021.]

———. *The Stranger*. New York, Vintage, 1989 [1942]. [*Yabancı*. çev. Ayça Sezen. İstanbul, Can Yayınları, 2021.]

Chaitin, Daniel. "Carl Bernstein: Cold civil war media embrace 'different truths'". *Washington Examiner* (çevrimiçi), 16 Temmuz 2017. http://washingtonexaminer.com/carl-bernstein-cold-civil-war-gripping-us-as-media-embrace-different-truths/article/2628813.

Coles, Robert. "Psychoanalysis: the American experience", Michael Roth (yay. haz.), *Freud: Conflict and Culture: Essays on His Life, Work, and Legacy*. New York, Alfred Knopf, 1998.

Conrad, Joseph. "Heart of Darkness" *Heart of Darkness and Other Tales* içinde. Oxford: Oxford University Press, 2008. [*Karanlığın Yüreği*. çev. Sinan Fişek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.]

DeLillo, Don. *Cosmopolis*. New York, Scribner, 2003. [*Kozmopolis*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul, Everest Yayınları, 2008.]

Donovan, Lauren. "Tolna Coulee project", *Bismarck Tribune*, 17 Mayıs 2011.

Eksteins, Modris. *Rites of Spring: The Great War and the Birth of the Modern Age*. Boston, MA, Houghton Mifflin Company, 1989.

Elliott, Anthony ve John Urry. *Mobile Lives*. Londra, Routledge, 2010.

Eliot, T.S. *Selected Prose of T.S. Eliot*, yay. haz. Frank Kermode. New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1975.

Etchegoyen, Horacio R. *The Fundamentals of Psychoanalytic Technique*. Londra, Karnac, 1991.

Fanon, Frantz. "The fact of blackness", Les Back ve John Solomos (yay. haz.), *Theories of Race and Racism*. Londra, Routledge, 2008.

———. *Black Skins, White Masks*. New York, Grove, 2008 [1952]. [*Siyah Deri. Beyaz Maskeler*. çev. Orçun Türkay. İstanbul, Metis Yayınları, 2022.]

Fonagy, Peter ve Mary Target. "Mentalization and the changing aims of child psychoanalysis", *Psychoanalytic Dialogues*, 1998, 8, 87-114.

Fornari, Franco. *The Psychoanalysis of War*. Bloomington, Indiana University Press, 1975 [1966].

Forster, E.M. *Howards End*. San Bernardino, CA, Cassia Press, 2009. [*Howards End*. çev. Hasan Fehmi Nemli. İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.]

Freud, Anna. *The Ego and the Mechanisms of Defence*. Londra, Hogarth Press, 1968 [1936]. [*Ben ve Savunma Mekanizmaları*. çev. Yeşim Erim. İstanbul, Metis Yayınları, 2022.]

Freud, Sigmund. "Thoughts for the times on war and death", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, XIV. Cilt, s. 273–300. Londra, Hogarth Press, 1955 [1915].

———. "Two encyclopaedia articles", The *Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud,* XVIII. Cilt, Londra, Hogarth Press, 1986 [1923].

Freud, Sigmund ve Lou-Andreas Salomé. *Letters*, yay. haz. Ernst Pfeiffer. New York, W.W. Norton, 1985.

Fukuyama, Francis. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. New York, Farrar, Straus & Giroux, 2014. [*Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme: Sanayi Devrimi'nden Demokrasinin Küreselleşmesine*. çev. M. Murtaza Özeren. Ankara, Panama Yayıncılık, 2023.]

Gasset, José Ortega y. *Man and Crisis*. New York, W.W. Norton, 1958.

Grubrich-Simitis, Ilse. *Early Freud and Late Freud: Reading Anew Studies on Hysteria and Moses and Monotheism*. Londra, Routledge, 1997.

Hadot, Pierre. 1989. *Plotinus or the Simplicity of Vision*, çev. Michael Chase.

Chicago, IL, University of Chicago Press, 1993. [*Plotinos ya da Bakışın Saflığı*. çev. Özcan Doğan. Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2020.]

Harding, Luke. "It had a big impact on me – story behind Trump's whirlwind missile response", *Guardian* (çevrimiçi), 7 Nisan 2017. www.guardian.com/world/2017/apr/07/how-pictures-of-syrian-dead-babies-made-trump-do-unthinkable.

Hartmann, Heinz. *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York, International Universities Press, 1958 [1938]. [*Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu*. çev. M. Banu Büyükkal. İstanbul, Metis Yayınları, 2020.]

Hawthorne, Nathaniel. *The Scarlet Letter*. Mineola, NY, Dover, 2009 [1850]. [*Kırmızı Leke*. çev. Can Erhan Kızmaz. İstanbul, İletişim Yayınları, 2024.]

Head, Simon. *Mindless: Why Smarter Machines Are Making Dumber Humans*. New York, Basic Books, 2014.

Hedges, Lawrence. *Listening Perspectives in Psychotherapy*. Northvale, NJ, Jason Aronson, 1983.

Heidegger, Martin. "The Thing", *Poetry, Language, Thought*. New York, Harper & Row, 1971, s. 165-82.

Heller, Erich. *The Importance of Nietzsche: Ten Essays*. Chicago, IL, University of Chicago Press, 1988.

Hemingway, Ernest. *The Sun Also Rises*. New York, Scribner, 2016 [1926]. [*Güneş de Doğar*. çev. Dost Körpe. Ankara, Bilgi Yayınevi, 2021.]

Hofstadter, Richard. *The Paranoid Style in Paranoid Politics*. New York, Vintage, 2008 [1952].

Hollander, Nancy. *Uprooted Minds: Surviving the Politics of Terror in the Americas*. New York, Routledge, 2010.

Ionesco, Eugène. "The Bald Soprano", *The Bald Soprano & Other Plays*, çev. Donald M. Allen. New York, Grove Press, 1954. [*Kel Şarkıcı*. çev. Ayberk Eray, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2023.]

Jameson, Fredric. *Postmodernism: Or the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham, NC, Duke University Press, 1991. [*Postmodernizm ya Dda Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. çev. Cem Gönenç. İstanbul, Alfa Yayınları, 2022.]

Jung, C.G. "The concept of the collective unconscious", *The Archetypes and the Collective Unconscious: The Collected Works of C.J. Jung*, 1. Cilt, 1. kısım, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1977 [1936/37], s. 42–53.

Kernberg, Otto. *On Borderline Conditions and Pathological Narcissism.* New York, Aronson, 1975. [*Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm.* çev. Mustafa Akay. İstanbul, Metis Yayınları, 2019.]

Khan, Masud. "The concept of cumulative trauma", *The Privacy of the Self.* Londra, Hogarth Press, 1974, s. 4-58.

King, John. "History will ultimately judge. . . I'm a contented man". *CNN*, 28 Nisan 2013.

Klein, George S. *Perception, Motives, and Personality.* New York, Alfred Knopf, 1970.

Knight, Robert. "Borderline states", *Bulletin of the Menninger Clinic.* 1953, 1, 1-12.

Kohut, Heinz. *The Analysis of the Self.* New York, International Universities Press, 1971. [*Kendiliğin Çözümlenmesi.* çev. Cem Atbaşoğlu, M. Banu Büyükkal. İstanbul, Metis Yayınları, 2022.]

———. *The Restoration of the Self.* New York, International Universities Press, 1977. [*Kendiliğin Yeniden Yapılanması.* çev. Oğuz Çelebi. İstanbul, Metis Yayınları, 2017.]

Lasch, Christopher. *The Minimal Self: Psychic Survival in Troubled Times.* New York, W.W. Norton, 1984.

Lawrence, Gordon L. (ed.). *Social Dreaming @ Work.* Londra, Karnac, 1998.

———. (ed.). *Experiences in Social Dreaming.* Londra, Karnac, 2003.

Le Bon, Gustave. *The Crowd: A Study of the Popular Mind.* Maestro Reprints (tarih ve yer belli değil).

Mahler, Margaret. "The magic cap of invisibility", *The Selected Papers of Margaret Mahler. Volume One: Infantile Psychosis and Early Contributions.* New York, Jason Aronson, 1979 [1942], s. 3-16.

Masciotra, David. "Pulling the plug on English Departments", *Daily Beast*, 28 Temmuz 2014. www.thedailybeast.com/pulling-the-plug-on-english-departments.

Mason, Paul. *Postcapitalism: A Guide to Our Future.* Londra, Allen Lane, 2015. [*Kapitalizm Sonrası: Geleceğimiz İçin Bir Kılavuz.* çev. Şükrü Alpagut. İstanbul, Yordam Kitap, 2019.]

McDougall, Joyce. *Plea for a Measure of Abnormality.* New York, International Universities Press, 1980.

———. *Theatres of the Body.* New York, W.W. Norton, 1989.

Mead, George Herbert. *Mind, Self & Society*. Chicago, IL, University of Chicago Press, 1967 [1934]. [*Zihin, Benlik ve Toplum*. çev. Yeşim Erdem. Ankara, Heretik Yayıncılık, 2017.]

Melville, Herman. *Moby Dick*. New York, W.W. Norton, 1967 [1851]. [*Moby Dick/Beyaz Balina*. çev. Sabahattin Eyüpoğlu, Mina Urgan. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.]

———. *Billy Budd, Sailor and Other Stories*. Londra, Penguin, 1978.

Mill, John Stuart. "On Liberty", *John Stuart Mill: On Liberty, Utilitarianism, and Other Essays*. Oxford, Oxford University Press, 2015 [1859], s. 5-112. [*Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine*, çev. Cem Akaş, Can Yayınları, İstanbul, 2019.]

Nettleton, Sarah. *The Metapsychology of Christopher Bollas: An Introduction*. Londra, Routledge, 2016.

Nicholls, Angus ve Martin Liebscher (yay. haz.). *Thinking the Unconscious: Nineteenth-Century German Thought*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Nietzsche, Friedrich. *Thus Spoke Zarathustra*, çev. Adrian del Caro, yay. haz. Adrian del Caro ve Robert B. Pippin. Cambridge, Cambridge University Press, 2006 [1883–92]. [*Böyle Buyurdu Zerdüşt*. çev. Regaip Minareci. İstanbul, Can Yayınları, 2021.]

Nussbaum, Martha. C. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2011. [*Yapabilirlikler Yaratmak: İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı*. çev. Selda Somuncuoğlu. İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.]

Pippin, Robert. *Human, All Too Human*, çev. R.J. Hollingdale. Cambridge, Cambridge University Press, 2005 [1878-1893].

Osterhammel, Jürgen. *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 2014. [*Dönüşen Dünya: Küresel 19. Yüzyıl Tarihi*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.]

Phillips, Adam. *Equals*. New York, Basic Books, 2002.

Pontalis, J.-B. *Frontiers in Psychoanalysis: Between the Dream and Psychic Pain*. Londra, Hogarth Press, 1981 [1977].

Rose, Jacqueline. *The Jacqueline Rose Reader*, yay. haz. Justin Clemens ve Ben Naparstek. Durham, NC, Duke University Press, 2011.

Ross, David A. *Critical Companion to W.B. Yeats: A Literary Reference to His Life and Work*. New York, Infobase, 2009.

Salmi, Hannu. *Nineteenth-Century Europe: A Cultural History*. Cambridge, Polity Press, 2008.

Scheidel, Walter. *The Great Leveller: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the 21st Century*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 2017. [*Büyük Düzleyici: Taş Devri'nden Bugüne Şiddet ve Eşitsizliğin Tarihi*. çev. Erdem Türközü. Ankara, Fol Kitap, 2024.]

Schleifer, Theodore. "King doubles down on controversial 'babies' tweet", *CNN* (çevrimiçi), 14 Mart 2017. www.conn.com/2017/03/13/politics/steve-king-babies-tweet-cnntv/index.html.

Scott, James C. "Take your pick", *London Review of Books*, 39 (20), 19 Ekim 2017, s. 23–44.

Smith, Barbara Fletchman Smith. *Mental Slavery: Psychoanalytic Studies of Caribbean People*. Londra, Rebus Press, 2000.

Solms, Mark ve Oliver Turnbull. *The Brain and the Inner World*. New York, The Other Press, 2002. [*Beyin ve İç Dünya: Öznel Deneyimin Sinirbilimine Giriş*. çev. Hakan Atalay. İstanbul, Metis Yayınları, 2020.]

Southern, R.D. *The Making of the Middle Ages*. New Haven, CT, Yale University Press, 1953.

Stampp, Kenneth. *The Peculiar Institution: Slavery in the Ante-Bellum South*. New York, Vintage, 1956.

Steiner, John. *Psychic Retreats*. Londra, Routledge, 1993.

Strindberg, August. *Miss Julie and Other Plays*. Oxford, Oxford University Press, 2008. [*Matmazel Julie*. çev. Rüstem Ertuğ Altınay. İstanbul, Agora Kitaplığı, 2020.]

Walters, Joanna. "High gun ownership linked to high rate of police officer deaths, study shows", *Guardian* (çevrimiçi), 14 Ağustos 2015.

www.theguardian.com/world/2015/aug/14/high-gun-ownership-killings-police-officers.

Watson, Peter. *The Modern Mind: An Intellectual History of the 20th Century*. New York, Perennial, 2002.

———. *Ideas: A History from Fire to Freud*. Londra, Phoenix, 2006. [*Fikirler Tarihi - Ateşten Freud'a*. çev. Kolektif. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2023.]

Whitman, Walt. (1855) "Song of Myself", *Walt Whitman: The Complete Poems*. Londra, Penguin, 2004.

Winnicott, D.W. *Playing and Reality*. Londra, Penguin, 1980. [*Oyun ve Gerçeklik*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul, Metis Yayınları, 2021.]

Woolf, Virginia. *A Writer's Diary*. New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1982 [1953].

———. "Character in fiction", *The Essays of Virginia Woolf: Volume Three, 1919–1924*, yay. haz. Andrew McNeillie. San Diego, CA, Harcourt Brace Jovanovich, 1988 [1924], s. 421-22.

Varoufakis, Yanis. *Adults in the Room: My Battle with Europe's Deep Establishment*. Londra, The Bodley Head, 2017.

Yeats, W.B. *The Collected Poems of W. B. Yeats*, Gözden geçirilmiş ikinci baskı, yay. haz. Richard J. Finneran. New York, Scribner.

Zaretsky, Robert. *A Life Worth Living: Albert Camus and the Quest for Meaning*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2013.

Žižek, Slavoj. *Living in the End Times*. Londra, Verso, 2010. [*Ahir Zamanlarda Yaşarken*. çev. Erkal Ünal. İstanbul, Metis Yayınları, 2021.]

# Dizin


11 Eylül 60, 111
19. yüzyıl 10, 11, 21, 31, 33, 34, 37, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 51, 52, 59, 61, 64, 86, 75, 86, 96, 104, 114, 137, 138
1910 (yıl) 50, 52, 138

ABD 9, 24, 26, 29, 57, 65, 111,119, 120, 121, 128
  deregülasyon/kuralsızlaştırma 24, 132, 133
  kendini yüceltme 129
  McCarthy dönemi 132
  savaşın ardından refah 140
  Trump'ın Amerikası 118, *ayrıca bkz.* Trump, Donald
ABD Anayasası 111, 128
absürt (kuramı) 52, 53
ağ oluşturma: sosyal 12, 76
ahlak krizi 13
akıl 27, 28, 31, 43, 46, 47, 69, 76, 83, 101, 110, 118, 119
aktarıcı kendilik 15, 69, 73, 78, 80, 86, 142
Amerika 9, 12, 14, 18, 19, 20, 24, 26, 28, 33, 34, 46, 51, 52, 54, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 70, 81, 84, 86, 97, 109, 111, 112, 117, 118, 120, 121, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 139
  Amerikan karşıtlığı 60
  bölünmeler 65
  dış politika 60, 95
  Vietnam dönemi 64
Amerikan Rüyası 12, 24
anksiyete (aktarımı) 67, 78, 82, 121, 123, 128
anlam
  arayışı 22, 23, 25, 31, 32, 33, 35, 53, 72, 94, 123, 137, 138, 143, 144
  dikey anlam yapıları 85
  ilahi 138
  ve kırılımlı düşünce 88
Aşırı belirlenim (Freud) 62
aşırılık yanlılığı 135, 136
Avrupa medeniyeti 44, 51
aynı anda birden çok iş yapmak 76
ayrılık 64 bkz. ayrışmış kendilik
ayrışma 65, 66, 80
ayrışmış kendilik 64

bakış/görüş/manzara
  ve içgörü 14, 26, 53, 72, 87, 88, 90, 131, 145, 146
bakışseverlik 88, 89, 91
105
basit yaşam (arayışı) 97; *ayrıca bkz.* inziva
baskı 61, 63, 90, 139
  baskılananın geri dönüşü 62, 91
  bastırılan kendilik 91
  iç sansür 61, 62
  kümülatif 90
  ötekilerin baskısı 62
  ve sosyal medya 81, 142
baskılama, devletten kaynaklanan 62
bastırma
  bastırılanın geri dönüşü 62, 91
  *ve başarısız girişimler 63*
  ve psikanaliz 63

Batılı kendilik 22, 53
bellek (kaybı) 72
"Ben-bana" ilişkisi 158, 161
benlik 23, 24, 42, 90, 92
Bernstein, Carl 65
bilgisayarlı iş sistemleri (CBS'ler) 83
bilgisiz kendilik 86
bilimin reddi 98
bilinç (dinamik) 110
*Billy Budd* (Herman Melville) 18
Bion, Wilfred 92, 104, 105, 106, 107, 108
Birinci Dünya Savaşı sonrası 104
Birleşik Krallık 16, 57, 119, 122
  Brexit 9, 13, 19, 21, 26, 96, 97, 122, 136
Blair, Tony 27, 119
Bléandonu, Gérard 83
Boyd, Danah 81
bölünüp ayrılma 59, 139
  kendilik 58-61, 63-66
  kurumsallaşmış 26, 59
  sınır (*borderline*) 57, 66
Brexit 9, 13, 19, 21, 26, 96, 97, 122, 136
Buber, Martin 138
Bush, George W. 27, 119,
Butler, Judith 145
Büyük Savaş, 22, 36, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 48, 52, 53, 56, 58, 61, 79, 104, 138, 139 *bkz.* Birinci Dünya Savaşı

Camus, Albert 22, 35, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 89, 139, 141
Cumhuriyetçiler (ABD) 24, 61
çağdaş kendilik 82
çağrışım 67, 75, 92, 93, 94, 106, 108, 109, 110
  grup 107, 127-8
  serbest 10, 64, 75, 83, 88, 92, 93, 94, 106, 110, 146
  ve soyutlama 92
çoğulluk 130

"damlama" ekonomisi 10, 67, 133
DEAŞ/IŞİD 111, 112
Değerler
  Hıristiyan değerleri 31, 38, 5; *ayrıca bkz.* anlam
değişimin şoku 96
DeLillo, Don 82, 83, 88,
demagoglar 121
*Democracy and Dictatorship* (Zevedei Barbu) 105
demokrasi 9, 28, 29, 34, 95, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 118, 120, 126, 144, 146, 149
  demokratik siyaset 101
  demokratik yönetimler/idareler 34, 62
  demokratik zihniyet 105, 112, 113, 145
  içsel 20, 25, 29, 35, 37, 51, 53, 56, 67, 68, 71, 72, 75, 78, 85, 87, 91, 92, 102, 109, 110, 111, 113, 123, 124, 129, 133, 137, 138, 142
  terapötik etkisi 108
  ve bilinçdışı kendilik 110
  ve kadınlar 11, 28, 34, 101, 104
  ve paranoya130, 143, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133
  ve psikanaliz 14, 15, 29, 35, 57, 63, 72, 83, 86, 87, 89, 91, 93, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 133, 144, 146
"depresif konum" 125
depresyon 20, 26, 40, 48, 49, 59, 64, 67, 72, 123, 134, 135, 138, 142, 143, 144
  karanlık düşünceler 124
  kendi kendine tedavi 20
  klinik 135

kültürel 135
manik depresyon (ulusların) 139
okul saldırıları 124
psikodinamik 11, 14, 134
siyasetin neden olduğu 135
ulusların 135, 137
ve öfke 135
yapısallaşmış 139
deregülasyon 24, 132, 133
derinlik psikolojileri 145, 146
dikey anlam yapıları 85
dilin ölümü 93
dinamik bilinç 60, 93, 110
dinler 20, 23, 31, 96, 137
duygular: siyasette 108, 118
dürüstlük 19, 98
düşünce: örüntüleri 93, 106; kırılımlı 88; askıya alınması 63, 89

ekonomik sistemler (deregülasyon) 24, 132, 133
Eliot, T.S. 22, 52, 138
endüstriyel değişim 39
erteleme 64, 65

Fanon, Frantz 62
Fletchman Smith, Barbara 62
Freud, Sigmund 9, 23, 35, 42, 43, 61, 62, 63, 93, 94, 99, 106, 110
"ölüm dürtüsü" 99, 100, 143
aşırı belirlenim 62
baskı 61
cinsel bastırma 61
üstbenlik 61, 63, 91
Freudyen Çift 93
Friends and Neighbors Café 114, 115, 117
Tolna 116, 114
Kuzey Dakota 16, 114, 115
Fukuyama 110

gelecek (hayali) 25
girişimcilik 23, 51
göç 19
gözdağı 128
grup psikolojileri ve toplumsal zihniyetler 21
gruplar
"mikro saldırganlık" 127
ayrışma 65, 66, 80
Bion grupları 107
demokratik olmayan grup süreçleri
grup liderleri 107
hisler 58
kimlik 141
paranoid yansıtma 119
Tavi Grupları 108
*Güneş de Doğar* (Ernest Hemmingway) 21, 138
güvenli bölge sendromu 67, 71, 72
güvenlikli topluluklar 70; *ayrıca bkz.* kuşatılmış bölgeler (çekilme)

hayırseverlik 140
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 34, 110
Heidegger, Martin 34, 73, 74, 75, 89,
Heimann, Paula 109
Heterojenlik 86
hız *bkz.* tempo (21. yüzyıl yaşamının) 23, 82
Hızlıağ dünyası 83, 86
histeri 47, 58, 78
Hofstadter, Richard 129
Hollander, Nancy 62
Homojenleşme 86
*Howard's End* (E.M Forster) 68, 142, 15, 50, 51
Hıristiyanlık 138
hükümetler/idareler
demokratik 109
nefret edilmesi 133

içgörü *versus* bakış 14, 26, 53, 72, 87, 88, 90, 131, 145, 146

içsel demokrasi 110, 111, 113
içsel yaşama yönelik ilgisizlik 67
ideoloji 134
  kapitalizm 133, 139, 140
  deregülasyon/kuralsızlaştırma 132, 133
  Nazi 139
  "damlama" ekonomisi 10, 67, 133
İfade Özgürlüğü Hareketi 126, 127
ifade özgürlüğü karşıtı hareket 126, 127
İkinci Dünya Savaşı 22, 41, 42, 58, 131, 134, 138, 139
ilişkiler (gerçek ve sanal) 75
inançlar (inançların kaybı) 39, 58, 135,
insan düşüncesi 39, 63, 83, 85
insan karakteri 44, 50, 52, 56
internet 69, 76, 80, 81, 83, 86, 142, 143
intihar 22, 54, 55, 68, 69, 70, 89, 91, 139, 141
inziva 72, 82, 99, 100, 130; *ayrıca bkz.* kuşatılmış bölgeler
İran 27, 123
İslam 25, 96, 125, 136
İslam medeniyetleri 25
işlemselcilik 89
işlevlerle özdeşleşme 78
itkiler (bastırılmış) 61, 63, 106
iyimserlik 21, 45, 59

Jung, Carl 12
  "kolektif bilinçdışı" 12

kadınlar ve demokrasi 28, 101
kapitalizm 10, 23, 24, 52, 100, 133, 138, 139, 140
kapsayıcılık 112
karakter (insan) 34, 44, 50, 52, 56
karanlık düşünceler 124
karanlık madde 96
karmaşıklık (reddi) 98 *ayrıca bkz.* paranoya
karmaşıklık karşıtlığı bkz. 96
katliam 13, 27, 41, 53, 124, 125, 145,
kayıp 134, 138, 142, 145, 146
  inançların
  hissi 134, 135
"kayıp nesil" 21
kendi kendine tedavi (depresyon) 20
kendilik
  "Ben - bana" ilişkisi 158-161
  aktarıcı 15, 43, 69, 73, 76, 78, 80, 86, 142
  ayrışan 51, 79
  baskılanan 91
  Batılı 10, 24, 25, 40, 46, 53, 146
  bilgisiz 86
  bilinçdışı 110
  bölünmüş 50, 51, 56, 59, 64
  çağdaş 82, 87
  çatışmada 61
  davranış değişimi 84
  düşünen 104
  eksikliği 53
  güvenli bölge sendromu 67, 71, 72
  ile ilişki 138
  işlevin yitirilmesi 134
  işlevle özdeşleşme 78
  klinik depresyon 135
  konuşan 101, 124
  küresel 68
  mantıklı kendilik 110
  normopatik 64, 69, 70, 142
  olumlu ve olumsuz alanlar 57
  paranoid 124
  üstbenlik ve benlik 61, 63, 91
kendini yüceltmek 53
Khan, Masud 61, 63
kırılımlı düşünce 88
*Kırmızı Leke* (Nathaniel Hawthorne) 18, 19
Kiliseler Birliği 135

kimlik grupları 141
kimlik politikası 141
"kitle seferberliği savaşı mobilization" 140
Klein, Melanie 125,
klinik depresyon 135
Knight, Robert 57
"kolektif bilinçdışı" (Jung) 12
kolektif nefret 99
kolektif reddi 66
Konfüçyüs 73
konuşma
  kısaltılmış 81
  özgürlüğü 109
  soyut 92
köktencilik 23, 96, 143
kölelik (etkileri) 62
kötümserlik 59
kuşatılmış bölgeler
  "sürdürülebilir yaşam" toplulukları 96
  geri çekilme 84
  ruhsal 100
kümülatif baskı 90
küresel kendilik 78, 86
küreselleşme 15, 68, 73, 74, 75, 86, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 111, 142, 143
  karanlık madde 96
  küresel kendilik 78, 86
  reddi 96
  ve homojenleşme 86

Mahler, Margaret 62
Mani 39, 139
manik depresyon 59, 64
materyalizm 26, 143
McCarthy, Joseph 132
McDougall, Joyce 67
medeniyetler 12, 24, 25, 35, 95
medya (ve kolektif nefret) 99
mekân (özel) 83
melankoli 22, 26, 58, 69, 144, 145
Meursault (*Yabancı*, Albert Camus) 53, 54, 55, 59, 66
"mikro saldırganlık" 127
"milenyum kuşağı" 12, 142, 145
Mill, Harriet Taylor 104,
Mill, John Stuart 11, 102, 103, 104, 105
*Mindless: Why Smarter Machines Are Making Dumber Humans* (Simon Head) 83
mobil telefonlar 73, 74, 76, 77, 79, 96, 117
*Mobile Lives* (Anthony Elliott ve John Urry) 74
monarşik idare 111
Muhafazakâr Parti (Birleşik Krallık) 24
muhafazakârlar 24, 97
muhakeme (bireysel) 83
muhalif (eksikliği) 82
nefret (kolektif) 99

Nietzsche, Friedrich 5, 25, 47
Normopat ve sınır 67, 68, 72, 142
Nussbaum, Martha 146

Obama, Barack 97, 98, 112, 120
oligarklar 14, 71, 95
oligarşik durum 111
olumsuz paranoya 126, 129
öfke 18, 22, 23, 24, 58, 59, 66, 68, 99, 107, 108, 112, 119, 125, 135, 136, 140, 145
ölü surat hareketi 128
"ölüm dürtüsü" 99, 100, 143
öz sansür 62
özdeşleşim (yansıtmacı) 27, 28, 45, 120, 121, 122, 132
öznel yaşama ilgi duyulmaması 68
öznenin intiharı 89, 91

paranoid kendilik 124, 130
paranoid yansıtma 119
paranoya 130, 143, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133

olumlu 128, 129
olumsuz 128, 129
siyasette 130
ve demokrasi 128
ve karmaşıklığın reddi 98
ve ölü surat hareketi 127, 128
Phillips, Adam 106
Pierce, Chester M. 127
Politika Çalışmaları Enstitüsü 13, 145
psikanaliz 1, 14, 15, 29, 35, 57, 63, 72, 83, 86, 87, 89, 91, 93, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 133, 144, 146
Bion grupları 106, 107
ve "sosyal psikoloji" 91, 104
ve bastırma 91
ve demokrasi 104, 108
ve derinlik psikolojileri 145, 146
ve hızlı çözüm 83
ve homojenleşme 86
ve içgörü 87, 88, 90, 131, 145, 146
ve kanıt (düşünce zincirleri) 93
ve konuşan kendilik 124
psikofobi 14, 146,
Püriten zihniyeti 18

Reagan, Ronald 10, 133
"rahatlama" 41, 72, 82
"rehabilitasyon" merkezleri 14, 72
Rehberler ve bireysel muhakeme 83
ruh hali (sınır) 57
ruh/akıl sağlığı 46, 57, 83, 84
*ruhsal kaçış* 63, 80
ruhsal stress 20
rüyalar 35, 91, 93, 94, 138

sağcı politika 28, 126, 140
sahte ahlak 128, 131
sanal ilişkiler (*versus* gerçek) 75
sansür 61, 62, 63, 102, 106
Sartre, Jean-Paul 53, 55, 141
"savaşgazm" 145
Schlegel, Maggie (*Howard's End*, E.M. Forster) 50, 51, 59
*selfie*'ler 87
serbest çağrışım 92, 93, 94, 106, 110
Servet 9, 13, 14, 19, 58, 72, 95,131, 133, 137, 140, 142
Sheidel, Walter 140
sınır (borderline) 66
akıl 27, 28, 31, 43, 46, 47, 69, 76, 83, 101, 110, 118, 119
birey 11, 19, 20, 27, 33, 35, 39, 48, 60, 61, 72, 79, 91, 95, 105, 108, 124, 125, 129, 130, 133, 135, 136
bölünüp ayrılma 139
ve normopat 67, 68, 69, 72, 142
*Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm* (Otto Kernberg) 57
siyaset/politika
deregülasyon/kuralsızlaştırma 24, 132, 133
ideoloji 134; sol 126, 128, 140, 141
olumlu paranoya 126, 129
sağ 9, 10, 126, 128, 129, 132, 133, 140, 145
siyasetin neden olduğu depresyon 134, 135
ve duygular; kimlik 141
sol siyaset 126
sosyal ağ oluşturma 12, 74, 76, 80, 81,
sosyal media 81; ve baskı 81; Twitter 118
soyut konuşma 92
"sosyal psikoloji" 91, 104
soyutlama 92
sözde aptallık 62, 89
Stampp, Kenneth 62
suçluluk (ulusların) 65
"sürdürülebilir yaşam" toplulukları 96
şahsi çıkar 103

tahliye (zihinsel) 27, 99
Tanrı 17, 19, 23, 25, 32, 33, 41, 46, 85, 97, 98, 99, 135, 138, 141

Tavi Grupları 108
Taylor, Helen 104
teknolojik değişim 96
telefonlar (mobil) 73, 74, 76, 77, 79, 96, 117
tempo (21. yüzyılın) 23, 82
terk etme 24, 97
toplum
  sosyal örgütlenme 95, 96; *ayrıca bkz.* gruplar
  ve kendilik 61, 62, 66, 75
totaliter konum 110
trajedi (mantığı) 46
Trump, Donald 9, 12, 13, 14, 19, 21, 24, 26, 28, 29, 96, 97, 98, 112, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 126, 133, 136, 143, 144, 145
  2016 seçim kampanyası 24, 65
  Cumhuriyetçi Parti ön seçim 2015 115
  Trump'ın Amerikası 118
  ve Twitter 76, 79, 118
  yansıtmacı özdeşleşim 120, 121, 122, 132
Twitter 76, 79, 118,

Ulusal Tüfek Birliği 13
uluslar 109, 131, 137, 143, 144, 146
  Avrupa düşüncesi 35
  bölünme 140
  depresyon 134, 135
  inançların kaybı 39, 58, 135
  manik depresyonu 48, 140
  paranoid yansıtma 119
  vicdan azabı 120, 140
  yapısal bölünmeler 139
üstbenlik (Freud) 61, 63, 91

varlık 27, 46, 53, 59, 66, 85, 86, 88, 89, 91, 93, 97, 130, 137, 141, 146
varoluşçuluk 22, 26
Vietnam Savaşı 52, 126

Whitman, Walt (Kendi Şarkım) 106, 111
Winnicott, D.W. 63, 68, 108
Woolf, Virginia 50, 52, 92

yabancı düşmanlığı 99, 123
yabancılaşma (hisleri) 72
yalnız (olma hissi) 27, 87, 98, 107, 108, 124, 125, 138
yansıtma (paranoid) 119
yansıtmacı özdeşleşim 120, 121, 122, 132
yapısal bölünmeler (ulusların) 139
yapısallaşmış depresyon 20
yaşam koçları 72
yataycılık 85, 86, 89, 90
"yeraltı dünyası" 13, 139
yürüyüş 128
yüz ifadeleri 127

zaman 23, 82; *ayrıca bkz.* tempo (21. yüzyıl yaşamının)
Zaretsky, Robert 53
zihinsel arınma 99
zihinsel kölelik 62

**Christopher Bollas** (1943, Washington, DC) İngiliz psikanalist ve yazar. Çağdaş psikanalitik teorilerin öncülerinden biri. Kaliforniya Üniversitesi'nde aldığı eğitimden sonra kariyerine otizmli ve şizofreni hastası çocuklarla başladı. Yaşanmış olaylarla yazılı eserler arasında aykırılıklar olduğunu görerek, psikanalitik çalışmalar yapmak yerine klinik dünyaya yöneldi ve psikanaliz üzerine yoğunlaştı. Kırk yıldan fazla süredir çeşitli kliniklerde çalışmalarını sürdürmekte, deneyimlerini kitaplaştırmaktadır.
**Eserlerinden bazıları:** *The Shadow of the Object – Psychoanalysis of the Unthought Known* (1987), *Being a Character: Psychoanalysis and Self Experience* (1992), *China on the Mind* (2012), *Catch Them Before They Fall* (2013), *When the Sun Bursts: The Enigma of Schizophrenia* (2015; *Güneş Patladığında – Şizofreninin Gizemi*, YKY, 2018).

Donald Trump'ın Amerika'daki rahatsız edici zaferi, Birleşik Krallık'taki Brexit oylaması, Fransa ve Almanya'da sağcı popülizmin, Polonya'da beyaz milliyetçiliğinin yükselişi her siyasi görüşten uzmanı şaşkına çevirdi. Psikanalist Christopher Bollas **Anlam ve Melankoli**'de özellikle son dönemdeki politik gelişmeleri psikolojik modellerle inceleyip ana akım medyayı şaşırtan sonuçların ardındaki düşünce yapısını gözler önüne seriyor. Virginia Woolf'tan Albert Camus'ye uzanan edebi örnekler ve anekdotlarla kültürel anların etkilerini betimleyen Bollas, sadece yakın zamanı değil son iki yüzyılın büyük değişimlerini mercek altına alarak dünyayı anlama biçimlerimize yön veren eğilimlere cesurca bir teşhis koyuyor. Batı tarihinin her önemli dönemindeki zihniyetin ve toplumun gelişiminin bizi nasıl onarılamaz bir şekilde şekillendirdiğini inceleyip bize bu zorluklarla baş etmek için bir yol haritası sunuyor.

**"Toplumları anlamanın ve yeniden düzenlemenin yollarına acilen ihtiyacımız var, böylece kültür –düşünce yapıları– daha üretken yollara sevk edilebilir. Fakat elli yıllık bir psikofobi bize köstek oluyor: Bulacağımız şeyden korktuğumuzdan zihnin içine bakmaktan nefret ediyoruz."**

ISBN 978-975-08-6656-2